

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 14 października 2022 r.

Poz. 7286

UCHWAŁA NR LIII/561/22 RADY MIEJSKIEJ GMINY RAWICZ

z dnia 28 września 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Rawicz na lata 2022-2025

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Rawicz na lata 2022-2025 w brzmieniu, jak w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady

(-) Marek Przybylski

Załącznik
do uchwały Nr LIII/561/22
Rady Miejskiej Gminy Rawicz
z dnia 28 września 2022 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY RAWICZ
NA LATA 2022-2025**

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski, Marta Danielska
gez.wroclaw@gmail.com

MAJ 2022

Spis treści

1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	7
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	7
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	10
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	15
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Rawicz.....	20
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	20
5.3. Historia obszaru Gminy Rawicz.....	21
5.4. Historia miejscowości Gminy Rawicz.....	25
6. Krajobraz kulturowy i najcenniejsze zabytki Gminy Rawicz	32
6.1. Krajobraz kulturowy.....	32
6.2. Historyczne układy przestrzenne	34
6.2.1. Układy urbanistyczne	34
6.2.2. Układy ruralistyczne.....	35
6.2.3. Zespoły rezydencjonalne i parki, zespoły folwarczne	35
6.2.4. Cmentarze.....	37
6.3. Historyczne obiekty budowlane	40
6.3.1. Rezydencje	40
6.3.2. Kościoły.....	41
6.3.3. Obiekty municypalne i użyteczności publicznej	43
6.3.4. Zabytki techniki.....	45
6.4. Zabytki ruchome.....	45
6.5. Zabytki archeologiczne.....	46
6.6. Dziedzictwo niematerialne	49
7. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	51
7.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	51
7.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	54
7.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	55
7.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	60
8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	62
9. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	64
10. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	68
11. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69

11.1. Dotacje.....	69
11.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	72
11.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	75
11.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	76
12. Bibliografia.....	77
13. Spis tabel	78
14. Załączniki	78

1. Wstęp

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Rawicz na lata 2022-2025 (GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie

terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju; ust. 2: „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak: art. 3, art. 4, art. 5, art. 6, art. 7, art. 16 ust. 1, art. 17, art. 18 art. 19, art. 20, art. 21, art. 22, art. 89.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559).

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (t. j. Dz.U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz.U. 2021 poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz.731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzanie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też będzie budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach. Dodatkowo zaplanowano konkurs na Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Pilotażowym szkoleniem będą objęci przedstawiciele minimum ośmiu gmin w Polsce.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorząd.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należy ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe,

rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

– Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

– Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

– obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,

– obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,

– obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnienie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem

projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Rawicz wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024, Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku oraz Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania;
- **powiatowym:** Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Rawickiego na lata 2021-2024, Zaktualizowana Strategia Powiatu Rawickiego na lata 2020-2030.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w ww. dokumentach.

• Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 został przyjęty uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego z 2022 r., poz. 58).

Podstawowym zadaniem Programu jest stymulowanie wszelkich działań na rzecz opieki nad zabytkami. W dokumencie przedstawione zostały zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne województwa wielkopolskiego. Przedstawiony został w formie tabelarycznej zasób zabytków nieruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, a także znajdujących się w ewidencji zabytków będące w posiadaniu Województwa Wielkopolskiego i Wojewódzkich Samorządowych Jednostek Organizacyjnych.

W Programie wyznaczono pięć celów wraz z zadaniami oraz podmioty odpowiedzialne za realizację zadań, które będą realizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego w miarę posiadanych środków:
Cel 1: Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.

Kierunki działania:

1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.
 2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych.
 3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
 4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- Cel 2: Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działania:

1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.
 2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.
 3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.
- Cel 3: Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.

Kierunki działania:

1. Wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.

2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
 3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.
- Cel 4: Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Kierunki działania:

1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.
2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel 5: Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Kierunki działania:

1. Udostępnianie obiektów zabytkowych.
2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

• **Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku**

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku została przyjęta uchwałą nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 r.

Strategia określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne te stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym, również poprzez zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wyznaczono – wyzwanie 4. Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego.

Zadaniem Samorządu Województwa będzie wzmocnianie tożsamości regionalnej przez odwoływanie się do tradycji i osiągnięć, jak też kultywowanie najlepszych wartości zarówno poprzednich jak i współczesnych pokoleń. Wyzwaniem jest nie tylko pielęgnowanie poczucia polskości i umacnianie regionalizmu wśród Wielkopolan, ale także promowanie specyfiki i osiągnięć Wielkopolski, zarówno w kraju jak i zagranicą. Samorząd Województwa będzie pełnił funkcje inicjującą i koordynującą w procesie propagowania wartości europejskich, jako ważnego elementu kształtowania świadomości obywatelskiej i kulturowej mieszkańców całego regionu.

W dokumencie wyodrębniono cele strategiczne oraz przypisano im cele operacyjne i kluczowe kierunki interwencji. Poniżej wskazano te, które powiązane są z dziedzictwem kulturowym.

Cel strategiczny 2. Rozwój społeczny wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu.

Cel operacyjny 2.3. Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu

Kluczowy kierunek interwencji: Wzmocnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury

Dla wzmocnienia potencjału kulturowego Samorząd Województwa za istotne uznał tworzenie przestrzeni do poszukiwań i inspiracji, miejsc spotkań dla różnych grup społecznych, gdzie dokonuje się edukacja kulturalna – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji, zdolności do twórczego i innowacyjnego myślenia. Wzmocnienie potencjału kulturowego to także zwiększenie udziału mieszkańców w szeroko rozumianej ofercie spędzania czasu wolnego i współdecydowaniu o przestrzeni publicznej. W Wielkopolsce, w rozwoju przemysłu czasu wolnego dużą rolę będzie odgrywać także odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich (m.in. w rozwoju turystyki) oraz szlaków turystyki kulturowej.

W dokumencie wyznaczono pakiety działań także dla obszaru dziedzictwa kulturowego. Podkreślono, że Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb należy wymienić m.in.

1. Rozwój wielkopolskich instytucji kultury. Celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie. Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek.
2. Rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego. Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym

szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

Wykorzystanie potencjału turystycznego Wielkopolski, która jest regionem o zróżnicowanym potencjale turystycznym opartym przede wszystkim na jej warunkach naturalnych oraz historycznych. Urozmaicone walory regionu pozwalają na rozwój na jego terenie turystyki kulturowej, w tym w oparciu o dziedzictwo kulturowe kolei wąskotorowej, turystyki przyrodniczej, wiejskiej, aktywnej i biznesowej.

Najważniejszymi spośród identyfikowanych obszarów wsparcia w tym zakresie są m.in:

1. Wielka Pętla Wielkopolski – jest jednym z najważniejszych szlaków na polskich drogach wodnych o dużej atrakcyjności przyrodniczej oraz walorach rekreacyjno-kulturowych, cieszącym się popularnością wśród turystów. W celu podniesienia konkurencyjności tego produktu na rynku międzynarodowym szlak wymaga znaczących inwestycji – nadal brakuje przystani i marin, niezbędnych urządzeń technicznych, takich jak: sanitariaty, stacje paliw, punkty gastronomiczne, placówki usługowo-naprawcze sprzętu pływającego. Kluczowa jest modernizacja i systematyczna konserwacja śluz na szlaku, utrzymanie drożności szlaku oraz jego kompleksowa promocja.

2. Wielkopolska BIKE – Rosnąca popularność roweru jako środka transportu w codziennych dojazdach miejskich oraz turystyki długodystansowej stanowi podstawę do realizacji projektu Wielkopolska BIKE. Celem projektu jest stworzenie systemu tras rowerowych przebiegających przez województwo wielkopolskie, nawiązujących do istniejących i planowanych asfaltowych tras rowerowych w gminach (sieć lokalna) oraz sąsiednich województwach (włączenie się w sieć transgraniczną).

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania został przyjęty uchwałą nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r.

Jednym z podstawowych dokumentów wyznaczających kierunki rozwoju regionu jest plan zagospodarowania przestrzennego województwa. Dokument określa najistotniejsze uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego województwa, model rozwoju przestrzennego, politykę przestrzenną i rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, obejmujące wszystkie zagadnienia istotne dla planowania przestrzennego.

W Planie omówiono szczegółowo zagadnienie dziedzictwa kulturowego, które stanowi ważny element struktury przestrzennej krajobrazu Wielkopolski. Jest świadectwem historii, wpływającym na jakość życia lokalnych społeczności. Zintegrowana ochrona środowiska kulturowego oraz kompleksowe gospodarowanie całym krajobrazem umożliwia harmonijny i zrównoważony rozwój, wpływa na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjności miast, miasteczek i obszarów wiejskich. Zasoby kulturowe województwa wielkopolskiego wpływają na kształtowanie tożsamości narodowej i regionalnej. Wykorzystanie historii, zabytków i tradycji podkreśla odrębność kulturową i istnienie regionalnej różnorodności. Ochrona wartości dziedzictwa kulturowego oraz oparte na niej działania na rzecz pielęgnowania i kształtowania tożsamości wymagają wskazania obszarów ochrony krajobrazu kulturowego.

W Planie wyznaczono granice obszaru ochrony krajobrazu kulturowego, do którego zostały włączone gminy, w obrębie których znajdują się:

- a) obszary, na których zachowały się obiekty lub obszary o specyficznych i charakterystycznych cechach dla miejscowej tradycji budowlanej, osadniczej i gospodarczej;
- b) obszary, na terenie których przebiegają szlaki kulturowe o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym. Na terenie Wielkopolski szlakami o znaczeniu międzynarodowym są: Droga św. Jakuba, Europejski Szlak Cysterski, Europejski Szlak Romański; szlakami o znaczeniu krajowym: unikatowy w skali kraju Szlak Piastowski oraz Szlak Bursztynowy; szlakami o znaczeniu regionalnym: trakt Królewsko-Cesarski, Trasa Kórnicka, Wielkopolski Szlak Wiatraczny, Szlak Kościołów Drewnianych wokół Puszczy Zielonki oraz Podziemna Trasa Turystyczna Kopalni Soli w Kłodawie;
- c) obszary występowania cech charakterystycznych dla grup regionalnych.

W granicach obszaru znalazły się gminy, na terenie których znajdują się wyżej wymienione obiekty i obszary cenne kulturowo. Ze względu na specyfikę przedmiotów ochrony wyznaczony obszar dzieli się na cztery podtypy, w granicach których znalazły się:

- a) gminy, w granicach których zlokalizowane są obiekty o najwyższych wartościach, w tym: pomniki historii istniejące i proponowane, obiekt proponowany do ujęcia jako Znak Dziedzictwa Europejskiego, obiekty ujęte w Czerwonej Księdze Krajobrazów Polski, obiekty znajdujące się na przebiegu szlaków kulturowych (związanych tematycznie ze szlakiem), obiekty znajdujące się na przebiegu szlaku delegowanego do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO;
- b) gminy, w granicach których znajdują się historyczne układy przestrzenne miast i wsi, w tym: układy przestrzenne objęte ochroną jako Pomnik Historii oraz proponowane do objęcia tą formą ochrony, układy przestrzenne ujęte w rejestrze zabytków, obszary cenne kulturowo związane z kształtowaniem się przestrzeni miast, które proponuje się do objęcia ochroną w formie parków kulturowych;
- c) gminy, w granicach których występują obszary cenne kulturowo, w tym: istniejące parki kulturowe, obszary cenne kulturowo, na których proponuje się utworzenie parków kulturowych i archeologicznych parków kulturowych, obszar delegowany do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszary ujęte w Czerwonej księdze Krajobrazów Polski, park narodowy i parki krajobrazowe o wyjątkowych walorach kulturowych, obszary na których zachowały się materialne i niematerialne cechy charakterystyczne dla grup regionalnych;
- d) gminy, w granicach których przebiegają szlaki kulturowe o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym.

Gmina Rawicz została wyróżniona przy opisie dziedzictwa kulturowego województwa. Wśród najcenniejszych zabytków urbanistyki wskazano układ urbanistyczny miasta Rawicz. Miasto Rawicz wymieniono także wśród obszarów o zachowanych cechach krajobrazu ukształtowanego przez zasady polityczne, prawne i obyczajowe obowiązujące w różnych okresach historycznych i kształtujące przestrzeń miast. Na terenie województwa znajduje się wiele miejsc upamiętniających najważniejsze zdarzenia z historii Polski, mające zasadnicze znaczenie dla tożsamości narodowej Polaków, w Rawiczu związane z walkami narodo-wyzwoleńcymi.

• Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Rawickiego na lata 2021-2024

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Rawickiego na lata 2021-2024 został przyjęty uchwałą nr XXXVIII/300/21 Rady Powiatu Rawickiego z dnia 25 listopada 2021 r. Jest to czwarty z kolei program Powiatu Rawickiego, poprzedni obowiązywał w latach 2017-2020.

Nadrzędnym celem sformułowania Programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego powiatu poprzez określenie działań organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach powiatu, a także włączenie zabytków w rozwój gospodarczy i społeczny powiatu oraz zaszczepienie świadomości potrzeby, zasadności i sposobów ochrony zabytków wśród mieszkańców.

Na potrzeby Powiatowego programu opieki nad zabytkami na lata 2021-2024 sformułowane zostały podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania w całości wypełniają cele ustawowe dla opracowywania powiatowych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu.

W ramach którego wyznaczono następujące kierunki działań:

1. Ochrona i rewaloryzacja obiektów zabytkowych.

Zadanie 1. Monitoring stanu zachowania zabytków stanowiących własność powiatu; cykliczny przegląd stanu technicznego; opracowanie planu niezbędnej konserwacji i remontów; prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych nieruchomości będących własnością powiatu; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie.

Obiekty z terenu Gminy Rawicz:

- dwór w Łaszczyńcu – bieżąca konserwacja (cyklinowanie podłóg, malowanie), wykonywanie niezbędnych napraw wynikających z zaleceń okresowych przeglądów technicznych, wymiana części stolarki okiennej i drzwiowej, bieżąca pielęgnacja parku,
 - zespół Seminarium Nauczycielskiego, ob. obiekty I LO w Rawiczu, ul. Wały Dąbrowskiego 29-29a – bieżąca konserwacja, remont kilku sal lekcyjnych, korytarzy i biblioteki, odnowienie podłóg drewnianych, wymiana lub renowacja kilkunastu drzwi wewnętrznych i drzwi zewnętrznych, renowacja ogrodzenia frontowego, wykonywanie wszelkich niezbędnych prac wynikających z przeglądów technicznych przy obiektach ujętych w ewidencji zabytków, ich bieżąca konserwacja i inne planowane roboty:
 - hotel, ob. Budynek Starostwa Powiatowego w Rawiczu, ul. Rynek 17 (naprawa schodów, wymiana rynien i pokrycia dachowego),
 - internat, ob. Budynek Starostwa Powiatowego w Rawiczu, ul. Wały J. Dąbrowskiego 2 (remont elewacji, klatki schodowej i korytarzy, części pomieszczeń biurowych, odwodnienie budynku, remont pokrycia dachowego),
 - zespół budynków powojkowych, ul. Gen. Grotta-Roweckiego 9 e i f, ob. Zespół Szkół im. Jana Pawła II (wymiana kotłowni CO, wymiana części okien, drzwi, instalacji elektrycznej, remonty kilku sal i korytarzy),
 - budynki Zespołu Szkół Zawodowych w Rawiczu, ul. Hallera 12 (m.in. naprawa tynków zewnętrznych, modernizacja instalacji wodociągowej ppoż., malowanie pomieszczeń i fr. elewacji, wymiana części okien, kompleksowe zagospodarowanie terenu),
 - dom w Rawiczu, ul. Kopernika 4, ob. Powiatowe Centrum Usług Wspólnych (wymiana grzejników, stolarki drzwiowej, odwilgocenie budynku).
2. Dotacje celowe na sfinansowanie lub dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy obiektach zabytkowych, nie stanowiących własności Powiatu Rawickiego.
 3. Wydawanie przez starostę, na wniosek Wielkopolskiego WKZ decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem.
 4. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego. Dążenie do zachowania ładu przestrzennego.
 5. Wykorzystywanie wsparcia merytorycznego w działaniach na rzecz opieki nad zabytkami.
 6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.

W ramach którego wyznaczono następujące kierunki działań:

1. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego.
2. Kształtowanie świadomości społecznej.
3. Promocja i popularyzacja zabytków.
4. Dziedzictwo kulturowe jako element rozwoju turystyki.

• Zaktualizowana Strategia Rozwoju Powiatu Rawickiego 2020-2030

Zaktualizowana Strategia Rozwoju Powiatu Rawickiego 2020-2030 została przyjęta uchwałą nr XXVII/217/20 Rady Powiatu Rawickiego z dnia 29 grudnia 2020 r. Jest to kontynuacja i aktualizacja Strategii, która opracowana została na lata 2016-2025.

Strategia jest dokumentem o wyrazistej, logicznej strukturze, której najważniejszym, wyjściowym elementem jest wizja Powiatu, która określa pożądany przez mieszkańców wizerunek w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Wizja: POWIAT RAWICKI – Obszar zrównoważonego rozwoju południowej Wielkopolski sprzyjający rozwojowi małej i średniej przedsiębiorczości oraz lokalnej inicjatywie. Zasobny powiat z dobrą infrastrukturą sprzyjający dobremu poziomowi edukacji, kultury i rekreacji.

Misją Powiatu Rawickiego jest sprawna realizacja zadań jego jednostek organizacyjnych w celu osiągnięcia stanu opisanego w wizji oraz inicjowanie i koordynacja współpracy lokalnych instytucji, podmiotów i osób na rzecz trwałego rozwoju powiatu.

Życie kulturalne Powiatu Rawickiego skupia się wokół sieci placówek kultury (biblioteki, muzea, ośrodki kultury), licznych towarzystw, zespołów artystycznych i indywidualnych twórców. Powiat nie ma

własnej instytucji kultury, a funkcję biblioteki powiatowej pełni Rawicka Biblioteka Publiczna w stolicy Powiatu. Zadania z zakresu kultury, sportu, rekreacji i turystyki leżą w kompetencji Wydziału Oświaty, Promocji i Rozwoju Starostwa Powiatowego w Rawiczu. W omawianym programie znalazły się cztery projekty, dotyczące integracji lokalnej społeczności poprzez wspólne inicjatywy w sferze kultury, sportu i turystyki. Te przedsięwzięcia mają szczególnie istotne znaczenie, bowiem jako jeden ze zdiagnozowanych problemów na etapie analizy sytuacji powiatu zidentyfikowano zbyt małą koordynację działań w zakresie kultury i sportu między gminami i powiatem (koordynowane są tylko wspólne i najważniejsze imprezy gmin i powiatu), niewystarczający przepływ informacji (przepływ dotyczy tylko spraw najważniejszych i bezpośredniej współpracy) oraz to, że gminy rzadko włączają się w promocję imprez powiatowych na ich terenie (gminy mało promują, ale pomagają organizacyjnie).

Nazwa projektu: Integracja społeczności powiatu poprzez wspólne inicjatywy w sferze kultury.

Zadania:

1. Organizacja imprez i konkursów o charakterze kulturalnym.
2. Wspólne wydawnictwa – we współpracy powiatu i gmin.
3. Wspieranie przez powiat różnych form działalności artystycznej na terenie Powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

• Plan Ochrony Zabytków na Wypadek Konflikty Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych Gminy Rawicz

Plan Ochrony Zabytków na Wypadek Konflikty Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych Gminy Rawicz został opracowany w marcu 2005 r. Wykonany został zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konflikty zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konflikty zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Rawicz na lata 2021-2027

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Rawicz na lata 2021-2027 została przyjęta uchwałą nr XLIII/474/21 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dnia 22 grudnia 2021 r.

Strategia jest podstawowym dokumentem strategicznym określającym kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego gminy. Wyznacza cele oraz identyfikuje obszary uznane za najważniejsze z punktu widzenia osiągnięcia tych celów, na których koncentrowane będą działania władz gminy.

Poniżej przedstawiono cele wraz z zadaniami, które powiązane są z dziedzictwem kulturowym gminy.

Cel strategiczny nr 1. Funkcjonalna, zrównoważona i przyjazna przestrzeń do życia, nauki, pracy i wypoczynku.

Nazwa programu: Funkcjonalna przestrzeń publiczna.

Nazwa projektu: Ład przestrzenny na terenie Gminy.

Zadania:

1. Dostosowanie zapisów studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego do zapisów nowej strategii rozwoju Gminy.
2. Zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego – zrównoważone planowanie przestrzenne.
3. Sporządzanie kolejnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
4. Wdrażanie ustawy krajobrazowej poprzez przygotowanie i przyjęcie uchwały reklamowej.

5. Opracowanie i wdrażanie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Nazwa programu: Funkcjonalna przestrzeń publiczna.

Nazwa projektu: Rewitalizacja centrum Rawicza oraz innych przestrzeni i obiektów w Gminie.

Zadania:

1. Działania aktywizujące mieszkańców i użytkowników przestrzeni na obszarze rewitalizacji.
2. Przebudowa budynku po gimnazjum przy ul. Szarych Szeregów 3 z przeznaczeniem na Multibibliotekę.
3. Remont ratusza na Rynku Sarnowskim.
4. Przebudowa deptaków w ciągu ulic Wojska Polskiego i 17 Stycznia w Rawiczu.
5. Modernizacja budynków użyteczności publicznej oraz budownictwa mieszkaniowego.
6. Opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji.

Nazwa programu: Atrakcyjna oferta kultury i rozrywki.

Nazwa projektu: Rozbudowa i modernizacja infrastruktury kultury.

Zadania:

1. Przebudowa budynku po gimnazjum przy ul. Szarych Szeregów 3 z przeznaczeniem na Multibibliotekę.
2. Organizacja miejsc spotkań dla społeczności lokalnych w mieście i na terenach wiejskich (świetlice albo inne miejsca).
3. Zmiana sposobu przeznaczenia dawnego bunkra przy ul. Kościelnej w Rawiczu i nadanie mu nowej funkcji.
4. Dalsze dostosowywanie pomieszczeń Ratusza na potrzeby Muzeum Ziemi Rawickiej.
5. Kontynuacja modernizacji Domu Kultury.

Nazwa programu: Atrakcyjna oferta kultury i rozrywki.

Nazwa projektu: Bogata oferta kulturalna.

Zadania:

1. Rozszerzenie oferty Multibiblioteki. Stworzenie przestrzeni dla społecznego, edukacyjnego, regionalnego i kulturowego rozwoju młodych ludzi (rozwijanie pasji) oraz tworzenie nowych ofert bibliotecznych, dostosowanych dla pozostałych odbiorców.
2. Organizacja Rawickiego Dziedzina Kultury przy Multibibliotece – Letnia Strefa Książki (połączenie plenerowej biblioteki z wydarzeniami kulturalnymi oraz wspieranie działań mniejszych podmiotów (instytucji i organizacji) w obszarze kultury).
3. Otwarcie pracowni ceramicznej.
4. Organizacja corocznego Rawickiego Pleneru Literackiego.
5. Organizacja corocznego Festiwalu Muzyki Kameralnej na Rynku w Sarnowie dla muzyków z Wielkopolski i Dolnego Śląska.
6. Rozszerzenie zbiorów biblioteki o nowe multimedia. Dostosowanie przestrzeni do ich udostępniania.
7. Poszerzenie oferty i zwiększenie dostępności działań w zakresie wystawiennictwa, edukacji regionalnej, artystycznej i turystyki kulturowej – poprzez organizację wystaw artystycznych i historycznych, plenerów, spacerów tematycznych, gier miejskich, warsztatów rękodzieła, koncertów, realizacja kolejnych edycji programu edukacyjnego „Nasza historia - nasza tożsamość”.
8. Nawiązanie i rozwijanie współpracy w dziedzinie działań kulturalnych i promocji dziedzictwa kulturowego z muzeami w miastach partnerskich, w tym w mieście partnerskim Attendorn w Niemczech – poprzez organizację wystaw czasowych prezentowanych w miastach.
9. Wzbogacenie oferty kulturalnej MZR w zakresie wystaw stałych – aranżacja nowych ekspozycji tematycznych stałych z wykorzystaniem multimedialnych (kioski multimedialne, elektroniczne czytniki map i manuskryptów).
10. Kontynuacja działań Domu Kultury z zakresu organizacji festiwalu i plenerów malarskich, współpraca z uczelniami artystycznymi.

Nazwa programu: Gmina wspierająca lokalny biznes.

Nazwa projektu: Promocja i rozwój lokalnych produktów i usług.

Zadania:

1. Kreowanie produktów lokalnych – rozwijanie idei małego bazaru regionalnego na płycie rynku.

2. Kontynuowanie poszukiwań produktów regionalnych i lokalnych poprzez wydarzenia i konkursy oparte na idei „smaku tradycji” czy „smaku rzemiosła”.
3. Rozwijanie bazy turystycznej poprzez poszukiwanie inwestorów skłonnych zainwestować w rozwój bazy turystycznej.
4. Podejmowanie działań zmierzających do zwiększenia atrakcyjności turystycznej gminy, wzrost liczby turystów, w szczególności przejeżdżających przez Rawicz.
5. Wspieranie rozwoju turystyki weekendowej.
6. Działania na rzecz rozwoju wsi ze szczególnym uwzględnieniem wsi tematycznych.

Nazwa programu: Gmina wspierająca lokalny biznes.

Nazwa projektu: Wspieranie rozwoju agroturystyki.

Zadania:

1. Przeprowadzenie diagnozy istniejącej infrastruktury oraz opracowanie spójnej oferty agroturystycznej gospodarstw na terenie gminy, komunikacja z właścicielami gospodarstw, działania informacyjne dot. oferty gospodarstw prowadzone przez Punkt Informacji Turystycznej i Kulturalnej.
2. Promowanie mikroregionów, ich kultury, języka, historii (np. Hazy).

• **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Rawicz**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Rawicz, zwane dalej Studium, stanowi dokument planistyczny określający politykę przestrzenną gminy. Sporządzany jest na podstawie przepisów ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Uchwała nr XLI/382/10 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dnia 27 października 2010 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Rawicz podjęta została na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym oraz art. 9 ust. 1 i art. 27 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Zmiana Studium została przyjęta uchwałą Nr XXVI/265/16 Rady Miejskiej Gminy Rawicz w dniu 11 lipca 2016 r. W dniu 31 lipca 2017 r. Rada Miejska Gminy Rawicz podjęła uchwałę nr XL/432/2017 w sprawie przystąpienia do sporządzenia kolejnej zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rawicz. Zmiana Studium została przyjęta Uchwałą Nr II/11/18 Rady Miejskiej Gminy Rawicz w dniu 28 listopada 2018 r., w sprawie przyjęcia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rawicz. Obecnie trwają prace nad sporządzeniem zmiany Studium.

Wyznaczone zasady ochrony krajobrazu kulturowego: Ochronę krajobrazu kulturowego na terenie Gminy Rawicz uwzględniono przy określaniu struktury obszarów przeznaczonych pod zabudowę, oraz wybranych parametrów i wskaźników zabudowy, kierując się m. in. zasadą koncentracji zabudowy oraz dążąc do uporządkowania zastanej struktury przestrzennej. Ustalenia podejmowane w ramach sporządzanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego powinny kontynuować założenia ochrony krajobrazu. Będzie to miało znaczenie szczególnie w przypadku obszarów o spójnym wyrazie architektonicznym i dominującej jednolitej zabudowie, gdzie ustalenia planów powinny wprowadzać nawiązujące do istniejącej zabudowy parametry, w szczególności: rodzaj dachu i jego spadki, w uzasadnionych przypadkach kolorystyka i materiały, wysokość budynków, powierzchnia zabudowy, wielkość działek budowlanych, linie zabudowy.

W przypadku obszarów o niejednolitej zabudowie (nieobjętych strefami ochrony konserwatorskiej), bez wykształconego wyraźnego charakteru, należy ograniczyć się do ustalenia parametrów dotyczących gabarytów obiektów, bez wprowadzania ograniczeń w zakresie wyrazu architektonicznego obiektów (kolorystyki, materiałów, a nawet kształtu dachów jeśli dany obszar jest pod tym względem niejednorodny).

W przypadku obszarów przewidzianych pod zainwestowanie (nieobjętych strefami ochrony konserwatorskiej), gdzie brak wyraźnego określenia kontekstu poprzez zabudowę istniejącą, należy dążyć do wprowadzenia spójnych przestrzennie struktur zabudowy, jednak bez konieczności nawiązywania do architektury regionalnej.

Założeniem Studium jest utrzymanie obiektów i terenów o wartościach kulturowych. W obszarze występowania stref ochrony konserwatorskiej obowiązują następujące ustalenia:

STREFA „A” - ścisłej ochrony konserwatorskiej obszaru bardzo ważnego pod względem historycznym i kulturowym. Obejmuje obszary, na których elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie zniekształconym. W strefie tej zakłada się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich nad wszelką prowadzoną współcześnie działalnością inwestycyjną, gospodarczą i usługową. Wszelkie zmiany i zamierzenia inwestycyjne na tym obszarze powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i wymagają uzyskania pozwolenia. Na terenie Gminy Rawicz obejmuje ona następujące obiekty:

- Dąbrówka - zespół pałacowo-parkowy;
- Izbice - zespół dworsko-parkowy;
- Konarzewo - zespół dworsko-parkowy, zespół folwarczny;
- Łaszczyn - zespół kościoła pw. św. Marcina i Małgorzaty, zespół dworsko-parkowy;
- Zielona Wieś - zespół kościoła parafialnego pw. św. Floriana;
- Żołędnica - zespół pałacowo-parkowy;
- Sarnowa - założenie urbanistyczne (w którego skład wchodzi m.in. zespół dworsko-parkowy), cmentarz ewangelicki przy ul. Gajowej;
- Rawicz - założenie urbanistyczne miasta Rawicza zamknięte ulicami Ks. J. Poniatowskiego, Powstańców Wielkopolskich, J. Dąbrowskiego i T. Kościuszki, ul. Targowa oraz zespół pałacowo-parkowy przy ul. Wały Dąbrowskiego 31, zespół i otoczenie dawnego Seminarium Nauczycielskiego (obecne Liceum Ogólnokształcące) przy ul. Wały J. Dąbrowskiego 29-29a; zespół willowy ul. Wały Powstańców Wlkp. 2.

STREFA „B” - strefa pośredniej ochrony konserwatorskiej. W strefie tej obowiązuje zachowanie historycznego układu przestrzennego, rewaloryzacja i modernizacja obiektów o wartościach kulturowych, docelowe usunięcie lub przebudowa obiektów dysharmonijnych, konieczność dostosowania nowych obiektów do historycznej kompozycji przestrzennej oraz historycznych form zabudowy, wymóg konsultowania i uzyskiwania każdorazowo opinii WKZ dla wszelkich działań inwestycyjnych. Na terenie Gminy Rawicz obejmuje ona następujące obiekty:

- Dębno Polskie - cmentarz ewangelicki z XIX w.;
- Łaszczyn - obszar zabudowań pofolwarcznych część zabudowy wsi;
- Słupia Kapitulna - układ ruralistyczny wsi, zespół kościoła św. Katarzyny, cmentarz;
- Sierakowo - zabudowa i układ przestrzenny całej wsi;
- Sarnowa - cmentarz katolicki;
- Rawicz - zabudowa obrzeżna ulic Ks. J. Poniatowskiego, Powstańców Wielkopolskich, J. Dąbrowskiego i T. Kościuszki, Targowa, Piłsudskiego, Sienkiewicza, cmentarz przy ulicy Podmiejskiej, dawny cmentarz poewangelicki (miedzy rozwidleniem ulic Sienkiewicza a Półwiejską) oraz tereny przyległe.

STREFA „E” - strefa ochrony ekspozycji historycznego zespołu lub jego dominant/dominantny, obejmująca tereny umożliwiające widok na panoramy i dominanty z ustalonych kierunków widokowych. Ochronie podlega teren stanowiący zabezpieczenie widoku na zabytek. Warunkami ochrony są: wyłączenie terenu spod zabudowy zakłócającej wgląd na zabytkowy obiekt; w przypadku planowanej lokalizacji obiektów kubaturowych lub liniowych wymagane opracowanie studium ekspozycji konieczne jest uzgodnienie z wojewódzkim konserwatorem zabytków wszelkich działań inwestorskich związanych z zabudową w strefie. Na terenie Gminy Rawicz obejmuje ona Sarnowe - strefa widokowa w promieniu 1 km od granic zespołu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków.

STREFA „W” - strefa ochrony archeologicznej mająca na celu zachowanie występujących w granicach strefy stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Wyznacza ona skupiska stanowisk archeologicznych. Przekształcenia ograniczone uwarunkowaniami ochrony i obserwacji archeologicznej. Wobec stanowisk wpisanych do rejestru zabytków ustala się zakaz prowadzenia prac budowlanych bądź dopuszcza się zagospodarowanie po przeprowadzeniu badań archeologicznych.

Kształtowanie zabudowy i jej otoczenia dla poszczególnych stref ochrony konserwatorskiej, podlega następującym ustaleniom:

- należy zapewnić ochronę ciągów i osi widokowych poprzez odpowiednie kształtowanie zabudowy;
- kadrowanie widoków poprzez zabudowę, ukształtowanie linii i płaszczyzny zieleni oraz alei;
- należy dostosować skalę zabudowy do otoczenia, uwzględniając ukształtowanie wnętrza urbanistycznych i otwarć kierunkowych;
- należy dostosować nowoprojektowaną zabudowę do historycznych układów w zakresie sytuacji, bryły, skali, podziałów architektonicznych, materiałów budowlanych, a także nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej architektury;
- należy harmonijnie połączyć elementy zabudowy współczesnej z historyczną;
- dla zabudowy zagrodowej preferuje się zwarty układ, lokalizację wzdłuż dróg niższych klas z możliwością powiązań z polami;
- należy wprowadzić w nowopowstających zespołach urbanistycznych przestrzenie ogólnodostępne, zieleni urządzonej wysoką i niską oraz ścieżki dla pieszych.

OBIEKTY ZABYTKOWE – wpisane do rejestru zabytków – zaleca się dążyć do pełnej rewaloryzacji obiektów wpisanych do rejestru zabytków, obejmując ochroną także ich otoczenie. Wszelkie działania podejmowane przy zabytkach wymagają realizacji zgodnie z przepisami odrębnymi – ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W odniesieniu do obiektów objętych ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków obowiązują następujące ustalenia:

- w obiektach wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje zakaz wyburzania, rozbudowy, nadbudowy, zmiany formy dachu oraz zmiany formy elewacji;
- prace remontowe przy zabytkach wymagają jednoczesnego przeprowadzenia zabiegów konserwatorskich i rewaloryzacyjnych;
- wszelka działalność inwestycyjna dotycząca obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymaga pozwolenia ze strony Konserwatora Zabytków;
- prace budowlane, konserwatorskie, restauratorskie mogą być prowadzone jedynie w oparciu o wytyczne konserwatorskie, zgodnie z zatwierdzoną przez Konserwatora Zabytków dokumentacją;
- obiektom wpisanim do rejestru zabytków należy zapewnić właściwą ekspozycję, obowiązuje zakaz lokalizacji w ich bezpośrednim otoczeniu obiektów wielkogabarytowych, stanowiących nieodpowiednią dominantę w otaczającym krajobrazie.

W odniesieniu do zabytków występujących na omawianym terenie i ujętych w wykazie obiektów wyznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, obowiązują następujące ustalenia:

- przedmiotem ochrony są: charakterystyczne bryły zabytkowych budynków, kształty dachów, rozwiązania architektoniczne, tradycyjny materiał, historyczny wystrój elewacji;
- celem ochrony obiektów ujętych w ewidencji jest zachowanie tradycyjnej zabudowy wiejskiej, w tym zagrodowej i małomiasteczkowej, jej tradycyjnych gabarytów i rozwiązań architektonicznych.

Celowym kierunkiem działania powinno być włączenie zabytków w sferę zainteresowań krajoznawczych, a także wykorzystanie ich jako obiektów pełniących funkcje usług turystycznych i kulturalnych.

W rejonach stanowisk archeologicznych, w trakcie prowadzenia prac ziemnych, należy zapewnić nadzór archeologiczny a w razie konieczności, należy przeprowadzić archeologiczne badania ratownicze. Koszty takich prac archeologicznych i wykopaliskowych ponosi inwestor. Na tego typu prace należy uzyskać pozwolenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Rawicz

5.2.1. Charakterystyka gminy¹

Miejsko-wiejska Gmina Rawicz położona jest w powiecie rawickim, w pld.-zach. części województwa wielkopolskiego. Leży w odległości ok. 120 km od Poznania i ok. 65 km od Wrocławia, przy drodze międzynarodowej E-261 (S5) Gdańsk - Świecie - Poznań - Wrocław i drodze krajowej DK36 Ostrów Wielkopolski - Lubin. W szerszej skali teren gminy znajduje się w strefie oddziaływania Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego CETC-ROUTE 65. Przebiega tu również linia kolejowa międzynarodowa E59, ze stacją w Rawiczu, charakteryzująca się dość dużym natężeniem ruchu pociągów osobowych i towarowych. Ponadto jest także linia kolejowa nr 362 Kobylin - Legnica, na której sporadycznie jeżdżą pociągi – do cukrowni w Miejskiej Górze.

Powierzchnia gminy wynosi 133,64 km², zamieszkuje ją 29 509 osób (dane: UMGR 31.03.2019 r.). Strukturę osadniczą tworzy 27 miejscowości, tj. 22 sołectwa: Dąbrówka, Dębno Polskie, Folwark, Izbice, Kąty, Konarzewo, Łaszczyn, Łąka, Masłowo, Sarnówka, Sierakowo, Sikorzyn, Słupia Kapitulna, Stwolno, Szymanowo, Ugoda, Wydawy, Załęczce, Zawady, Zielona Wieś, Żołędnica, Żylice oraz cztery osady: Kowaliki, Krasnolipki, Krystynki, Masłowo - Warszewo, a także miasto Rawicz. Z dniem 1 stycznia 1973 r. w granice administracyjne Rawicza włączone zostało miasto Sarnowa, stanowiące obecnie jedno z osiedli Rawicza. Z dniem 1 stycznia 2021 r. powiększyło się miasto Rawicz. Część Szymanowa i Dębna Polskiego zostały włączone w granice miasta. Niedzwiadki, Kubeczki, Sworowo Chojno to obszar Hazacki. Jednak „typowe hazy” to Zielona Wieś, Wydawy, Stwolno, Ugoda i Zawady.

Struktura użytkowania gruntów gminy wskazuje na przewagę użytków rolnych, które stanowią blisko 70% powierzchni, z czego większość to grunty orne i łąki. Lesistość gminy wynosi około 18%, a pozostałe grunty to tereny zabudowane, które w mieście stanowią blisko 60%, a na obszarach wiejskich 5% terenu.

• Środowisko przyrodnicze gminy²

Obszar Gminy Rawicz położony jest w obrębie trzech mezoregionów: Kotliny Żmigrodzkiej (część Obniżenia Milicko-Głogowskiego Pradoliny Baryczy) oraz Wysoczyzny Leszczyńskiej i Wysoczyzny Kaliskiej (makroregion Nizina Południowowielkopolska). Ukształtowanie powierzchni terenu na obszarze gminy jest bardzo mało zróżnicowane.

Sieć hydrologiczną na terenie Gminy Rawicz tworzą dorzecza rzek: Orli (zlewnia Baryczy) i jej dopływy: Dąbroczny i Masłowski. Dużymi ciekami są też Stara Orla (Szpatnica), Bitter, Pijawka i Grobelka. Wszystkie duże rzeki są obecnie uregulowane, obwałowane. Na terenie gminy występują również drobne, naturalne oraz sztuczne zbiorniki wodne, z reguły w wyrobiskach poeksploatacyjnych, których większość nie przekracza hektara. W pobliżu rezerwatu Dębno znajduje się sztuczny zbiornik spełniający funkcję rekreacyjno-wędkarską. W większości zbiorniki na terenie gminy mają funkcję retencyjną, stanowią zbiorniki przeciwożarowe lub pełnią funkcje rekreacyjno-wędkarską.

Szata roślinna gminy Rawicz obejmuje głównie lasy, stanowiące około 18% ogólnej powierzchni gminy. Większość to bory sosnowe, głównie bór mieszany świeży, mieszany wilgotny, wilgotny i bór świeży, z dość znacznym udziałem lasu mieszanego świeżego i mieszanego wilgotnego oraz olsu jesionowego. W drzewostanie występują: sosna, brzoza, dąb, jesion, olcha, świerk, etc. Kompleksy te odznaczają się dużym stopniem naturalności. Wyodrębniono 83 ha lasów wodochronnych oraz 171 ha lasów masowego wypoczynku.

¹ Lokalny program rewitalizacji dla gminy Rawicz na lata 2026-2023, Załącznik nr 1 do Uchwały nr XLIII/479/17 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dnia 08.11.2017 r.

² Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rawicz, Uchwała Nr XXVI/265/16 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dnia 11.07. 2016 r. i Zmiana Studium i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rawicz Uchwała Nr II/11/18 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dn. 28.2018 r.; Program ochrony środowiska dla miasta i gminy Rawicz na lata 2016-2020 z perspektywą na lata 2021-2024, zmiana maj 2018 r.

Wśród nich - objęte ochroną: Rezerwat Florystyczny Dębno i część Górskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Do terenów gminy przylega Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”. W gminie znajduje się 26 pomników przyrody.

Ponadto występują tu zadrzewienia przydrożne, śródpolne, cmentarne, aleje przydrożne oraz dworskie założenia parkowe, a także planty - tereny zadrzewione otaczające obszar staromiejski w Rawiczu. Cennym elementem są parki podworskie (Dąbrówka, Łaszczyn, Konarzewo, Sarnowa, Żołędnica) z drzewostanem zawierającym okazałe, stare, nierzadko pomnikowe drzewa. Dominują tu jesiony wyniosłe, kasztanowce zwyczajne, klony zwyczajne, lipy, robinie akacjowe, sosny zwyczajne, świerki zwyczajne, etc.

5.3. Historia obszaru Gminy Rawicz³

Gmina Rawicz zlokalizowana jest na terenie południowej Wielkopolski, w historycznej ziemi rawickiej - kulturalnego i gospodarczego regionu zlokalizowanego w granicach obecnego powiatu rawickiego. Dobre warunki glebowe i hydrograficzne sprawiły, iż obszar ten cechowało dość intensywne osadnictwo, począwszy od środkowej i młodszej epoki kamienia, poprzez epokę brązu, okres wpływów rzymskich, wczesne i późne średniowiecze, aż po czasy nowożytne. Pradziejowa historia omówiona została w rozdziale poświęconym zabytkom archeologicznym.

W okresie plemiennym obszar obecnej gminy leżał na terenie Polan sąsiadującym z rubieżą oddzielającą ich od terytorium plemion śląskich. Na terenie ziemi rawickiej we wczesnym średniowieczu funkcjonowało co najmniej dziewięć grodów, sytuowanych w pobliżu rzek, zlokalizowanych w Dubinie, Grąbkowie, Jutrosinie, Śląskowie, Sarnowie, Kołaczkowicach, Czestramie-Golejewku, Konarach i Waszkowie oraz kilka osad otwartych.

Jedyny gród na terenie obecnej gminy Rawicz odnotowany jest w Sarnowie. Wzmiankowany w źródłach w 1065 r., zabezpieczał trakty wiodące z południa Europy przez Wrocław - Gniezno w kierunku północy oraz ze wschodu na zachód przez Kalisz i Głogów. Kolejne wzmianki o Sarnowie pochodzą z 1110 i 1136 r. W 1240 r. wymieniono Sarnowę wśród 10 wsi stanowiących uposażenie parafii w Nieparcie. W 1262 r., w dokumencie księcia wielkopolskiego Bolesława, użyto określenia „civitate nomine Sarnow” (miasto zwane Sarnov). Spośród wsi z terenu obecnej gminy Rawicz, wykształconych prawdopodobnie ze starszych osad otwartych, w 1 poł. XIII w. wzmiankowane są Dębno Polskie, Łaszczyn, Sierakowo, Konarzewo oraz Kowaliki.

W początkowym okresie państwa Piastów ziemia rawicka była dość słabo zaludniona. Do XIII w. znaczne jej obszary pokrywała puszcza sięgająca linii wsi Masłowo - Żylce - Konarzewo. Centralnym ośrodkiem był od XII w. gród kasztelański w Czestramiu⁴, wymieniony w 1136 r., którego miejsce przejął w 2 poł. XIII w. gród w Dubinie. Od XIV w., ziemie te należały administracyjnie do kasztelanii krzywińskiej. W okresie rozbicia dzielnicowego w 2 poł. XII w. i w XIII w. ziemia rawicka często zmieniała właścicieli. Początkowo znajdowała się w dzielnicy senioralnej (1138-1146), potem włączona została do Wielkopolski Mieszka Starego. Po jego śmierci (1202) należała do Władysława Laskonogiego, potem do Władysława Odonica. W latach 30. XIII w. znalazła się w posiadaniu śląskiej linii Piastów - Henryka Brodatego i Henryka Pobożnego. Po śmierci Henryka Pobożnego (1241), w 2 poł. XIII w. przejął ją Bolesław Pobożny Kaliski, władający wsch. i płd. Wielkopolską, potem Przemysł II. Ten, w 1294 r. znaczne włości nadał Stefanowi Awdanowowi z Dubina. Po jego śmierci (1296) ziemia rawicka na krótko znalazła się pod panowaniem książąt śląskich, by za chwilę wejść w skład państwa polskiego Władysława Łokietka. Od tego czasu do rozbiorów Polski stanowiła część Królestwa Polskiego.

³ Sobisiak W., Dzieje Ziemi Rawickiej, Poznań 1967

⁴ Wg niektórych badaczy istnienie w Czestramiu kasztelanii jest domniemane, nie znajduje potwierdzenia w przekazach źródłowych. (A. Gąsiorowski, Uwagi o mniejszych kasztelaniami wielkopolskich XIII- XV, w: „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. XIX, z. 1, 1967, s. 75)

Okres średniowiecza był okresem szybkiego rozwoju regionu. Istniejące do dziś, najstarsze osady wiejskie ziemi rawickiej, notowane są w źródłach w 1 poł. XIII w. Wieki XIII i XIV były szczególnie bogate osadniczo. Na terenie obecnej gminy, oprócz wcześniej wymienionych, w 2 poł. XIII w. wzmiankowane są: Żylice, Masłowo, Żołędnica, Słupia (Kapitulna), Stwolno, Dąbrówka, Sarnówka, Szymanowo. Do poł. XIII w. większość z nich stanowiła własność książęcą, Konarzewo, Sierakowo i Żylice - własność klasztoru w Henrykowie, Stwolno i Słupia Kapitulna należały do kapituły katedralnej gnieźnieńskiej, potem stały się własnością szlachecką i duchowną. Do poł. XIII w. organizacja wsi opierała się na prawie polskim, zwanym „osadnictwem wolnych gości” - osadnicy dostawali kilka lat wolnizny, po czym zobowiązani byli do danin w naturze i robociznie na rzecz feudała. Na tym podłożu wykształciła się forma osiedlania na prawie czynszowym. Lokacja na prawie niemieckim - samorząd wsi w postaci sołtysa i ławy - pojawia się już w 1 poł. XIII w. (Sierakowo), lecz na szerszą skalę - dopiero w 2 poł. XIII w. i obejmowała zarówno wsie zakładane na surowym korzeniu, jak i przenoszone na nowy ustrój (Masłowo).

Na terenie obecnej gminy funkcjonowało miasto Sarnowa - wyrosłe na podłożu osady wczesnośredniowiecznej, grodu i podgrodzia. Około poł. XIV w., wraz ze wsią Żołędnica, jako posag Małgorzaty zostało wniesione do związku z Janem Doninem - oboje wzmiankowani są w 1387 r. W 1407 r., na mocy przywileju Władysława Jagiełły, miasto zostało przeniesione z prawa polskiego na prawo magdeburskie, potwierdzone w 1516 r. Od tego czasu posiadało prawo organizowania dwóch jarmarków, od 1539 r. - trzeciego jarmarku. W 1639 r. powstało tu Bractwo Kurkowe. Do czasu powstania Rawicza, Sarnowa była najważniejszym miastem na terenie obecnej gminy Rawicz.

W 2 poł. XVI w., przed 1580 r. i w 1 poł. XVII w. - w okresie wojny trzydziestoletniej - na teren obecnej gminy przybyła ludność pochodzenia słowiańskiego z północy Śląska - Hazacy (Chazacy, Leśniacy). Sprowadzeni zostali przez polskich feudałów do wyrębu puszczy granicznej między Wielkopolską i Śląskiem oraz zakładania wsi na prawie niemieckim. Zagospodarowali tereny na pld.wsch. od Rawicza, nad rzeką Orlą, gdzie wpada do niej rzeka Dąbrocznia, po Szkaradowo i okolice Dubina. Wsie te, ze względu na położenie na zabagnionych często łąkach, były długo odizolowane od pozostałych w regionie, dzięki czemu wśród mieszkańców zachowała się charakterystyczna gwara z dużą ilością elementów śląskich. Powstały wówczas wsie: Łąka (1530), Sikorzyn (1553), Zielona Wieś (1580), osada Cegielnia (1617, ok. 1667 scalona z Dębem Polskim), Ugoda (1629), Izbice (1631), Wydawy (1665). Przy okazji rozbudowano stare wsie: Łaszczyn, Słupia Kapitulna i Szymanowo. Najpóźniej na terenie gminy Rawicz powstały wsie Zawady - folwark przy Stwolnie, założony w 1683 i Folusz - folwark, założony w 1736 r.

W 1638 r., za zgodą króla Władysława IV, został założony Rawicz. Miasto powstało na surowym korzeniu, na gruntach wsi Sierakowo w dobrach Adama Olbrachta Przyjmy-Przyjemskiego. W przywileju lokacyjnym z 23 marca 1639 r. uzyskało szereg przywilejów w zakresie handlu i zostało zwolnione od cła i innych ciężarów na okres 35 lat. Do jego szybkiego rozwoju przyczyniło się też korzystne położenie na szlaku handlowym z Poznania do Wrocławia. Istotne znaczenie miało również bliskie sąsiedztwo granicy ze Śląskiem - w okresie kontrreformacji Niemiec i Czechy innowiercy szukali schronienia w Rzeczypospolitej, m.in. w Rawiczu, który stawał się powoli miastem wielonarodowym i zróżnicowanym wyznaniowo.

Od średniowiecza tereny obecnej gminy Rawicz zamieszkiwała w większości słowiańska ludność rodzima, jednolita etnicznie. Pewne zmiany zaczęły zaznaczać się w 2 poł. XVI w., wraz z przybyciem osadników ze Śląska. Począwszy od 2 poł. XVII w. zwiększał się udział osadników niemieckich. Ich przybycie inicjowały rodziny Bojanowskich i Przyjemskich, sprzyjające nowym prądom reformatorskim. Rawicz i okolice powoli stawały się rejonem z przewagą elementu niemieckiego, natomiast w pozostałych miejscowościach nadal przeważał element rodzimy.

Po okresie rozdrobnienia własności szlacheckiej w XV i XVI w., na przełomie XVII/XVIII w. zauważalne są tendencje do jej komasacji, co wynikało z ukształtowania się gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Zjawisko dotyczyło głównie rodzin: Bojanowskich (właścicieli Dąbrówki i Konarzewa z terenu ob. gminy), Rogalińskich (Łąka, Ugoda, Folusz, Sarnówka, Sarnowa, część Chojny i Zawad), Mielżyńskich (Izbice, Łaszczyn, Żylice), Mycielskich (Rawicz, Dębno Polskie, Masłowo, Sierakowo, Szymonowo), Choińskich (Stwolno, Wydawy, Zielona Wieś).

Obszar gminy rozwijał się równomiernie. Krótkie zahamowanie nastąpiło w wyniku wojen ze Szwecją w latach 50. XVII w., lecz w ostatnich dekadach XVII w. znów miał miejsce okres pomyślności i szybkiego rozwoju. Dużo trudniejszy był wiek XVIII - okres wojen. Szczególnie wyniszczająca była wojna północna i szwedzka okupacja w latach 1704-1705, potem przemarsze wojsk rosyjskich (1707), austriackich (1719) i saskich (1733). Ale prawdziwe wyludnienie spowodowała epidemia w latach 1710-1712, która objęła całą Wielkopolskę. Liczba ludności zmniejszyła się o ok. 7%. Miasta dotknął zastój.

Niemniej na ziemi rawickiej, właśnie w tym czasie na wielką skalę rozwinęło się włókiennictwo. Stanowiło drugie, po produkcji spożywczej, zajęcie ludności. Tkactwo rozwijało się już od połowy XVII w., za sprawą wykwalifikowanych przybyszów ze Śląska. Pierwszy cech sukienniczy założono w Sarnowie w 1636 r., w 1640 r. - w Rawiczu. O szybkim rozwoju rzemiosła świadczy ilość rzemieślników przyjmowanych do prawa miejskiego - w Rawiczu w latach 1656-1702 przyjęto około 630 sukienników. Najpełniejszy rozkwit sukiennictwa przypadł na 2 poł. XVIII w. Rawicz zajmował wówczas pierwsze miejsce wśród wielkopolskich ośrodków tkactwa. Inne rzemiosła to szewstwo, kuśnierstwo, zaś w dobrze prosperującej branży spożywczej dominowali rzeźnicy, piekarze, młynarze, piwowarzy i gorzelnicy. Działali też kołodzieje, stelmachowie i stolarze oraz cały szereg innych. Prężnie rozwijał się również handel - tu dobrze funkcjonowała Sarnowa, natomiast w Rawiczu cech kupców założono w 1737 r. Około poł. XVIII w. zaczęło się odrodzenie gospodarcze regionu. Rawicz był drugim po Poznaniu, najludniejszym miastem Wielkopolski.

Natomiast coraz bardziej komplikowała się sytuacja polityczna. W 1768 r. zawiązała się konfederacja barska, której ideały znalazły duże poparcie wśród wielkopolskiej szlachty. Po próbach zajęcia ziemi rawickiej przez konfederatów, ostatecznie w 1793 r. zajęły ją wojska pruskie. We wrześniu 1793 r. dokonano II rozbiór Polski. Ziemia rawicka znalazła się w zaborze pruskim i w ramach nowego podziału administracyjnego, została włączona do kamery poznańskiej. Na siedzibę powiatu wyznaczono miasto Rawicz.

Po wkroczeniu Napoleona do Wielkopolski w 1806 r. powstało Księstwo Warszawskie (1807-1815), oficjalnie utworzone na mocy pokoju w Tylży w 1807 r. Ziemia rawicka stała się wówczas częścią departamentu poznańskiego. W okresie Księstwa Warszawskiego nowe władze podjęły intensywne działania gospodarcze, w efekcie których odżył częściowo przemysł włókienniczy, wspomagany uzyskaniem zezwoleń na wywóz towarów bez cła. Zniesiono też poddaństwo chłopów, co zapoczątkowało bardziej intensywny rozwój wsi.

Rozwój przerwała wojna Napoleona z Rosją (1812-1813), zakończona Kongresem Wiedeńskim w 1815 r., który przywrócił Prusom uprzednio zajęte ziemie, w tym ziemię rawicką. Powstało Wielkie Księstwo Poznańskie - jako integralna część Prus - z ograniczonym zakresem autonomii. Ziemia rawicka administracyjnie znalazła się w powiecie krobskim. Zaczęła napływać ludność niemiecka i śląska, która począwszy od lat 30. XIX w. zaczęła stanowić większość. Nowa sytuacja polityczna poważnie zmieniła także strukturę gospodarczą ziemi rawickiej. Odcięcie od wschodnich rynków zbytu doprowadziło do stopniowego upadku włókiennictwa. Natomiast, od ok. 1823 r., w związku z uwłaszczeniem chłopów, nastąpił intensywny rozwój rolnictwa. Sprzyjała temu wielkopolska praktyka przekazywania gospodarstwa tylko jednemu potomkowi, jako całości i tym samym zapobieganiu rozdrobnieniu gruntów.

W okresie Cesarstwa Niemieckiego (po 1871), a zwłaszcza od lat 80. XIX w. następował dość szybki rozwój regionu. Na przełomie XIX/XX w. odnotowano np. szczyt rozwoju gospodarki hodowlanej. Wzrastała hodowla bydła, trzody chlewnej, koni, powstały stowarzyszenia hodowców pszczoł, gołębi pocztowych. Zmieniło się też oblicze wiejskiego przemysłu. Zniknęły zakłady związane z sukiennictwem, powstały natomiast młeczarnie, mączkarnie, torfiarnie. Pod koniec XIX w. Rawicz stał się miastem przemysłowym, a bodźcem rozwoju przemysłu stało się uruchomienie w 1856 r. linii kolejowej łączącej Rawicz z Poznaniem i Wrocławiem, w 1898 r. - z Kobylinem i Legnicą. Zaktywizował się handel i przemysł oraz przewozy pasażerskie.

W 1886 r., na mocy kolejnej reformy administracyjnej, utworzono odrębny powiat rawicki, liczący około 48 tysięcy mieszkańców i będący najgęściej zaludnionym z powiatów ówczesnej Wielkopolski. W tym też czasie zaznaczyło się nowe zjawisko demograficzne - Niemcy przenosili się do silniej uprzemysłowionych regionów kraju, w ich miejsce pojawiała się ludność polska. W 1890 r. w powiecie mieszkało ponad 46,8%

Niemców, w 1905 r. było ich tylko 40%. Równocześnie rosła świadomość narodowa tutejszych Polaków. Silny wpływ na życie polityczne miała partia socjaldemokratyczna (SPD).

Po zakończeniu I wojny światowej Wielkopolska początkowo pozostała częścią państwa niemieckiego. By przyspieszyć proces przyłączenia do niepodległej Polski 27 grudnia 1918 r. wybuchło w Poznaniu Powstanie Wielkopolskie. W okolicy Rawicza operowało kilkanaście kompanii powstańczych, które później weszły w skład frontu południowego. Dwa ataki powstańców na miasto, zakończyły się porażką. Ziemia rawicka pozostała niemiecka i Polsce przyznana została dopiero w wyniku Traktatu Wersalskiego. Wojska polskie wkroczyły tu 17 stycznia 1920 r.

W okresie międzywojennym zaznaczył się znaczny spadek liczby ludności, głównie na skutek strat wojennych i walk podczas powstania oraz późniejszej emigracji Niemców. Sporo ludności niemieckiej pozostało, więc region nadal pozostawał wielonarodowościowym i zróżnicowanym wyznaniowo. Mimo zaplecza przemysłowego obszar gminy pozostał regionem rolniczym. Rozwijał się tu głównie przemysł spożywczy, z dominującą rolą cukrownictwa, przemysłu spirytusowego i młynarstwa. W samym Rawiczu istniało kilkadziesiąt fabryk różnych branż.

W okresie II wojny światowej, do 5 września 1939 r., cały powiat rawicki został zajęty przez Niemców. Naziści zlikwidowali polskie instytucje i organizacje społeczne, gospodarcze, kulturalne i sportowe, wkrótce też rozpoczęły się represje na aktywnych narodowo i społecznie przedstawicielach polskich elit. Setki osób wtrącono do więzień lub skierowano do przymusowych obozów pracy. W latach 1941-1943 urządzono przejściowe obozy pracy dla Żydów, do 1943 r. ostatecznie wywieziono ich do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Akcje wysiedleńcze Polaków obejmowały znaczniejszych rzemieślników i kupców oraz wszystkich nauczycieli czynnych do 1939 r. W 1940 r. dzieci polskie przestały uczęszczać do szkół, co było spowodowane wzrostem zapotrzebowania na siłę roboczą i likwidacją polskiego szkolnictwa. Okupant zlikwidował także biblioteki, zniszczył pomniki, nakazał zamknięcie kościołów oraz zabronił wszelkiej działalności kulturalnej. Liczna w powiecie ludność niemiecka, silna administracja okupacyjna oraz bardzo aktywna w działaniach antypolskich policja polityczna uniemożliwiały działania zbrojne. Przez cały okres okupacji hitlerowskiej w powiecie pracowały nadal zakłady przemysłowe, oddane pod zarząd komisaryczny bądź przekazane na własność Niemcom. Dnia 22 stycznia 1945 r. do Rawicza wkroczyły pierwsze jednostki pancerne Armii Czerwonej i zajęły je bez poważniejszych incydentów. Władzę nad miastem przejęła Komenda Wojenna Armii Czerwonej.

W Polsce Ludowej większość ziemi rawickiej znalazła się w powiecie rawickim, który w latach 1946-1950 obejmował 132 miejscowości, w tym miejscowości obecnej gminy Rawicz. Stan rolnictwa i przemysłu był katastrofalny. Nacjonalizacja zakładów oraz reforma rolna pogorszyły sytuację. Powolny rozwój regionu rozpoczął się od poł. lat 50. Po reformie administracyjnej w 1975 r. całe terytorium rozwiązanego powiatu rawickiego znalazło się w granicach nowo utworzonego województwa leszczyńskiego. Rawicz stracił wówczas na znaczeniu jako ośrodek administracji, jednak dla mieszkańców okolicznych miejscowości pozostał punktem odniesienia w dziedzinie edukacji, kultury i rynkiem pracy.

Administracyjnie gmina wiejska Rawicz (bez miasta Rawicz) w powiecie rawickim, województwie poznańskim istniała w latach 1934-1954 i obejmowała: Dębno Polskie, Izbice, Kąty, Konarzewo, Łaszczyn, Łąkę, Masłowo, Sarnówkę, Sierakowo, Sikorzyn, Stwolno, Szymanowo, Wydawy, Zieloną Wieś, Żołędnicę i Żylice oraz obszary dworskie: Dąbrówkę, Konarzewo, Kowaliki, Łaszczyn, Sarnowo, Stwolno i Żołędnicę. W 1954 r., wraz z reformą wprowadzającą gromady, została zlikwidowana. W latach 1973-1976 większość miejscowości należała do gminy Sierakowo, którą w 1976 r. przemianowano na gminę Rawicz. W styczniu 1999 r. miasto i gminę Rawicz połączono we wspólną gminę miejsko-wiejską, która w latach 1976-1998 znajdowała się w województwie leszczyńskim, od stycznia 1999 r. - w województwie wielkopolskim, powiecie rawickim; Rawicz stał się siedzibą powiatu.

5.4. Historia miejscowości Gminy Rawicz

Rawicz⁵ - miasto założone w 1638 r. na tzw. surowym korzeniu, na gruntach folwarku we wsi Sierakowo (wzmiankowanej od 1236), należącej do Adama Olbrachta Przyjemskiego - kasztelana gnieźnieńskiego i kaliskiego, hrabiego na Miejskiej Górze, barona Osiecznej. Lokowane na prawie magdeburskim, starannie rozplanowane przez wrocławskiego architekta Michała Fladrina, miasto zasiedlili protestanci uchodźcy ze Śląska i Czech, migrujący w okresie wojny trzydziestoletniej; ewangelicy narodowości niemieckiej dominowali w populacji przez kilka stuleci. Do szybkiego rozwoju Rawicza przyczyniło się korzystne położenie na szlaku handlowym z Poznania do Wrocławia, w sąsiedztwie granicy, a także szereg przywilejów w zakresie handlu i zwolnienie od cła na okres 35 lat oraz rozwój włókiennictwa - od 2 poł. XVII w.

Kolejni właściciele Rawicza to: Zofia Przyjemska i jej mąż Mikołaj Aleksander Kostka (1646-1653), Jan z Bnina Opaliński (drugi mąż Z. Przyjemskiej, 1660-1684), Stanisław Kretkowski (1701-1704), Jan Kazimierz Sapieha (1705-1730), Katarzyna Sapieha (1737-1771), Jan Nepomucen Mycielski (1771-1793).

Miasto rozwijało się bardzo szybko, z krótką przerwą w czasie szwedzkiego potopu. W 1655 r. zniszczeniu uległa cała zabudowa, ale już w 1658 r. było tu 385 domów - ilość porównywalna z najważniejszymi miastami Wielkopolski. Po zniszczeniu drewnianej zabudowy zaczęły powstawać domy murowane, coraz bardziej okazałe oraz gmachy publiczne i sakralne, np. barokowy kościół i klasztor reformatów. Kolejny właściciel - Jan z Bnina Opaliński - próbował obok lokować nowe miasto. Nie uzyskawszy zgody, sprzedał teren mieszczanom rawickim, którzy założyli tu w 1665 r. nowy rynek (ob. Plac Wolności).⁶ W pocz. 1655 r. Opaliński zlecił rozpoczęcie budowy wałów obronnych wokół miasta.

Trudny dla Rawicza okres nastąpił w 1 poł. XVIII w. W latach 1704-1705 miała miejsce okupacja szwedzka; przez kilka miesięcy przebywał tu król Karol XII. W 1707 r. wybuchł pożar, który zniszczył zabudowę, częste były przemarsze wojsk rosyjskich, w 1719 r. - austriackich, w 1733 r. - saskich, które dokonały dzieła zniszczenia. Niemniej już w 2 poł. XVIII w. Rawicz stał się jednym z największych miast w Wielkopolsce, drugim po Poznaniu pod względem liczby mieszkańców - w końcu wieku liczył 9940 osób. W 1793 r. większość stanowili luteranie - 5403, katolików było 793, reformowanych - 8, Żydów - 1087 osób.

Prężnie rozwijało się rzemiosło. Na terenie Rawicza zarejestrowano 25 cechów rzemieślniczych. Miasto stało się ważnym ośrodkiem sukienniczym, produkując 20% ogółu wytwarzanego w Wielkopolsce sukna - do 1815 r., gdy w wyniku wprowadzenia wysokich cel importowych, ta gałąź gospodarki upadła. Dobrze prosperowało młynarstwo - wokół miasta do końca XIX w. działało kilkadziesiąt wiatraków, mąkę eksportowano na Śląsk. Dużą rolę odgrywał handel.

W 1805 r. Rawicz przestał być własnością prywatną, przejęty za długi, stał się własnością władz pruskich. W 1801 r. pożar strawił prawie ¼ zabudowy. W latach 1818-1820 w budynkach klasztoru franciszkanów założono więzienie. Od 1815 r. Rawicz stał się miastem garnizonowym.

W 2 poł. XIX w. nastąpił rozwój przemysłu, głównie spożywczego, drzewnego i tytoniowego. Powstały fabryki cygar, tabaki, browary, młyny parowe, mleczarnia, roszarnia lnu, gazownia, odlewnia żeliwa, fabryka urządzeń browarniczych czy fabryka szczotek. W okresie 1840-1850 na miejscu wałów powstały planty i park, w 1891 r. rozpoczęto zakładanie wodociągów, zaś w 1911 r. - kanalizacji. Znacznie wzrosła liczba budynków mieszkalnych.

Do zakończenia I wojny światowej większość mieszkańców Rawicza stanowili Niemcy - 57%. Polaków było 41%, Żydów - 2%. Większość niemiecka opowiadała się za pozostaniem w państwie niemieckim, lecz już w 1918 r. powstał polski tajny Komitet Obywatelski, który utworzył Powiatową Radę Ludową i Straż Ludową - tajną, do wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Powstańcy opanowali znaczną część powiatu i stoczyli dwie bitwy o Rawicz (3/4 lutego i z 5/6 lutego 1919 r.), którego nie zdobyli. Dopiero

⁵ Kaźmierczak J., Rawicz gród Przyjemskich; historyczny rys powstania i rozwoju miasta 1638-1938, Warszawa 1938

⁶ Chudzyński L., Stacherzak D., Chudzyńska M., Koncepcja rewaloryzacji plant im. Jana Pawła II w Rawiczu, Wrocław 2004; Polanica-Traczyńska G., Traczyński A., Inwentaryzacja i analiza dendrologiczna zieleni na plantach im. Jana Pawła II w Rawiczu, Rawicz - Bolesławiec; Sierpowski S. (red), Rawicz zarys dziejów, Poznań - Rawicz 2004

na mocy traktatu wersalskiego, dn. 18 stycznia 1920 r., nastąpiło uroczyste przekazanie miasta Polsce. Na skutek dużego odpływu Niemców oraz napływu Polaków z Wrocławia, Berlina i Nadrenii, zmieniła się struktura narodowościowa - w 1938 r. było tu tylko 12% ludności niemieckiej.

W okresie międzywojennym Rawicz pozostał miastem garnizonowym. Zlokalizowano tu koszary 55. Wielkopolskiego Pułku Piechoty, Korpus Kadetów nr 3/2 (w latach 1925-1939), Komisariat Straży Celnej, później Straży Granicznej. Rozwijał się przemysł i handel. Działały m.in.: mleczarnia, rzeźnia, fabryka wódki i likierów, winiarnie, zakłady karmelków. Rozwijał się przemysł drzewno-papierniczy (Fabryka Papieru Falistego i Kartonów Jana Porały) i zakłady branży metalowej (fabryka maszyn rolniczych Johanna Linza). Produkowano fortepiany i pianina, szczotki i pędzle, kafle, pasy, liny, materace. Zakłady Przemysłowe Stefana Jaskowskiego (parowa przędzalnia włosa, mechaniczna tkalnia pasów parcianych, fabryka linek i sznurków, materaców, wyciągalnia włosa i szczeciny, miedlarnia lnu i konopi) były jedną z największych w Europie fabryk tej branży. Rozwijało się szkolnictwo. Szkoła Korpusu Kadetów, utworzona w 1925 r., była jedną z trzech w Polsce. Działało Seminarium Nauczycielskie Męskie im. S. Staszica oraz Gimnazjum Państwowe.

W czasie II wojny, zajęte przez Niemców dn.05.09.1939 r., miasto wcielono do Rzeszy. Z Rawicza i pobliskich miejscowości wysiedlono ponad 4 tys. Polaków. Działały obozy pracy przymusowej dla Żydów z Polski, Niemiec, Czechosłowacji, Rumunii i Węgier. Niemcy zlikwidowali cmentarz żydowski i synagogę.

Dnia 22 stycznia 1945 r. Rawicz został wyzwolony, władzę objęła sowiecka Komenda Wojskowa. Miasto stało się szpitalem wojskowym dla rannych żołnierzy Armii Czerwonej. W latach 1945-1956 było tu jedno z największych i najcięższych więzień w Polsce (ponad 19 tys. więźniów politycznych) - Centralne Więzienie Rawicz. Od poł. lat 50. nastąpił stopniowy rozwój miasta, dynamiczny w latach 70. i 80. XX w. W 1973 r. w obręb Rawicza włączono miasto Sarnowę. W latach 1886-1975 i od 1999 r. Rawicz jest siedzibą powiatu rawickiego.

Sarnowa⁷ - miejscowość wzmiankowana w 1065 r., 1110 r., 1136 r. (bulla papieża Innocentego III) i w 1240 r. (uposażenie parafii w Nieparcie) - nie jest pewne czy powyższe wzmianki dotyczą tej miejscowości. Jako miasto Sarnov wymieniona jest w 1262 r. W styczniu 1973 r. została włączona do miasta Rawicza.

Na terenie miejscowości zlokalizowano ślady mezolitycznej kultury tardenuaskiej oraz kultury neolitycznych: pucharów lejkowatych, dołkowo-grzebykowej i ślady ceramiki tzw. bałtyckiej. Z epoki brązu pochodzi cmentarzysko kultury łużyckiej, z okresu wczesnego średniowiecza - pozostałość grodu obronnego, stożkowatego, datowanego na X-XIII w.

W 1248 r. wieś Sarnowa stanowiła własność klasztoru trzebnickiego. W przywileju Bolesława Pobożnego z 1262 r., wymieniona jako miasto na prawie polskim, zwolniona została na 10 lat z obciążeń. W 1387 r. znajdowała się w rękach Jana Donina i jego żony Małgorzaty, wraz ze wsią Żołędnica wniesiona jako jej posag. Kolejnymi właścicielami dóbr byli potomkowie Doninów, którzy przybrali nazwisko Sarnowscy i Zakrzewscy. Ich majątek obejmował miasto Sarnowa oraz wsie Sarnówka i Żołędnica; później - część Łaszczyna. Jako właściciele części Sarnowy wymieniani są też Wierzbieńscy, Bnińscy i Howińscy, którzy weszli w ich posiadanie drogą koligacji rodzinnych.

W 1407 r., z inicjatywy Jana Donina, za zgodą króla Władysława Jagiełły, Sarnowa lokowana została ponownie na prawie magdeburskim. W dokumencie lokacyjnym wymienione jest miasto i przedmieście, tereny uprawne ciągnące się w kierunku wsi Szymanowo i Słupia Kapitulna oraz bory położone w kierunku tych wsi z wyjątkiem sosen, w których są barcie; ponadto ogrody w lesie położonym w kierunku wsi Niemarzyn, a także łąki i pastwiska; wiatraki i browar, pastwiska, fosa zamkowa i 30 ogrodów wydzielonych z folwarku oraz plebania. W 1423 r. wspomniane są folwarki miejskie. W 1421 r. wśród rzemieślników miejskich występują rzeźnicy, szewcy i piekarze. W 1488 r. wzniesiono nowy kościół w konstrukcji szkieletowej.

W 1498 r., jako właściciel Sarnowy wymieniany jest Jan Górka Roszkowski, w 1516 r. - Grzegorz Obornicki Skóra de Gay, w 2 poł. XVI w. dobra podzielono między Mieszkowskich i Zakrzewskich, w XVII w. ugruntowała się własność Zakrzewskich, którzy w XVIII w. używali przydomka Wysogota. Ostatnim

⁷ Balińska G., Inkorporacja miasteczka w procesie tworzenia aglomeracji - szansa czy zagłada? w: Architectus, nr 1 (15) 1999 https://dbc.wroc.pl/Content/42495/architectus_1999_1_05.pdf (data dostępu: 15.02.2022)

reprezentantem rodziny w Sarnowie był Telesfor Wysogota Zakrzewski, kasztelan santocki w latach 1732-1736. Potem Sarnowa przeszła w ręce niemieckie, majątek dworski w 1881 r. należał do Anny Schlosser, potem - Kiepsztów; w 1939 r. jego właścicielem był rotmistrz Józef Kiepszt.

W 1516 r. Grzegorz Obornicki Skóra de Gay odnowił przywilej lokacyjny i uzyskał pozwolenie na dwa jarmarki. W 1539 r. dziedzic Mieszkowski uzyskał prawo do trzeciego jarmarku. Do XVII w. miasto rozwijało się szybko dzięki dogodnemu położeniu na skrzyżowaniu szlaków handlowych Wrocław - Poznań i Głogów - Kalisz; powstała komora celna. Rozwinęło się rzemiosło - działali płóciennicy, szewcy, krawcy, gręplarze, młynarze oraz handlarze bydłem.

Dalszemu rozwojowi przeszkodziły wojny szwedzkie – zniszczonych zostało kilkadziesiąt budynków mieszkalnych i 23 młyny. Następnie pożar w 1684 r. zniszczył kolejne 40 budynków. Odbudowę zakłócały kolejne kataklizmy: wojna północna i epidemie w latach 1709-1711 oraz pożar w 1724 r., w którym spłonęły m.in. trzy browary i domy zajezdne.

W okresie XVI-XVIII w. Sarnowa, otoczona wałem z dwoma bramami miejskimi, miała kilka ulic i przedmieście Sarnówka. W 1780 r. liczyła z przedmieściami 148 budynków (w tym 20 wiatraków), w 1793 r. - 192 domy mieszkalne, w tym 8 na przedmieściu. W obrębie miasta były dwa kościoły: murowany - katolicki i drewniany - ewangelicki (1781) oraz synagoga, browar miejski, 8 studni publicznych i 123 prywatne. Mieszkańcy posiadali 65 stodół, w tym 34 na przedmieściu. Wszystkie ulice były brukowane, domy kryte gontem. Miasto było ważnym centrum handlowym, miejscem skupu bydła pochodzącego z Wielkopolski i sprzedawanego na Śląsku, w Brandenburgii i Saksonii, funkcjonującym jeszcze w XIX w. W końcu XVIII w. organizowano tu 7 jarmarków rocznie. Ilość wiatraków i młyny wodne świadczy o tym, że rozwijało się również młynarstwo.

W wyniku II rozbioru Polski w 1793 r. Sarnowa znalazła się w zaborze pruskim. Skład magistratu już wcześniej był w 60% niemiecki. W 1835 r. przestała być miastem prywatnym.

W 1809 r. w trakcie pożaru miasta spłonął ratusz, odbudowany w 1837 r. W 1870 r. wybudowano budynek szkoły ewangelickiej, w 1878 r. - szkołę katolicką, w 1885 r. poświęcono nową synagogę. W latach 70. XIX w. wzniesiono nowy dwór (majątek w rękach Zakrzewskich) w parku i zabudowania folwarczne. W latach 80. XIX w. powstała nowa, murowana zabudowa miasta. Od 1873 r. na trasie Rawicz - Sarnowa kursował omnibus. W 1898 r. uruchomiona została linia kolejowa Rawicz - Kobylin ze stacją kolejową w Sarnowej. W 1904 r. wzniesiono nowy szpital katolicki, ob. przedszkole.

Polscy mieszkańcy Sarnowy wzięli udział w Powstaniu Wielkopolskim - w styczniu 1919 r. stworzyli oddział powstańczy i opanowali miasto, lecz z braku pomocy zostali wyparci przez wojska niemieckie. Na mocy postanowień Traktatu Wersalskiego Sarnowa weszła w skład Polski. Po I wojnie światowej upadł handel bydłem, ludność zajęła się rolnictwem. W 1922 r. powstało Bractwo Strzeleckie, w 1923 r. - Towarzystwo Powstańców i Wojaków oraz chór im. Karola Kurpińskiego, w 1936 r. - Klub Sportowy „Sarnowa”.

W czasie okupacji część mieszkańców wywieziono do pracy na terenie Niemiec, w sarnowskim lesie rozstrzelano 300 Żydów. Sarnowa została wyzwolona 22 stycznia 1945 r. W 1946 r. majątek przeszedł na własność Skarbu Państwa, folwark, przekształcono w Państwowy Ośrodek Maszynowy i Państwowe Zakłady Papiernicze, w 1955 r. miasto zostało zelektryfikowane, powstała Spółdzielnia Produkcyjna. W 1973 r. Sarnowa została włączona w granice miasta Rawicza, jako dzielnica.

• WSIE GMINY RAWICZ⁸

Dąbrówka - wieś wzmiankowana w XIII w. W pocz. XIV w. jej właścicielem był Wincenty z Grabowa herbu Leliwa, który sprzedał dobra Doninom z Sarnowy. W 1423 r. majątek Doninów obejmował, m.in. Dąbrówkę, Sarnówkę, Łąkie, Żołędnicę i część Łaszczyna. Później właściciele zmieniali się często, w XVII w. wymieniani są Piotr i Jan Golińscy, Hieronim Zakrzewski, Konarzewscy, Bojanowscy (XVIII/XIX) - ich majątek obejmował również m.in. Konarzewo. Od poł. XIX w. do czasów II wojny światowej dobra były własnością rodzin: Trowitzsch, Bandelov, Naumann i Roloff. W 1907 r. powierzchnia majątku Franza Naumanna wynosiła 502 hektary; działała gorzelnia parowa, hodowano konie pełnej krwi i trzodę chlewną.

Dębno Polskie - najstarsze ślady osadnicze na terenie miejscowości pochodzą z epoki kamienia i początków epoki brązu. Zlokalizowano też stanowiska ze wszystkich okresów pradziejowych oraz wczesnego średniowiecza, co świadczy o ciągłości osadniczej na obszarze miejscowości.

Wczesnośredniowieczna osada otwarta na planie owalnicy została rozbudowana w I poł. XVI w. Na terenie wykarczowanego lasu w dobrach Przyjemskich, wzmiankowanego w 1531 r. (Las Dembno), powstała nowa wieś wzmiankowana w 1539 r. - kolonia zasiedlona uchodźcami ze Śląska pochodzenia słowiańskiego i germańskiego. W 1617 r. obok założono osadę o nazwie Cegielnia, ok. 1667 r. scaloną z Dębem Polskim. W XVII i XVIII w. miejscowość wchodziła w skład posiadłości kolejnych właścicieli Rawicza. W XVIII w. stanowiła majątek Mycielskich, obejmujący również Masłowo, Sierakowo, Szymonowo, Szkaradowo, Jeziora i Ostoję. We wsi działały, warzelnie piwa i warsztaty tkackie. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego Dębno Polskie stanowiło część majątku Sierakowo, którego właścicielem był (1846) von Motz. W 1837 r. wieś liczyła 599 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 103 domy. Od XIX w. działała szkoła.

Folusz - na terenie wsi zlokalizowano stanowiska mezolitycznej kultury tardenuaskiej oraz stanowiska z okresu wczesnośredniowiecznego. Obecna wieś powstała w 1736 r., jako folwark miasta Sarnowa, w 1789 r. należąca do majątku H. Rogalińskiego wraz z Sarnową i Sarnówką, Łąką i Zawadami. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego nadal stanowiła część majątku Sarnowa we własności (1846) podpułkownika Zakrzewskiego. W 1837 r. folwark Folusz liczył 29 mieszkańców, którzy zamieszkiwali dwa domy.

Izbie - na terenie wsi zlokalizowano ślady kultur neolitycznych. Wieś powstała w 1631 r., z zasiedlenia osadnikami śląskimi. W 1789 r. wchodziła w skład majątku Mielżyńskich wraz z Łaszczynem i Żylicami. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego stanowiła część majątku Łaszczyn, którego właścicielem był wówczas Szczaniecki. W 1837 r. liczyła 165 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 23 domy.

Kąty - Hoffmanns Vorwerk 1824, Scharf Vorwerk 1831, Lindenhof 1878. Wieś wykształcona w ostatniej ćw. XVIII w. z rawickiego folwarku. Sam folwark rozparcelowany został po I wojnie światowej.

Konarzewo - w miejscowości zlokalizowane są stanowiska kultury ceramiki sznurowej oraz kultury lużyckiej I okresu halsztackiego i ceramika z okresu wczesnopiastowskiego.

Wczesnośredniowieczna osada otwarta, w okresie feudalnym - wieś służebna wzmiankowana w 1232 r. i 1252 r., położna na granicy oddzielającej Wielkopolskę od Śląska, potwierdzona została przez księcia Przemysła II, jako własność klasztoru henrykowskiego wraz z Sierakowem, Poradowem i Żylicami. Później była własnością rycerską - w latach 1393-1423, jako jeden z właścicieli wymieniany jest Janusz z Konarzewa. Konarzewscy herbu Wręby pozostawali właścicielami wsi do XVII w. W XVIII i na pocz. XIX w. majątek we wsi posiadali Bojanowscy herbu Junosza, którzy w 1838 r. przenieśli się do Pluskowęs. Od tego czasu, jako właściciele dóbr w Konarzewie wymieniani są: K. Przyjemski, T. Morawiecki, Rothe, w 1907 r. - Iwan Homberg, w okresie międzywojennym - Tadeusz Adamczewski.

⁸ Hamielec J., Wędrując po Rawiczu i okolicach, Rawicz 2016; Sobisiak w., Dzieje Ziemi Rawickiej, Poznań 1967; Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, IHPAN, <http://www.sloownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=22840> (data dostępu: 01-20.02.2022)

Kowaliki - Szmidt Vorwerk 1792-1793, Braun Vorwerk, Carlsruhe 1827. Na terenie wsi zlokalizowano stanowiska kultury neolitycznej oraz wczesnośredniowieczną osadę otwartą. Współczesna wieś powstała z folwarku wyłonięnego pod koniec XVIII w. z majątku Szymanowo, należącego wówczas do Jana Nepomucena Mycielskiego z Rawicza.

Krasnolipki - na tym terenie zlokalizowano ślady kultur wczesnośredniowiecznych. Osada leśna założona została w 1842 r. Jej właścicielem do I wojny światowej był Jan Czarnecki.

Krystynki - zlokalizowane są tu stanowiska kultury tardenuaskiej i wschodnio-bałtyckiej z przełomu mezolitu i neolitu, stanowiska kultury pucharów lejkowatych, kultury przedłużyckiej oraz kultury łużyckiej późnej epoki brązu i wczesnej żelaza. Wieś - folwark z zabudowaniami dworskimi - o pierwotnej nazwie Krystyjanki - powstała w 1842 r. Osiedlono tu 18 ludzi.

Łaszczyn - najstarsze osadnictwo sięga tu neolitu - stanowiska kultury pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej, poprzez kulturę łużycką wszystkich okresów epoki brązu i żelaza, stanowiska kultury pomorskiej i kultury późno lateńskiej po okres wczesnohistoryczny. W okresie plemiennym istniała tu osada otwarta o charakterze ulicówki. Wieś zachowała ciągłość osadniczą.

W źródłach pisanych pojawia się w 1240 r. - biskup poznański nadaje dziesięciny m. in. z Łaszczyna na utrzymanie kapłana w Nieparcie. W 1411 r. odnotowana jest parafia. W 1398 r. wieś stanowiła własność szlachecką - pani Chorągwiczynej Łaszczyńskiej z synami. Później część dóbr dołączono do majątku Doninów (Sarnowskich), do których należała w XV i XVI w., zaś część należała do Wojciecha Chorągwicza Łaszczyńskiego. W 1510 r. we wsi znajdowała się karczma z warzelnią piwa. W 1580 r., w wyniku podziału dóbr Sarnowskich, część Łaszczyna weszła w skład majątku Mikołaja Zakrzewskiego, wzmiankowanego w 1591 r., drugą część objął Chojnacki (Maciej?). W 1610 r., jako właścicielka odnotowana jest Katarzyna z Krzyżanowa Zakrzewska, potem Mielżyńscy. Od 1827 r. majątek, wraz z Żylicami i Izbicami, stanowił własność rodziny Szczanieckich. W 1837 r. wieś liczyła 301 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 27 domów.

Łąka - wieś powstała w 1530 r. na terenie lasu „silva Lanczkth”, przez zasiedlenie terenu ludnością śląską. W 1789 r. należała do majątku H. Rogalińskiego wraz z Sarnową, Sarnówką, Foluszem i Zawadami. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego Łąka stanowiła część majątku Nowe Chojno, którego właścicielami w 1846 r. byli chłopci oraz Marcelli Czarnecki. W 1837 r. liczyła 145 mieszkańców i 19 domów.

Masłowo - wieś założona w 2 poł. XIII w. W 1284 r. nabył ją od komesa Niepołona kasztelan krobski Stefan Szczedrzykowiec (Awdaniec) i przeniósł na prawo niemieckie. W latach 1449-70 Masłowo należało do Mikołaja Pasikonka, który w 1470 r. oddał wieś w zamian za Konarskie. W latach 1488-1523 wymieniany jest Dobrogost Pasikoń z Konarskiego, który w 1488 r., wraz z bratem Wawrzyńcem, otrzymał majątek obejmujący Grąbkowo, Śląskowo, Golejewo, 1/3 Stwolna i całe Masłowo. W 1789 r. Masłowo należało do Jana Nepomucena Mycielskiego i liczyło 259 mieszkańców, wśród których znajdowała się duża grupa nowych osadników śląskich przybyłych ok. poł. XVIII w. Część wsi gdzie mieszkali nazywano „Villa Masłowo nova coloniae.” We wsi znajdował się folwark i browar.

Sarnówka - miejscowość wzmiankowana w 1423 r., kiedy prawdopodobnie została przeniesiona na prawo niemieckie. Jej właścicielami byli Dominowie, wieś wchodziła w skład dóbr należących do Sarnowy. W 1510 r. liczyła 246 mieszkańców, potem liczba znacznie spadła, by w 1789 r. osiągnąć 285 osób. W 1789 r. wraz z Sarnową leżała we włościach H. Rogalińskiego.

Sierakowo - zlokalizowano tu stanowiska kultury łużyckiej. Wieś powstała we wczesnym średniowieczu, jako osada otwarta. Do 1236 r. należała do biskupa poznańskiego, potem - do klasztoru cystersów w Henrykowie na Śląsku, wraz z wsiami Konarzewo i Żylice. Prawdopodobnie w 1 poł. XIV w. przeszła na własność rycerstwa. W 1 poł. XV w., wraz z Szymanowem należała do Osieckich z Osieka. W 1510 r. po części była własnością Łukasza Górki z Miejskiej Górki i Konarzewskich. W XVII w. należała do Przyjemskich, którzy w 1638 r. na gruncie wsi Sierakowo, założyli miasto Rawicz. W 1789 r. i 1805 r. wieś pozostawała w rękach J. N. Mycielskiego.

W 2 poł. XV w., w Sierakowie mieszkało 165 osób, na początku XVI w. - 196, pod koniec XVI w. - 180, w 1717 r. - 112 osób. Wyraźny wzrost liczby ludności nastąpił pod koniec XVIII w. - 445 osób (1789).

W latach 30. XVIII w. na gruntach wsi Sierakowo i Szymanowo rawiccy mieszczanie zakładali folwarki. W Sierakowie w 1725 r. funkcjonowały cztery folwarki, browar z czterema kadziami i gorzelnia. W 1805 r., gdy Rawicz przejęły za długi władze pruskie, Sierakowo w 1819 r. wystawiono do publicznej dzierżawy. W 1850 r. powstała nowoczesnie wyposażona manufaktura sukiennicza. W 60. latach XIX w. - mechaniczna parowa przędzalnia spółki M. S. Brauna („Cepter”). Działała cegielnia, wiatraki i kuźnia, a we wsi pod koniec XIX w. mieszkało 10 rzemieślników.

Sikorzyn - miejscowość wzmiankowana w 1553 r., powstała w 1 poł. XVI w. - została zasiedlona kolonistami ze Śląska. W 1789 r. liczyła 54 mieszkańców. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego stanowiła część majątku Stwolno, którego właścicielem był wówczas (1846) Czarnecki. W 1837 r. liczyła 55 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 8 domów.

Ślupia Kapitulna - na terenie wsi zlokalizowano stanowiska kultur: neolitycznej, z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza oraz z okresu rzymskiego, a także ślady osadnictwa z IX w.-IX/XI w.

Osada powstała zapewne w poł. XIII w. na terenie majątności Awdańców. Po 1271 r. stała się własnością Kapituły Gnieźnieńskiej, co potwierdził w 1357 r. król Kazimierz. Lokowana była na prawie średzkim. W 1369 r. sołectwo posiadało 4 łany wolne, 4 ogrody, karczmę, jatkę chlebową, jatkę mięsną; we wsi był kowal. Przed 1580 r. wieś została powiększona w wyniku zasiedlenia przez Ślązaków. W 1626 r. we wsi wybuchł pożar, który zniszczył doszczętnie 12 zagród kmiecych, trzy obejścia zagrodnicze i sołectwo. Kolejne pożary (1680, 1781) również spowodowały wielkie szkody. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego miejscowość stanowiła odrębny majątek, którego właścicielami 1846 r. byli chłopci. W 1837 r. Ślupia liczyła 604 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 91 domów.

Stwolno - wieś powstała w 2 poł. XIII w. na terenie majątności Awdańców. Potem stanowiła własność kapituły katedralnej gnieźnieńskiej, potwierdzoną w 1357 r. przez króla Kazimierza. Następnie własność szlachecka. W 1418 r. wzmiankowany jest Michał Habdank ze Stwolna, Włostowa i Golejowa, w 1470 r. Mikołaj Ramsz kupił 1/4 Stwolna. W 1482 r. - przy okazji podziału dóbr Chojno, Ostrobotki, Błożejowo, Golejewko i Stwolno, wymieniana jest rodzina Chojeńskich z Chojna k. Miejskiej Górk. W końcu XV i 1 poł. XVI w. wymieniani są też Dobrogost Pasikoń z Konarskiego i Zimnowodczy, którzy w 1521 r. sprzedali swoje części dóbr, w tym Stwolno braciom Kołaczkowskim, a ci w 1523 r. - Wawrzyńcowi Pasikonowi Pogorzelskiemu. W 2 poł. XVIII w. wzmiankowana jest rodzina Chojeńskich. Stanisław Chojeński na terenie swojego majątku rozwijał osadnictwo, karczując należący do niego Czarny Las. Przed 1580 r. sprowadził osadników pochodzenia słowiańskiego i germańskiego ze Śląska.

Pod koniec XVIII w. wieś należała do Gajewskich. W 1828 r., jako własność A. Pomorskiego, wraz z Sikorzynem, Zieloną Wsią i Wydawami, została wystawiona na licytację; cały majątek nabył Czarnecki, wzmiankowany w 1846 r. W 1837 r. Stwolno liczyło 168 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 24 domy. W skład majątku Stwolno wchodziły także: Zielona Wieś, Sikorzyn, Wydawy oraz polana leśna Wołyń.

Szymanowo - we wsi zlokalizowano stanowiska mezolitycznej kultury terdenuaskiej, kultur neolitycznych: pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej, kultury przedłużyckiej i lużyckiej późnej epoki brązu i wczesnej żelaza, luźne znalezisko kultury pomorskiej, z wczesnego okresu lateńskiego oraz z okresu wczesnośredniowiecznego.

Miejscowość wzmiankowana w 1407 r. w dokumencie lokacji miasta Sarnowa. Własność szlachecka - w latach 1419-1429 należała do Osieckich z Szymanowa, Sierakowa, Ostrobotek i Osieka. W 1497 r. wieś, należąca do Jana i Mikołaja Osieckich, którzy nie dopełnili obowiązku udziału w pospolitym ruszeniu, król Jan Olbracht nadał Piotrowi Górcie. Rodzina Górków odnotowana jest też w 1510 r., wraz z Sarnowskimi z Sarnowy i Krzysztofem Banowskim ze Śląska - po bezpotomnej śmierci (1592), jego dobra w Szymanowie przeszły na jego siostrzeńców - Czarnkowskich.

W 1580 r. było w Szymanowie 15 łanów osadniczych, 13 zagród i 7 komorników. W pocz. XVII w. Czarnkowscy sprowadzili osadników ze Śląska, którzy znacznie rozbudowali wieś. W latach 30. XVIII w.,

na gruntach wsi Szymanowo rawiccy mieszczenie zakładali folwarki. W 1740 r. we wsi znajdowało się 7 gospodarstw folwarcznych wolnych chłopów. W końcu XVIII w. wieś należała do Jana Nepomucena Mycielskiego, obok m.in. Rawicza, Dębna Polskiego, Masłowa i Sierakowa. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego Szymanowo stanowiło część majątku Sierakowo, którego właścicielem był (1846) von Motz. W 1837 r. wieś liczyła 628 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 88 domów. W 1 poł. XIX w. Szymanowo stanowiło duży ośrodek tkacki, rozwijało się też rolnictwo, młynarstwo, działała mleczarnia i cegielnia.

Ugoda - wieś powstała ok. 1620 r., zasiedlona osadnikami ze Śląska. W 1789 r. należała do dóbr Rogalińskiego i liczyła 107 mieszkańców. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego stanowiła część majątku Ostrobudki, nadal we własności Rogalińskiego. W 1837 r. liczyła 173 mieszkańców i 25 domów.

Wydawy - wieś założona przed 1580 r. przez Stanisława Chojeńskiego, właściciela majątku Stwolno, w wyniku zasiedlenia terenu przez osadników śląskich. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1648 r. Pod koniec XVIII w. należała do Gajewskich ze Stwolna, później do A. Pomorskiego i do hrabiów Czarneckich (1846). W 1837 r. liczyła 443 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 69 domów.

Uwłaszczenie chłopów wydawskich zakończono w latach czterdziestych XIX w. W 1893 r. we wsi było 80 domów i 545 mieszkańców. Czarny Las - własność Marceliego Czarneckiego został w XIX w. wykarczowany i sprzedany rolnikom, którzy rozbudowali wieś na płd., na lewym brzegu rzeki Orli. Na błotnistych polach nad Orlą powstały zrazu owczarnie, w poł. XIX w. zastąpione przez koszary.

Zawady - na terenie wsi zlokalizowano stanowiska kultury pucharów lejkowatych, kultury przedłużyckiej i lużyckiej epoki brązu. Miejscowość założona w 1683 r., jako wieś - folwark wyodrębniony ze Stwolna. W 1789 r. należała do H. Rogalińskiego i liczyła 87 mieszkańców. W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego stanowiła część majątku Stare Chojno, którego właścicielami byli wówczas (1846) Pomorscy. W 1837 r. Zawady liczyły 147 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 22 domy.

Zielona Wieś - wieś powstała w 2 poł. XVI w., przed 1580 r., w wyniku zasiedlenia terenu przez osadników śląskich sprowadzonych przez Stanisława Chojeńskiego, właściciela majątku Stwolno. W 1631 r. liczyła 357 mieszkańców, w 1789 r. - 299 osób. Pod koniec XVIII w. należała do Gajewskich ze Stwolna. W 1828 r., jako własność A. Pomorskiego, wraz ze Stwolnem, Sikorzynem i Wydawami, została wystawiona na licytację; majątek nabył Czarnecki, wzmiankowany w 1846 r. W 1837 r. wieś liczyła 328 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 50 domów.

Żołędnica - na terenie wsi zlokalizowano stanowiska kultur: pucharów lejkowatych, lużyckiej z epoki brązu, późnolateńskiej i rzymskiej.

Wieś w 1 poł. XIV w. należała do Wincentego z Granowa herbu Leliwa, który sprzedał majątek Doninom. Kolejnymi właścicielami byli potomkowie Doninów (Sarnowskich). Ich majątek obejmował miasto Sarnowa oraz wsie Sarnówka i Żołędnica; później dołączono część Łaszczyna. Majątek był dzielony, scalany, odsprzedawany i wymieniany. W latach 1410-1415 wymieniany jest Jurga Donin, po nim jego żona (1428-1438) Małgorzata z Zakrzewa. Potem, spowinowaceni ze sobą właściciele wsi podzielonej na kilka majątków zmieniali się często: 1447 r. - Jan z Bnina, Stanisław z Rogalin oraz Jan i Mikołaj z Jutrosina, Sędziwoj z Grodziska, 1465 r. - Piotr Ilowiecki i Piotr Konopka z Bukowca, 1487 r. i 1488 r. - Jan Górecki, później zwany Sarnowskim, 1522-1549 Dorota, córka Sarnowskiego, żona W. Zakrzewskiego, 2 poł. XVI w. - Mieszkwoscy i Zakrzewscy. W XVII w. i 1 poł. XVIII w. ugruntowała się własność Zakrzewskich.

W okresie Wielkiego Księstwa Poznańskiego miejscowość stanowiła część majątku Zakrzewo, którego właścicielem był wówczas Józef Mycielski. W 1837 r. liczyła 180 mieszkańców, którzy zamieszkiwali 16 domów. W 1880 r., jako właściciel odnotowany jest baron Magnus von Hodenberg. W latach międzywojennych Żołędnica należała do rodziny Bitterów, właścicieli majątku w Gostkowie.

Żylice - osada wzmiankowana w 1252 r., położona na granicy oddzielającej Wielkopolskę od Śląska, potwierdzona przez księcia Przemysła II, jako własność klasztoru henrykowskiego wraz z Sierakowem, Konarzewem i Poradowem. Od XVII w. wieś wchodziła w skład majątku Łaszczyn, w rękach Zakrzewskich, Mielżyńskich (1789) i Szczanieckich. W 1 poł. XVII w. osiedlono tu osadników ze Śląska pochodzenia słowiańskiego i germańskiego. W 1837 r. wieś liczyła 206 mieszkańców i 35 domów.

6. Krajobraz kulturowy i najcenniejsze zabytki Gminy Rawicz

6.1. Krajobraz kulturowy

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3 pkt. 14) definiuje pojęcie krajobrazu kulturowego, jako przestrzeni zawierającej elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowanej w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Krajobraz kulturowy odzwierciedla dawne metody gospodarowania i adaptacji środowiska naturalnego.

Gmina Rawicz położona jest w ziemi rawickiej, które to określenie odnosi się do historycznego, kulturalnego i gospodarczego regionu ukształtowanego w pobliżu dawnej granicy państwa, obecnie granicy województwa. Takie sąsiedztwo ukształtowało obszar bogaty pod względem różnorodności, otwartości i tolerancji w wielu aspektach historyczno-kulturowych.

Teren dzisiejszej gminy atrakcyjny był dla osadnictwa w okresie pradziejowym i we wczesnym średniowieczu, na co wskazuje znaczne zagęszczenie stanowisk archeologicznych. Osadnictwo na tym obszarze lokalizowane było głównie wzdłuż krawędzi i stoków dolin, m.in. doliny Orli oraz mniejszych cieków. Wydaje się, że ciągłość osadniczą zachowało kilka wsi wykształconych z osad otwartych (Sierakowo, Łaszczyn, Konarzewo). Najstarsze osady wiejskie notowane są w źródłach pisanych już w XIII w. Niemal połowa wsi gminy posiada średniowieczną metrykę.

Obraz osadnictwa przedlokacyjnego jest obecnie słabo widoczny. Trwale w krajobrazie zachowały się dopiero zmiany przyniesione przez XIII i XIV w., kiedy powstawały osady lokowane na prawie niemieckim. Ciągły wzrost liczby ludności i rozwój wymiany handlowej z sąsiednimi regionami oraz kolejne działania osadnicze powodowały, iż proces kształtowania sieci osadniczej obecnej gminy Rawicz trwał do poł. XVIII w. Istotna była 2 poł. XVI w. i XVII w. kiedy powstała większość pozostałych wsi gminy. W tym okresie osadniczym przybywali osadnicy ze Śląska, pochodzenia słowiańskiego i germańskiego, opuszczający ojczyznę z powodów gospodarczych lub z powodu prześladowań religijnych. Wśród nich tzw. Hazacy, którzy - trzebiąc puszcę i regulując stosunki wodne - zagospodarowali naturalny dotąd krajobraz w pld.-wsch. części obecnej gminy. Ich pojawienie się przyspieszyło rozwój gospodarczy regionu.

W tym czasie powstał Rawicz - największe miasto ziemi rawickiej - założone w 1638 r. Pod względem urbanistycznym uznawany jest za jedną z najbardziej reprezentacyjnych realizacji urbanistycznych w Wielkopolsce po 1500 r. Do dziś zachowało unikatowy układ urbanistyczny, a także zachowane w pierwotnym kształcie Planty, założone w miejscu obwarowań miejskich. Założone dla uchodźców ze Śląska miasto od zarania swoich dziejów było ośrodkiem wielokulturowym i zróżnicowanym religijnie. Prócz ludności polskiej, Ślązaków i Niemców mieszkali tu również Żydzi, którzy w 1674 r., przywilejem Jana Opalińskiego, uzyskali prawo do zamieszkiwania w Rawiczu.

Drugi, średniowieczny organizm miejski - Sarnowa - włączony jako osiedle w obręb Rawicza, w znacznym stopniu zachował swój, znacznie starszy, układ urbanistyczny.

Oprócz wymienionych wyżej obszarów znajdujących się pod ustawową ochroną, na terenie gminy odnotować należy cały szereg cennych zespołów przestrzennych. Na przykład zespoły sakralne obejmujące kościoły i jego bezpośrednie otoczenie - cmentarz przykościelny. Wśród kościołów gminy Rawicz najcenniejsze są obiekty zrealizowane według projektów znanych architektów: kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. pw. św. Andrzeja Boboli według projektu Carla Gottharda Langhansa oraz kościół pw. Chrystusa Króla według

projektu wrocławskiego architekta Alexisa Langer'a - obydwa w Rawiczu. Natomiast najstarszą budowlą sakralną gminy jest barokowy kościół pw. Andrzeja Apostoła w Rawiczu-Sarnowie.

Dominantę przestrzenną kilku wsi gminy Rawicz stanowią zespoły rezydencjonalne z parkami, zwykle sąsiadujące z zabudowaniami folwarcznymi. Zwłaszcza parki podworskie są cennym elementem zabytkowym i krajobrazowym. Zieleń parkowa, cmentarna, ale też zadrzewienia śródpolne, przydrożne, zieleń przywodna, sady i ogrody przydomowe oraz aleje odgrywają ważną rolę w otwartym krajobrazie gminy. Spełniają nie tylko funkcję estetyczno-krajobrazową, ale także ochronną. Koncentracja terenów zielonych na obszarze wiejskim gminy występuje wzdłuż doliny rzeki Orli, Dąbroczny i Masłówki.

Istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy są cmentarze. Łączą w sobie warstwę materialną (nagrobki, mała architektura) i drzewostan, z warstwą niematerialną z zakresu wierzeń religijnych i kultury duchowej. Gmina Rawicz charakteryzuje się dużym nasyceniem nekropolii ewangelickich pochodzących głównie z XIX w. - 1 poł. XX w. Obiekty te pozostają ważne mimo niejednokrotnie złego stanu zachowania.

Występujące na terenie Gminy Rawicz rezydencje mają charakter stosunkowo niewielkich budowli. Zdecydowana większość pochodzi z XIX w., jedynie dwór w Łaszczynie - z końca XVIII w. i mimo XIX-wiecznej przebudowy, w pełni prezentując walory architektury barokowej. Warto podkreślić, że w końcu października 1831 r. w okolicy Rawicza zawędrował polski wieszcz Adam Mickiewicz, podejmowany przez rodziny ziemiańskie. Zatrzymał się, m.in. w Konarzewie i Łaszczynie. W Konarzewie zamieszkał w przypałacowej oficynie, a jego pobyt zaowocował balladą „Ucieczka” oraz wykorzystaniem w „Panu Tadeuszu” wątku sporu o charty (spór między Rejentem i Asesorem o Kusego i Sokoła), rozgrywającego się w sądzie między braćmi: Kalikstem Bojanowskim z Bielewa i Ksawerym Bojanowskim z Konarzewa⁹.

Istotnym elementem krajobrazu kulturowego są budynki municypalne i zabudowa miejska. Poza obiektami wpisanymi do rejestru zabytków, najwięcej z nich ujęto w gminnej ewidencji zabytków. Podobnie jak budownictwo wiejskie, zespoły i obiekty folwarczne, budynki gospodarcze w zagrodach wiejskich i rzadziej, obiekty przemysłowe. W niewielkim stopniu zachowały się, niegdyś liczne tutaj, wiatraki. Zabudowa wsi przetrwała mimo zniszczeń wojennych, lecz jest w znacznym stopniu przekształcona, w nikłym stopniu zachowała pierwotne walory architektoniczne. Niemniej jej wartość historyczna wpisuje je w krąg obiektów o znaczeniu dla przeszłości i kształtu krajobrazu kulturowego.

Charakterystyczną cechą regionu jest jego wielokulturowość. Wczesnośredniowiecznych Słowian uzupełnili Śląscy poddani niemieckich Habsburgów pochodzenia tak germańskiego, jak i słowiańskiego, Żydzi, później Niemcy. Początkowo przeważający katolicy, od XVI w. wypierani byli przez protestantów, w XX w. ponownie zastąpionych przez katolików. Dowody ich materialnej działalności pozostają, kształtując współczesny krajobraz kulturowy.

⁹ Zajac E., Pałace i dwory Wielkopolski na trasie poszukiwań genealogicznych, Internet: http://www.wtg-gniazdo.org/upload/rocznik/2010/rocznik_2010-80-81-Zajac.pdf (data dostępu: 17.02.2022)

6.2. Historyczne układy przestrzenne

6.2.1. Układy urbanistyczne

Sarnowa¹⁰, obecnie dzielnica Rawicza - stanowi cenny, nienaruszony przykład urbanistyki średniowiecznej, z czytelnymi dwoma etapami rozwoju. Do starszego etapu, z czasów prawa polskiego, należą ob. ulice Kolejowa, Piekarska i Kurpińskiego. Ich swobodny, nieuregulowany przebieg, poszerzenia i placyki stanowią pozostałości po najstarszej osadzie, która utworzyła się u stóp grodu, wzdłuż starego szlaku: Wrocław - Żmigród - Sarnowa - Poniec - Poznań.

W wyniku lokacji na prawie magdeburskim powstał duży prostokątny rynek i otaczające go kwartały zabudowy. Kościół, oddalony o głębokość kwartału od rynku, łączy z nim krótka uliczka, wybiegająca z płn.-wsch. narożnika rynku. To rozwiązanie również wynika z układu przedlokacyjnego. Z pozostałych naroży rynku wychodzą po dwie ulice. Pośrodku rynku stoi ratusz (XIX w.) i przychodnia (XX w.). Wolną przestrzeń wokół bloku śródrynkowego zapewne wykorzystywano podczas jarmarków na bydło. Cenną pozostałością dawnego układu przestrzennego jest ul. Stodołowa - przykład dawnych rozwiązań w rolniczych miasteczkach, gdzie stodoły wystawiano poza zespół miejski. Pojedyncze stodoły i inne budynki gospodarcze znajdują się na tyłach działek mieszkalnych, wzdłuż ulic Strażackiej i Kilińskiego. Brak stodoł od płn. (ul. Kilińskiego) wynikał z lokalizacji dworu. Kościół ewangelicki, po zach. stronie miasta, stał w pobliżu zachowanej szkoły ewangelickiej, w miejscu obecnej szkoły podstawowej.

W układzie miejskim Sarnowy, przyjmując ul. Kolejową, Paderewskiego i Kurpińskiego za układ staromiejski, mimo licznej tam obecnie zabudowy z XIX w., rolę przedmieść przejęły dzielnice domków mieszkalnych zbudowane po II wojnie światowej przy ul. Wiatracznej, 700-lecia oraz na zach. od miasta.

Rawicz¹¹, układ urbanistyczny historycznego miasta składa się z trzech założeń i jest największym i najciekawszym z nowożytnych założeń wielkopolskich.

Pierwotny układ miasta z 1638 r., zaprojektowany przez wrocławskiego architekta Michała Fladrina, to miasto w kształcie zbliżone do kwadratu, z centralnie położonym, prostokątnym rynkiem, z którego narożników wychodziły pary ulic prostopadłych do siebie oraz pojedyncze ulice przecinające dłuższe pierzeje rynku. W dalszym biegu ulice krzyżowały się z kolejnymi, prostopadłymi ulicami. Regularne, prostokątne kwadraty mieszkalne i prostopadłe do siebie ulice stworzyły układ szachownicy.

Drugie założenie powstało w 1663 r., z inicjatywy ówczesnego dziedzica Rawicza, Jana Opalińskiego, który - zamierzając zbudować bliźniacze miasto dla katolików - wytyczył Nowy Rynek (ob. Plac Wolności). Opaliński ufundował też klasztor i kościół franciszkanów reformatów, zaś w 1665 r. otoczył Stary Rynek i przyległy doń teren fortyfikacjami ziemnymi, wzmocnionymi ceglami, z kilkoma bramami miejskimi.

Ostateczny kształt miasta jest pochodną zmian wprowadzonych w pocz. XVIII w. przez Jana Kazimierza Sapiechę. Obydwa rynki połączono równoległymi uliczkami, tworząc równoleżnikową oś miasta. Linie umocnień przesunięto na wschód, zachowując pierwotny układ szachownicy.

Około 1840 r. zasypano fosy, zburzono bramy i na terenie wałów założono planty, okalające historyczne miasto. Ograniczony plantami teren, chroniony wpisem do rejestru zabytków, ograniczają ulice: Wały Jarosława Dąbrowskiego, Wały Powstańców Wielkopolskich, Wały Księcia Józefa Poniatowskiego, Wały Tadeusza Kościuszki.

¹⁰ Balińska G., Inkorporacja miasteczka w procesie tworzenia aglomeracji - szansa czy zagłada? w; Architectus nr 1(15) 1999 https://dbc.wroc.pl/Content/42495/architectus_1999_1_05.pdf (data dostępu: 01.03.2022)

¹¹ Bieniecki Z., Zabytkowe założenia i zespoły urbanistyczne a rozwój i przekształcenia miast Wielkopolski, w: Ochrona Zabytków, 18/1 (68), 1965, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/Ochrona_ (data dostępu: 01.03.2022)

6.2.2. Układy ruralistyczne

Układ przestrzenny gminy tworzy miasto Rawicz i 30 miejscowości, zgrupowanych w 22 sołectwach. Część wsi gminy posiada średniowieczną metrykę, lecz proces ich powstawania nie jest do końca rozpoznany. Znaczna część wsi powstała w 2 poł. XVI w., w związku z napływem osadników ze Śląska.

Najstarsze wsie przyjmowały zapewne kształt typowy dla wczesnośredniowiecznej organizacji przestrzennej - owalnicy lub okolnicy. Obecnie jedynie w Szymanowie, w głównej części wioski rozlokowanej przy szosie Rawicz - Jutrosin, występuje duża wolna przestrzeń zajęta przez niewielki staw, szkołę i kapliczkę, który może być pozostałością średniowiecznego nawisła. Współczesna wieś ma charakter wielodrożnicy.

Większość wsi na terenie gminy Rawicz prezentuje układ ulicówki, w których zwarta zabudowa ciągnie się po obu stronach drogi. W miarę upływu czasu układy ulicowe rozwinęły się w wielodrożne, w kilku wypadkach zdominowane przez zespoły rezydencjalno-folwarczne, powstałe w wyniku kształtowania się gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej (Łaszczyn, Żołędnica, Dąbrówka, Konarzewo). Również wsie z 2 poł. XVI i pocz. XVII w., założone na prawie niemieckim, przybrały charakter dość zwartej ulicówki, który mimo procesów modernizacyjnych - pozostał czytelny do dziś. Jest też kilka układów wykształconych z pierwotnych folwarków lub osad folwarcznych (Kowaliki, Kąty).

6.2.3. Zespoły rezydencjonalne i parki, zespoły folwarczne

Zespoły te stanowią układy wielkoobszarowe. Większość zespołów rezydencjonalnych wraz z parkami chroniona jest wpisem do rejestru zabytków, natomiast zespoły folwarczne - w większości przekształcone - ujęte są w gminnej ewidencji zabytków.

Dąbrówka, zespół rezydencjonalny z dworem i parkiem oraz zespół folwarczny ze spichrzem, 1 poł. XIX w. - k. XIX w. Pałac (poł. XIX, k. XIX), położony jest na płn.-wsch. skraju rozległego parku (1 poł. XIX, k. XIX), od płn. ograniczonego szosą. Zespół folwarczny znajduje się po płn. stronie szosy.

Park krajobrazowy, zajmuje obszar ok. 6 ha. Jego część przylegająca do pałacu przybrała formę reprezentacyjnego ogrodu. Pozostała część zachowała dziki charakter parku krajobrazowego, do którego od pałacu wiedzie aleja lipowa. Tu znajduje się mauzoleum rodowe Neumannów - cmentarz otoczony murem z kutą bramą. Cmentarz uległ dewastacji po II wojnie światowej, a dalsze lata pogłębiły jego destrukcję; w stanie szczytkowym zachował się jedynie grób Marty Neumann.

Zespół gospodarczy zorganizowany jest wokół rozległego, niemal kwadratowego dziedzińca, ograniczonego wydłużonymi budynkami gospodarczymi na wszystkich pierzejach. Środek placu zajmuje budynek spichrza (poł. XIX). Po wsch. stronie dziedzińca - drugi, trapezowaty plac z trzech stron otoczony budynkami. Wśród budynków: stajnia, chlewnia, stodoła i czworak.

Konarzewo, zespół rezydencjonalny z dworem, parkiem i zespołem folwarczny, pocz. XIX w.-1 ćw. XX w. Zespół rezydencjonalny składa się z dworu z pocz. XIX w. i oficyny z pocz. XIX w. oraz parku krajobrazowego z poł. XIX w. Zespół folwarczny powstał w 1 poł. XIX - 1 ćw. XX w.

Zespół usytuowany przy skrzyżowaniu dróg. Po płn.-zach. stronie skrzyżowania znajduje się park o powierzchni 2,5 ha. Oficyna parterowa, na rzucie prostokąta, tynkowana, z dwiema doryckimi kolumnami we wgłębny otwór wejścia. Zespół folwarczny, usytuowany po pn. wsch. stronie skrzyżowania, to obszerny, prostokątny dziedzińec otoczony budynkami gospodarczymi, od zach. - murem ceglany z bramą, w części pozostałej - ogrodzeniem z betonowych płyt prefabrykowanych. Obejmuje obiekty: stajnię, spichlerz, stodołę.

Łaszczyn, zespół rezydencjonalny z dworem i parkiem oraz zespół folwarczny, k. XVIII-XX w. Dwór wzniesiony w końcu XVIII w., na przełomie XVIII/XIX w. otoczony parkiem. Na płn.-zach. od parku ulokowano założenie folwarczne. W końcu XIX w. dwór został przebudowany, park częściowo przekształcony. Zabudowania folwarczne pochodzą z XIX-XX w.

Park obecnie obejmuje 3,6 ha powierzchni. Jego układ jest czytelny, lekko zakłócony przez samosiejki. Zachowały się fragmenty alei topolowej i grabowej. Wśród starodrzewu występują 34 gatunki, z przewagą rodzimych, w tym 14 okazów pomnikowych: 2 sosny czarne, żywotnik olbrzymi, buk pospolity, 3 dęby szypułkowe, 2 jesiony wyniosłe, grab pospolity, klon polny, lipa szerokolistna i 2 wiązy szypułkowe.

Zabudowania gospodarcze w zwartej zabudowie rozlokowane są wokół lekko nieregularnego, rozległego, czworobocznego dziedzińca. Zachowane w stanie dobrym, użytkowane. W większości murowane z cegły, część z ceglany detal: lizeny, fryz arkadkowy w zwieńczeniu budynków. Wśród budynków: stajnia, obora, budynek inwentarski, stodoła, spichlerz i lodownia oraz czworaki.

Żołędnica, zespół rezydencjonalny z dworem i parkiem oraz zespół folwarczny, 4 ćw. XIX w.-poł. XIX w. Dwór wybudowany ok. 1880 r., w pocz. XX w. założono park, zabudowa folwarczna z poł. XIX w. Zespół rozlokowany w centrum wsi po wsch. stronie szosy, od której prostopadle prowadzi aleja pod dwór usytuowany w parku. Park krajobrazowy posiada dobrze utrzymany, urozmaicony starodrzew z dębami, klonami, jesionami, lipami, świerkami i innymi. Frontowa część dworu poprzedzona jest gazonem i okólną aleją dojazdową. Od strony wsch. parku, do szosy, ciągnie się obszerny dziedziniec, ujęty od płn. i płd. budynkami gospodarczymi, wyznaczającymi pierzeje mniejszych, zewnętrznych podwórek folwarcznych. Najciekawszym architektonicznie budynkiem jest obora.

Mniejsze zespoły znajdują się w:

- Izbicach, ob. dom nr 77 - zespół dworski z parkiem (2 poł. XIX) i dworem (4 ćw. XIX),
- Rawicz (Sarnowie) - zespół dworski z parkiem (XVII/XVIII-XIX),
- Rawiczu, Wały Dąbrowskiego nr 31 - zespół dworski z parkiem (4 ćw. XIX w.). Niewielki zespół na działce zbliżonej do prostokąta, z dworem usytuowanym przy ulicy i parkiem na zapleczu. Zadbany park zajmuje ok. 1 ha, wśród starodrzewu: dąb, wierzba płacząca, brzoza, klon, lipa.

Zachowały się też zespoły folwarczne w Kowalikach, Kątach i Krystynkach - wpisane do gminnej ewidencji zabytków.

Na szczególną uwagę zasługują tzw. **Planty Rawickie**¹², osobliwość w skali kraju. Jest to pierścień zieleni na planie prostokąta o obwodzie ok. trzech km, otaczający starówkę miasta. Założone zostały na zniwelowanych w znacznym stopniu ziemnych fortyfikacjach Rawicza. Fortyfikacje miejskie budowane były z inicjatywy Jana Opalińskiego od pocz. 1655 r. Budowę kontynuował Jan Sapicha. Zajmowały obszar sąsiadujący ze starym rynkiem i możliwe, że były otoczone suchą fosą. Około 1840 r. zasypano fosy, zburzono bramy i w latach 1840-1850 założono planty.

Teren Plant wokół starego miasta tworzą obecnie wały: J. Dąbrowskiego, Powstańców Wielkopolskich, Księcia Józefa Poniatowskiego, T. Kościuszki. Na niewysokim nasypie poprowadzono główną promenadę, obsadzoną dwustronnie drzewami. Granica zieleni jest wyznaczona przez ciągi piaszczy. W obrębie plant znajduje się także wiele zabytkowych obiektów: najstarszy dom w Rawiczu, Zakład Karny, pamiątkowa armatka, pomnik ku czci papieża Jana Pawła II oraz Pomnik Żołnierza.

Drzewostan jest zróżnicowany gatunkowo. Przybywał sukcesywnie i jest nadal uzupełniany. Aleje wzdłuż głównej promenady są wielogatunkowe i w różnym wieku. Przestrzeń pomiędzy ciągami drzew uzupełniają krzewy. Dominują ilościowo i wiekowo: kasztanowiec biały, klony zwyczajny, polny i jawor, lipy drobnolistne, szerokolistne i krymskie, robinia akacjowa, jesion wąskolistny i wyniosły, platan klonolistny, świerk kłujący odmiana sina, wiązowiec zachodni, wiąz szypułkowy oraz głóg dwuszyjkowy i wiąz górski. Większość krzewów pochodzi z nasadzeń około 20-30-letnich oraz z ostatnich 10 lat: dereń biały, śnieguliczka biała, lilak pospolity, jaśminowiec wonny, tawuła van Houtte'a, ligustr pospolity, forsycja, irga pozioma, różanecznik oraz krzewy iglaste: cis pospolity, jałowiec sabiński, jałowiec pośredni, jałowiec wirginijski i żywotnik zachodni.

¹² Chudzyński L., Stacherzak D., Chudzyńska M., Koncepcja rewaloryzacji plant im. Jana Pawła II w Rawiczu, Wrocław 2004; Polanica-Traczyńska G., Traczyński A., Inwentaryzacja i analiza dendrologiczna zieleni na plantach im. Jana Pawła II w Rawiczu, Rawicz – Bolesławiec; Sierpowski S. (red), Rawicz zarys dziejów, Poznań – Rawicz 2004

W obrębie Plant znajduje się punkt widokowy na wieżę kościoła pw. św. Andrzeja Boboli. W tej części plant występują gatunki ponad 100-letnich drzew. W płd.-wsch. narożu zlokalizowany jest park przy budynku Domu Strzeleckiego, ob. Domu Kultury. Założony jako zieleń towarzysząca strzelnicy rozbudowanej do dzisiejszej postaci w 1903 r., z układem alejowym i wnętrzami parkowymi do ćwiczeń i rozrywki. Znajduje się tu plac zabaw i muszla koncertowa, stoły do gry w tenisa stołowego, duża szachownica i miejsce do gry w bule. Wśród starodrzewu: sosna czarna, klon srebrzysty, kasztanowiec czerwony i lipa węgierska.

W płn.-wsch. narożu parku strzeleckiego znajduje się „Fiszgórka” - górka widokowa usypana na przełomie XIX/XX w. W późniejszych latach umieszczono tu ławki i stary moździerz z XVIII w., z którego oddawano strzały wiwatowe. We wrześniu 1993 r. odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą Leonowi Nowakowi - nauczycielowi, działaczowi społecznemu i kulturalnemu.

6.2.4. Cmentarze

Cmentarze stanowią ważny element kultury i istotny składnik krajobrazu kulturowego - świadczą o różnorodnej obrzędowości religijnej mieszkańców oraz o lokalnych tradycjach. W związku z tym, że dzieje Rawicza od XVII w. nierozdzielnie spletają się z historią osadnictwa ludności protestanckiej, znaczna część cmentarzy to cmentarze ewangelickie. Po II wojnie światowej starano się wyeliminować je z przestrzeni miejskiej. Pozbawione należytej opieki w ciągu kolejnych lat ulegały powolnej dewastacji. Większość z nich została zlikwidowana w 1963 r. Występują tu również cmentarze katolickie i żydowskie. Wszystkie cmentarze i miejsca pocmentarne powinny zostać uporządkowane i upamiętnione tablicami informacyjnymi. Na obszarze Gminy Rawicz znajdują się cztery zabytkowe czynne cmentarze, z których dwa przykościelne wraz z kościołem ujęte są w rejestrze zabytków, dwa pozostałe - w gminnej ewidencji zabytków:

Łaszczyn, cmentarz przykościelny, z 2 poł. XIX w., z kaplicą grobową Szczanieckich z k. XIX w., drewnianą dzwonnica z 2 poł. XIX w. i plebanią. Nieopodal kościoła znajduje się grób Stefana Bobrowskiego (1840-1863), naczelnika Warszawy i premiera rządu w powstaniu styczniowym. Teren wokół kościoła jest splantowany, zagospodarowany trawnikami i zielenią wysoką, plebania usytuowana jest wśród drzew, na wsch. od kościoła. Cmentarz grzebalny - na płn.-zach. od kościoła, przecięty aleją drzew.

Rawicz, cmentarz parafialny¹³, przy ul. Żwirowej, Spokojnej i Podmiejskiej, wyznaniowy - katolicki, czynny. Założony w 1811 r. na obszarze 1 ha, kilkakrotnie powiększany - obecnie liczy 4,5 ha. Rozległy, zróżnicowany wysokościowo teren otoczony jest zróżnicowanym ogrodzeniem, przy czym najstarsze znajduje się przy ul. Żwirowej: ażurowy, ceglany mur rozczłonkowany lizenami, z główną, arkadową bramą. Najstarszym nagrobkiem jest tablica epitafijna Józefa Kleczewskiego z 1883 r. - na murze przy bramie. Na ścianie kaplicy wzniesionej w latach 80. XX w., na miejscu pierwotnej, umieszczono dwie tablice: z nazwiskami 605 więźniów straconych lub zmarłych w czasie okupacji hitlerowskiej z nazwiskami 141 więźniów politycznych zmarłych w więzieniu w Rawiczu, w latach 1945-1956. W pobliżu grób Stanisława Mikołajewicza, powstańca wielkopolskiego oraz nagrobki z przełomu XIX i XX. Na terenie cmentarza znajdują się wyodrębnione kwatery:

- kwatera utworzona w 1934 r., gdzie ulokowano groby wojenne i groby bohaterów - żołnierzy zmarłych od ran odniesionych podczas wojny polsko-bolszewickiej, powstańców wielkopolskich oraz żołnierzy armii pruskiej, w tym Polaków, poległych podczas I wojny światowej. Przy kwaterze pomnik Poległych Powstańców Wielkopolskich z 1918/19 r.,
- kwatera, więzienna z grobami ofiar terroru hitlerowskiego i terroru stalinowskiego zmarłych w rawickim więzieniu w latach 1945-1956; pierwotnie mogiły te były poza cmentarnym murem,
- kwatera z grobami więźniów z lat 1945-1956.

¹³ Hamielec J., Wędrując po Rawiczu, Rawicz 2016

Sarnowa, cmentarz przykościelny, 1 poł. XVIII w., nieczynny, otoczony tynkowanym murem na rzucie półowalu, z trzema bramami, plebanią z 3 ćw. XIX w. z otoczeniem i bramą na teren probostwa - z XVIII/XIX w.

Zielona Wieś, cmentarz przykościelny, z końca XIX w. Teren wokół kościoła, splantowany, zagospodarowany trawnikami i zielenią wysoką, otoczony jest ogrodzeniem z zachowanymi ceglanyimi słupkami bramy. Cmentarz grzebalny zlokalizowany na wsch. od kościoła. Na jego terenie znajduje się zbiorowa mogiła 11 Powstańców Wielkopolskich.

Sarnowa, cmentarz parafialny przy ul. 700-lecia, katolicki, czynny, w kształcie zbliżonym do trapezu, częściowo otoczony ceglanyim murem z ceglanaą bramą.

Cenne są również nieczynne cmentarze ewangelickie, wpisane do rejestru zabytków:

Dębno Polskie, cmentarz ewangelicki, nieczynny, 1850 r., pow. ok. 0,5 ha, na pld.-wsch. krańcu wsi, na wzniesieniu, przy wylocie drogi do Zielonej Wsi. Ostatni pochówek Niemców rozstrzelanych przez Rosjan - w 1945 r. Zarośnięty, zniszczony, wiele płyt nagrobnych zostało skradzionych, część grobów osunęła się głęboko w ziemię, dewastacji uległo ogrodzenie. W 1999 r., z inicjatywy sołtysa i przewodniczącego Stowarzyszenia Polsko-Niemieckiego „Europa-Nasz Dom”, mieszkańcy uporządkowali teren i oznaczyli pamiątkową tablicą. Teren jest systematycznie pielęgnowany.

Rawicz, cmentarz ewangelicki¹⁴, lokalizacja nekropolii przewidziana była w dokumencie lokacyjnym miasta – miał znaleźć się na końcu tzw. przedmieścia wrocławskiego. Obecnie jest to obszar między ulicami: Boczną, Półwiejską i Południową, otoczony zwartą zabudową. Swoją rozbudowany charakter cmentarz uzyskał na przełomie XVII/XVIII w. W 2 poł. XIX w. został otoczony ceglanyim murem, z neogotycką bramą w pln. części. W 1874 r. zbudowano neogotycką kaplicę, mieszczącą krypty. Na pld.-wsch. szczycie wzniesienia - mauzoleum Linzów, właścicieli fabryki maszyn, cukrowni i cegielni oraz udziałowców w lokalnych liniach kolejowych. Około 1920 r. w pld. części cmentarza ulokowano kwatery żołnierzy poległych podczas I wojny światowej. Był to najważniejszy cmentarz ludności wyznania ewangelicko-augsburskiego w okolicy jeszcze w II Rzeczypospolitej. Nieznacznie zniszczony w 1945 r., pozbawiony opieki zaczął podupadać. Pozostawał czynny dla pozostałych w Rawiczu ewangelików, a ostatni pochówek odnotowano w 1962 r. W latach 1961-1975 został zlikwidowany. Usunięto kaplice, nagrobki, a zabytkowe płyty epitafijne w 1977 r. przetransportowano na dawny cmentarz ewangelicki w Sarnowie, gdzie utworzono lapidarium.

Cmentarz założono na planie nieregularnego wieloboku, rozszerzającego się w części pld. Przecinają go dwa szlaki komunikacyjne krzyżujące się w środku obszaru. Całość porastają drzewa: dęby, klony, lipy, modrzewie i brzozy. Miejscami widoczne są fragmenty kamiennych płyt. Zniszczony został mur i brama cmentarna, usunięto większość 200-letnich dębów i lip. Na przełomie lat 1996/1997 cmentarz upamiętniono poprzez ustawienie dużego drewnianego krzyża oraz płyty kamiennej z napisem w języku polskim i niemieckim. Zbudowano też wejście od strony ul. Bocznej.

Sarnowa, cmentarz ewangelicki¹⁵, złożony z dawnego założenia cmentarnego oraz lapidarium rzeźby nagrobnej. Być może powstał w XVII w., wraz z napływem pierwszych ewangelickich osadników, lecz obecny kształt uzyskał w 1 poł. XIX w. Usytuowany na płaskim terenie, w pobliżu stacji kolejowej Sarnowa, obecnie sąsiaduje ze współczesną zabudową oraz z laskiem brzozowym nasadzonym po wojnie. Ostatni pochówek - 1945 r., zamknięcie 1964 r.

Cmentarz na planie kwadratu, ok. 1 ha, otoczony częściowo zniszczonym murem, ceglanyim, tynkowanym murem rozczłonkowanym lizenami. W zach. odcinku muru znajdują się dwie bramy. Do głównego wejścia wiodzie czterorzędowa aleja lipowa. Łączyła się ona z alejką wiodącą ku umieszczonej w centrum neogotyckiej kaplicy (1858), wyburzonej w latach 70. XX w. Drzewostan przetrzebiony, liczne samosiejki. Najstarsze drzewa to około 200-letnie lipy i dęby. Zachowały się mogiły ziemne oraz fragment

¹⁴ Musielak T., Dziedzictwo niedostrzegalne. Cmentarze poewangelickie na terenie Rawicza, w: Rocznik leszczyński, T. 17, Leszno 2017

¹⁵ Linette E., Sarnowa. Rozpoznanie historyczno-urbanistyczne i wskazania konserwatorskie, Poznań 1963

nagrobków z przełomu XIX i XX w. Najstarszy pomnik pochodzi z 1894 r. Cmentarz zdewastowany i zarośnięty, pomniki poprzewracane, krypty grobowe pozarywane. W 1979 r. utworzono lapidarium z nagrobków przeniesionych z cmentarza ewangelickiego w Rawiczu. Znajduje się tu 21 zabytków sztuki sepulkralnej, w większości z XVIII w. Stele prezentują cechy barokowe, dwie późniejsze płyty - klasycyzujące i neogotyckie. Najstarsza płyta nagrobna pochodzi z 1676 r. i upamiętnia Marię Schroterin (1634-1676).

Inne cmentarze na terenie Gminy Rawicz:

- **cmentarz ewangelicki na terenie dawnej wsi Sierakowo, ob. Rawicz** ul. Ogrodnicza, 2 poł. XIX w., zlikwidowany w 1963 r. Cmentarz na planie prostokąta, obecnie o nieczytelnych granicach. Teren wyróżniony lekkim wybrzuszeniem przeciętym alejką. Ok. 100-letni drzewostan składa się głównie z kasztanowców, klonów, dębów i akacji. Zachowała się pozostałość kaplicy grobowej i kilku nagrobków. W sąsiedztwie położony jest stary cmentarz więzienny, upamiętniony skromnym pomnikiem.

- **cmentarz żydowski w Sierakowie, ob. Rawicz** między ulicami: Podgórna, Wzgórze i Świętojańska, założony w XVIII w., na niewielkim, piaszczystym wzniesieniu (tzw. Judebergi). Wzmiankowany w 1733 r. Stopniowo rozbudowywany, w XX w. zajmował powierzchnię 1,71 ha. Cały teren otoczony był ceglany murem - częściowo pełnym, częściowo ażurowym, poprzecinany licznymi alejkami wysypanymi białym żwirem. W centrum, na wzniesieniu, znajdowała się kaplica, do której wiodły kamienne schody. W płd., najstarszej części cmentarza zachowały się wikowe dęby szypułkowe. Przy arkadowej bramie głównej - od strony wsch. - znajdował się dom grabarza. Przy murze płn. zlokalizowano kilka dużych, rodzinnych grobowców, w kwaterze płd.-zach. - nagrobki dzieci. Ostatni pochówek miał miejsce w sierpniu 1936 r. Cmentarz został zniszczony w okresie II wojny światowej, potłuczone, kamienne nagrobki wykorzystano jako materiał budowlany. Obecnie teren (ok.1,5 ha) wyróżnia się grupą okazałych dębów, objętych ochroną. Nie zachowały się maceby ani elementy infrastruktury, od strony zach. widoczne są fundamenty ogrodzenia. Zachowany dom przedpogrzebowy i dom grabarza pełnią dziś funkcje mieszkalne. W ogrodzie dawnego domu grabarza zachowało się kilka fragmentów płyt bez tekstów inskrypcyjnych. Teren od wielu lat jest zaniedbany.

- **cmentarz Żołnierzy Armii Radzieckiej zmarłych w 1945 r.** - na terenie leśnym, przyległym do ul. Gen. Grota - Roweckiego w Rawiczu. Utworzony w 1952 r. Spoczywa tu 1503 żołnierzy, których szczątki przeniesiono z byłych powiatów: rawickiego, gostyńskiego, kępińskiego, krotoszyńskiego i leszczyńskiego. Znajdują się tu 82 mogiły zbiorowe i 22 indywidualne. Centralnym miejscem tego bez mała hektarowego cmentarza jest obelisk ze stosownymi symbolami i napisami.

- **cmentarz żydowski w Sarnowie**, 1 poł. XVIII w. W 1726 r. miejscowi Żydzi płacili od gruntu, na którym był położony, podatek w wysokości 1 talara rocznie. Ostatni pochówek w miał miejsce w styczniu 1917 r. Cmentarz zajmował niewielki teren o powierzchni 0,09 ha przy drodze gruntowej do Rawicza. Częściowej dewastacji uległ przed 1939 r. Brak stałego nadzoru sprawił, że nagrobki przewracały się i pękały. Po zakończeniu II wojny światowej miejscowa ludność zaczęła wybierać na terenie cmentarza piasek.

6.3. Historyczne obiekty budowlane

6.3.1. Rezydencje¹⁶

Dąbrówka, dwór z 4 ćw. XIX w., zbudowany dla Trowitzschów. Neoklasycystyczny, na wzór pałacu miejskiego. Własność prywatna - prowadzona jest działalność bankietowo-szkoleniowa oraz restauracyjna.

Wysoko podpiwniczony budynek dwukondygnacyjny, podwyższony o ściankę kolankową, nakryty płytkim, czterospadowym dachem z wysuniętym okapem wspartym na drewnianych zastrzałach. W elewacjach bocznych dwukondygnacyjne aneksy. Ściany murowane, tynkowane, detal wypracowany w tynku: gzymsy podokienne dzielące kondygnacje, pasy fakturowego boniowania ujmujące skrajne osie okienne, opaski prostokątnych okien parteru wzbogacone o płyciny nadokienne i odcinki gzymsu oraz opaski, zamkniętych lukiem pełnym, okien piętra i naczółki wieńczące otwory okienne w skrajnych osiach piętra. Od frontu dwufilarowy ganek poprzedzony schodami, zwieńczony balkonem.

Izbice, dwór ob. dom nr 77, z końca XIX w. Skromny, parterowy budynek nakryty dachem dwuspadowym, z ryzalitem zwieńczonym facjatką i trójkątnym szczytem - na osi fasady. Wejście poprzedzone potężnymi schodami. Ściany murowane, tynkowane, skromny detal wypracowany w tynku.

Konarzewo, dwór z pocz. XIX w., poł. XIX w. Budynek klasycystyczny z późniejszym neogotyckim skrzydłem, zbudowany dla Bojanowskich.

Starszy korpus wzniesiony na rzucie prostokąta, wysoko podpiwniczony, jednokondygnacyjny, nakryty naczółkowym dachem. Na osi dłuższych elewacji - trójosiowe pseudoryzaliby zwieńczone trójkątnymi facjatkami. W ryzalitech okna rozdzielone pilastrami. Do ściany wsch. przylega prostopadłe dwukondygnacyjne, wysoko podpiwniczone skrzydło, nakryte dachem dwuspadowym ujętym w kotarowe, schodkowe szczyty ze sterczynami i podziałami blendowymi. We wsch., frontowej elewacji skrzydła - wydatny ryzalit nakryty dachem trójspadowym, z jednoosiowym pseudoryzalitem, nakrytym dwuspadowo. Otwory piętra i blendy oraz portal - zamknięte ostrołukowo. Ściany murowane tynkowane, skromny detal wypracowany w tynku.

Łaszczyn, dwór z k. XVIII, zbudowany dla Andrzeja Mielżyńskiego, rozbudowany o alkierze w 1920 r. przez Władysława Szczanieckiego według projektu poznańskiego architekta Stanisława Mieczkowskiego.

Parterowy budynek na rzucie prostokąta, nakryty wysokim dachem polskim łamanym, z lukarnami i oknami powiekowymi, z wydatnym ryzalitem zwieńczonym facjatką nakrytą dachem mansardowym - na osi fasady; wejście w ryzalicie ujęte w półkolumny. W narożach fasady dwa alkierze nakryte dachami czterospadowymi, połączone z dworem łącznikami. Z tyłu - dwukondygnacyjne skrzydło, połączone z korpusem łącznikiem, nakryte czterospadowo. Ściany murowane, tynkowane fakturalnie, ujęte podziałami ramowymi z gładkiego tynku. Prostokątne oka w taśmowych opaskach. We wnętrzu zachowany oryginalny kominek w stylu empire oraz sala wsparta na kolumnach.

Rawicz, ul. Wały Dąbrowskiego 31, dwór z 4 ćw. XIX w. Budynek w formie willi. Zbudowany na rzucie prostokąta, z wydatnym ryzalitem na osi elewacji zach. i parterowym aneksem - we wsch. Podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z wąską ścianką kolankową, nakryty czterospadowym, płytkim dachem. Na osi elewacji frontowej czterokolumnowy ganek (kolumny jońskie) poprzedzony schodami, dźwigający balkon. Elewacje skomponowane regularnie, dzielone gzymsami i dekoracyjnym fryzem pod gzymsem międzykondygnacyjnym. Prostokątne okna w profilowanych opaskach zwieńczone wąskimi płycinami nadokiennymi i odcinkami gzymsu wspartymi na parach konsolek, na parterze - poprzedzone prostokątnymi płycinami z dekoracją roślinną. W ścianie kolankowej naprzemiennie rozmieszczone koliste otwory i roślinne festony; w zwieńczeniu gzyms kostkowy i wolutowe konsolki wspierające okap dachu.

¹⁶ Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. V: Województwo poznańskie, z. 21: Powiat rawicki, oprac. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1971; Libicki P., Dwory i pałace Wiejskie i Wielkopolsce, Poznań, 2003; Hamielec J., Wędrując po Rawiczu i okolicach, Rawicz 2016

Sarnowa, dwór z XVIII w., przebudowany w 3 ćw. XIX w. Eklektyczny z przewagą cech klasycystycznych. Dwukondygnacyjny budynek z niską ścianką kolankową, wysoko podpiwniczony, na rzucie prostokąta, zryzalitowany w części wsch., z parterowym aneksem w narożu, nakryty dachem dwuspadowym i wielospadowym, z trójkondygnacyjną wieżyczką na rzucie kwadratu i czterofilarowym gankiem poprzedzonym schodami - w elewacji frotowej. W elewacji płd. - dwa trójosiowe pseudoryzalit, rozczłonkowane podziałami ramowymi - na parterze i lizenami - na piętrze, zwieńczone trójkątnymi szczytami; w środkowych osiach ryzalitów półkoliste wnęki, na piętrze - z rzezbami. Ściany murowane, tynkowane, kondygnacje rozdzielone wydatnymi gzymsami; w fasadzie dzielone lizenami. Otwory okienne prostokątne, w opaskach, poprzedzone płycinami podokiennymi. W narożach dachu ceramiczne akroteriony.

Żołędzica, dwór z ok. 1880 r. Eklektyczny budynek w formie wiejskiej willi, zbudowany dla barona porucznika Magnusa von Hodenberga. Budynek na rzucie kwadratu, wysoko podpiwniczony, dwukondygnacyjny z mezzanino, nakryty czterospadowym dachem. Na osi fasady trójosiowy ryzalit, z dodatkowym płytkim ryzalitem wejścia, w dwóch kondygnacjach flankowany pilastrami; w zwieńczeniu ryzalitu facjatka zwieńczona trójkątnym naczółkiem, ujęta w spływy wolutowe. Ściany murowane, tynkowane, kondygnacje rozdzielone gierowanymi gzymsami, naroża budynku i ryzalitów boniowane, prostokątne okna ujęte profilowanymi opaskami, zwieńczone odcinkami gzymsu.

6.3.2. Kościoły¹⁷

Łaszczyn, kościół pw. św. Marcina wzniesiony na miejscu starszych obiektów w latach 1888-1889, wg projektu architekta Dachmanna z Berlina, eklektyczny.

Kościół orientowany, jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym półkoliście, nakryty dachem dwuspadowym, dwukalenicowym. W partii zach. - trójdzielny, dwukondygnacyjny masyw wieżowy nakryty dachem czterospadowym, wysunięty ryzalitowo z elewacji płn. i płd., z wieżą pośrodku, nakrytą wysokim dachem ostrosłupowym. Na osi wieży prostokątna, arkadowo otwarta kruchta zwieńczona schodkowym szczytem. Wsch. przeszło nawy w elewacjach bocznych zaakcentowane jednoosiowymi ryzalitami zwieńczonymi schodkowymi, kotarowymi szczytami. Elewacje i naroża opięte szkarpami, dzielone gzymsem cokołowym, gzymsem kordonowym wydzielaającym nadświetlona okien w elewacjach dłuższych, zwieńczone profilowanym gzymsem. W zwieńczeniu elewacji masywu wieżowego - masywne fryzy arkadkowe. Dekoracji dopełniają prostokątne blendy w szczytach, opaski nadświetlonych okiennych i fryz w zwieńczeniu wieży.

Wnętrze nakryte drewnianym stropem, w prezbiterium sklepienie żaglaste.

Rawicz, kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. pw. św. Andrzeja Boboli¹⁸ jest najciekawszą budowlą sakralną gminy. Neoklasycy, wzniesiony według projektu Carla Gottharda Langhansa przez budowniczego Krause z Poznania, w latach 1803-1808, o dyspozycji przestrzennej typowej dla protestanckich świątyń z przełomu XVIII i XIX w.: wokół centralnej nawy na planie elipsy założono emporę doświetloną przez okna rozmieszczone symetrycznie w bocznych elewacjach. Budynek spłonął w 1915 r. W 1917 r. został odbudowany w granicach murów obwodowych. W 1966 r. gruntownie odnowiony, w latach 1998-2000 przeprowadzono gruntowny remont elewacji.

Kościół na rzucie prostokąta z wpisaną elipsą centralnego wnętrza, wyznaczoną podporami empor. Od płn. do nawy przylega wieża na rzucie prostokąta, z parą kolumn przed wejściem do kruchty i dwoma kłatkami schodowymi empory - wewnątrz. Po stronie pd. wyodrębniona część ołtarzowa, za którą znajduje się prostokątna zakrystia, od wsch. i zach. ujęta kłatkami schodowymi na górne kondygnacje empor. W elewacjach bocznych dwa płytkie pozorne ryzality, od wewnątrz zaznaczone ćwierćkoliście.

¹⁷ Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. V: Województwo poznańskie, z. 21: Powiat rawicki, oprac. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1971; Kościół i Parafia pw. św. Andrzeja Boboli, oprac. ks. K. Wylegała, J. Hamielec, Rawicz 2003.

¹⁸oprac. Anna Dyszkant, OT NID w Poznaniu, Internet: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/rawicz-kościół-ewangelicki-swietej-trojcy-ob-rzym-kat-par-p> (data dostępu: 02.03.2022)

Korpus trójkondygnacyjny z płytkimi, pozornymi ryzalitami na osiach dłuższych elewacji i wieżą od płn., której podstawę tworzy trójkondygnacyjny ryzalit środkowy, sięgający wysokością korpusu kościoła. Wieża prostopadłościenna, w piątej kondygnacji cylindryczna, zwieńczona galeryjką z wysoką, kolumnową latarnią nakrytą dachem kopulastym z krzyżem na kuli.

Trójkondygnacyjne elewacje korpusu, zwieńczone gzymсами, przeprute są trzema rzędami otworów okiennych - kwadratowych na dole oraz wysokich, prostokątnych nad nimi i półkolistymi, oddzielonymi gzymsem kordonowym. W fasadzie wieży, zwieńczonej trójkątnym frontonem, wysoka, arkadowa wnęca zamknięta łukiem pełnym, flankowana kolumnami tokańskimi wspierającymi gierowany gzymś; we wnęcie - portal z prostokątnym otworem drzwiowym i nadświetlem, a nad nim, oddzielone gzymsem, półkoliste okno. Elewacje boczne kościoła - symetryczne, siedmioosiowe, trójkondygnacyjne, w partii pseudoryzalitów zwieńczone niskimi, pełnymi attykami. Środkowe okna ryzalitów ujęte w wysokie, arkadowe płyciny. Kompozycja ryzalitów jest powtórzona w środkowej części elewacji pld. Wnętrze kościoła przykryte pseudokopułą z plafonem.

Rawicz, kościół pw. Chrystusa Króla i Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny, wybudowany w latach 1900-1902 według projektu wrocławskiego architekta Alexisa Langer'a. Neogotycki, z charakterystyczną dla Langer'a strzelistą, 50-metrową wieżą.

Kościół orientowany, trójnawowy, pseudobazylikowy na rzucie prostokąta, z transeptem i wyodrębnionym, zamkniętym poligonalnie prezbiterium, z oktagonną wieżą od zach., zawierająca kruchę na planie pięcioboku - w przyziemiu, z lożą kolatorską i zakrystią po bokach. Nawa główna, kaplice, zakrystia oraz loża nakryte są dachem dwuspadowym, prezbiterium dwu- i trójspadowym, wieża - hełmem w kształcie ostrosłupa. Elewacje symetryczne, zrytmizowane uskokowymi szkarpami, pomiędzy którymi rozmieszczono wysokie, ostrołukowe, rozglifione okna wypełnione w górnej części ceglany maswerkiem. Otwory drzwiowe zamknięte łukami odcinkowymi, osadzone w ostrołucznych portalach z wimpergami. W zwieńczeniu ścian prezbiterium fryz arkadkowy. Na skrzyżowaniu naw z prezbiterium drewniana sygnaturka obita blachą z metalowym krzyżem. Nad wejściem umieszczono kamienne płaskorzeźby z motywami biblijnymi.

Wnętrze nakryte sklepieniem gwiaździstym na ceglanych filarach z pasem kapitelowym w formie fryzu dekorowanego liśćmi dębu; w nawach bocznych sklepienie krzyżowo-żebrowe, trójpodporowe, z żebrami spływającymi na służki; kruchta podwieżowa sklepiona krzyżowo.

Sarnowa, kościół pw. św. Andrzeja Apostoła, barokowy, powstał w 1718-1745, w 1796 r. dobudowano wieżę. W czasie II wojny świątynia zamieniona została na magazyn, w 1948 r. odnowiona.

Kościół orientowany, salowy, od wsch. zamknięty poligonalnie. Od strony zach. wieża o zaoblonych ścianach z trójbocznymi pilastrami w narożach, z kruchtą w przyziemiu, nakryta cebulastym hełmem z latarnią. Przy nawie mieszczą się: kwadratowa kaplica Matki Bożej Szkaplerznej z dwukondygnacyjną zakrystią - od płn. i ośmioboczna kaplica Matki Bożej Różańcowej - od pld. Ściany murowane z cegły, tynkowane, detal wypracowany w tynku: gzymсы, pilastry, opaski części otworów. Wnętrze nakryte pozorną kolebką, kaplica Matki Bożej Szkaplerznej - sklepieniami żaglastymi.

Słupia Kapitulna, kościół pw. św. Katarzyny, wzniesiony w latach 1843-1851, neoromański; przybudówki wieży w wysokości murów kościoła - 1952, 1959, przebudowa zakrystii - 1963 r., przebudowa prezbiterium - 1971 r. Budowla murowana z cegły, tynkowana, jednonawowa, na rzucie prostokąta, nakryty trójspadowym dachem, z niskim i wąskim prezbiterium zamkniętym poligonalnie, flankowanym parą niższych, nakrytych dwuspadowo aneksów. Na osi fasady czterokondygnacyjna wieża, ujęta przybudówkami w wysokości murów kościoła, ryzalitowo wysunięta z obrysu fasady, nakryta namiotowym daszkiem. Ściany murowane, tynkowane, cokół licowany kamieniem. Otwory okienne zamknięte lekko spłaszczonym łukiem, przybudówki wieży zaakcentowane lizenami. Nawa nakryta drewnianym stropem.

Zielona Wieś, kościół pw. św. Floriana, z lat 1899-1900; pracami kierował budowniczy z Ponieca, Charaszkiwicz; budynek eklektyczny z elementami neoromańskimi, neogotyckimi i klasycystycznymi.

Kościół orientowany na rzucie prostokąta, trójnawowy, z węższym i niższym poligonalnym prezbiterium, z dwukondygnacyjnym masywem wieżowym wysuniętym przed lico nawy głównej, z wieżą pośrodku. Nawa główna nakryta dwuspadowo, wieża - stromym dachem ostrosłupowym u nasady ujętym trójkątnymi szczytami, aneksy masywu wieżowego - daszkami pulpitowymi. Niskie nawy boczne, otwarte do nawy głównej szerokimi arkadami, nakryte pulpitowymi dachami przerwany dwuspadowymi daszkami ryzalitów, o kalenicy prostopadłej do dachu głównego - po trzy w każdej nawie. Ściany murowane z cegły klinkierowej, z ceglany detalem: lizeny, fryzy arkadowe w zwieńczeniu, profilowany, szeroko rozglifiony portal główny. Wnętrze nakryte drewnianymi stropami kasetonowymi, w prezbiterium sklepienie gwiaździste.

6.3.3. Obiekty municypalne i użyteczności publicznej¹⁹

Większość tego typu obiektów o charakterze zabytku zlokalizowana jest w miastach Rawicz i Sarnowa. Należą do nich siedziby rajców, wymiaru sprawiedliwości, kultury, oświaty, opieki zdrowotnej, banki, hotele, karczmy, poczty etc.

Do najcenniejszych i najstarszych obiektów tego typu w Gminie Rawicz należą ratusze:

Rawicz, ratusz barokowy z elementami rokoka, wzniesiony w latach 1753-1756 według projektu architekta Leopolda Ostritza z Trzebnicy, na miejscu trzech wcześniejszych siedzib władz miasta, z których dwie spłonęły w 1707 r. i 1719 r. Ratusz pełnił swoją funkcję do lat 70. XX w. Obecnie jest siedzibą Muzeum Ziemi Rawickiej i Urzędu Stanu Cywilnego. Restaurowany gruntownie w 1853 r. i w 1967 r. W latach 2015-2016 przeprowadzono remont dachu, wieży zegarowej oraz elewacji wraz ze zmianą kolorystyki.

Dwukondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, nakryty wysokim, mansardowym, czterospadowym dachem w dolnej połaci rozczłonkowanym lukarnami, z czworoboczną wieżą zegarową nakrytą hełmem z latarnią, ujętą w drewniane galeryjki - pośrodku kalenicy. Elewacje dłuższe dziewięcioosiowe, rozczłonkowane pilastrami w porządku wielkim, rozmieszczonymi naprzemiennie z prostokątnymi oknami; nad gółowcami profilowany gzyms, gierowany, gładki fryz, profilowany gzyms wieńczący. Okna w profilowanych opaskach z górnymi uszakami, na parterze zwieńczone płycinami nadokiennymi i odcinkiem gzymsu, na piętrze - poprzedzone płycinami podokiennymi. Drzwi wejściowe osadzone w otworze zamkniętym łukiem koszowym, zwieńczonym płyciną zamkniętą gzymsem w formie pary spływów wolutowych, dźwigającym kamienny kartusz z herbami. Ściany murowane, tynkowane, detal wypracowany w tynku.

Sarnowa, ratusz klasycystyczny, wybudowany w 1837 r., z wysoką, ceglana, neogotycką wieżą z kartuszem herbowym, dobudowaną w 2 poł. XIX w. Obecnie mieści się w nim biblioteka miejska i sala Urzędu Stanu Cywilnego. Murowany, tynkowany, z ceglana wieżą. Dwukondygnacyjny, nakryty naczółkowym dachem, siedmioosiowy z pozornym, trójosiowym ryzalitem w fasadzie zach., stanowiącym podstawę wysokiej, ośmiobocznej wieży, zwieńczonym formą sterczynowej attyki. Kondygnacje rozdzielone gzymsami kordonowymi, w fasadzie na piętrze pary pilastrów ujmujące naroża. Ceglana wieża, nakryta stożkowatym dachem, z wysokimi sterczynami u nasady.

Pozostałe obiekty pochodzą z XIX w. i prezentują walory typowe dla budownictwa municypalnego tego okresu.

¹⁹ Hamielec J., Wędrując po Rawiczu i okolicach, Rawicz 2016

Rawicz, Zespół strzelnicy Bractwa Kurkowego, ob. siedziba Domu Kultury i Rawickiej Biblioteki Publicznej. Wybudowany w 1903 r., jako kolejna siedziba Bractwa Strzeleckiego, funkcjonującego w mieście od 1642 r. Eklektyczny budynek o znacznie rozczłonkowanej bryle, licowany cegłą klinkierową połączoną z fragmentami ściany ryglowej oraz elementami tynkowanymi. Łączącej elementy form neoromańskich, neogotyckich, neorenesansowych i secesyjnych. Nad arkadowym wejściem głównym widnieje data wybudowania gmachu, a na frontonie umieszczona jest płaskorzeźba z godłem miasta i wyżej - symbol Centralnej Rady Związków Zawodowych: dłonie trzymające pióro, młot i kłos. W parku przy strzelnicy znajduje się drewniany pawilon wystawowy z początku XX w., muszla koncertowa i plac zabaw dla dzieci.

Wśród monumentalnych budynków wymienić należy rawickie szkoły:

- dawne gimnazjum królewskie, ob. Szkoła Podstawowa nr 3 im. Kornela Makuszyńskiego, 1903-1906;. Obiekt najciekawszy architektonicznie: dwukondygnacyjny obiekt murowany z ceramicznej cegły, z szeregiem neogotyckich detali.

- Zespół Seminarium Nauczycielskiego, ul. Wały Dąbrowskiego 29-29a, ob. I Liceum Ogólnokształcące w Rawiczu. W skład zespołu wchodzi: szkoła z 1877-1879, willa dyrektora i sala gimnastyczna - obie z końca XIX w. Dookoła znajdował się park, podwórze i boisko szkolne. W ostatnich latach dokonano w obiektach wielu prac remontowych.

- Budynek szkoły prywatnej, ul. Wały Dąbrowskiego 2, ob. Budynek Starostwa Powiatowego, z pocz. XX w.; po kompleksowym remoncie.

- Zespół Szkół Zawodowych w Rawiczu, ul. Hallera 12 - dwa budynki szkolne z pocz. XX w. oraz internat, ob. budynek dydaktyczny z 1 ćw. XX w. Do 2007 r. do zespołu należał także dom mieszkalny z 4 ćw. XIX w., który rozebrano. W ostatnich kilkunastu latach wykonano szereg prac modernizacyjnych.

- Gmach szkolny Korpusu Kadetów nr 3 (od 1936 r. po połączeniu z Korpusem Kadetów nr 2 w Chełmnie - Korpus Kadetów nr 2), obecny budynek szpitala. Był najważniejszym obiektem architektonicznym Rawicza w okresie międzywojennym, zbudowanym w latach 1926-1928.

- Zespół budynków powojaskowych ul. Gen. Grot-Roweckiego 9 e i f, ob. Zespół Szkół im. Jana Pawła II. Obiekty powstały w początku XX w. dla niemieckiego 50 Pułku Piechoty. Po 1920 r. w budynkach ulokowano 55 Poznański Pułk Piechoty oraz utworzony w 1925 r. Korpus Kadetów. Budynek Korpusu Kadetów kompleksowo remontowany i modernizowany w latach 2011-2012, w budynku dydaktycznym (nr 9 f) w latach 2013-2016 przeprowadzono remonty: wymiana okien, malowanie wnętrz.

Rawicz, kasyno oficerskie, ob. Dom Katolicki Parafii Chrystusa Króla, z 4 ćw. XIX w. Parterowy budynek nakryty dwuspadowym dachem z wydatnymi, dwuosiowymi wystawkami we frontowej połąci i dwoma wejściami prowadzącymi do części restauracyjnej i hotelowej. W fasadzie charakterystyczne, obszerne otwory okienne i otwory drzwiowe zamknięte łukiem okrągłym konturowanym wspólnym gzymsem nadokiennym.

Rawicz, zakład karny, bardzo ważny obiekt wpisany w historię miasta. W zespole znajduje się zabytkowy budynek kuchni. Więzienie założono w budynkach poklasztornych klasztoru reformatów w 1820 r., jako Dom Kary i Poprawy. W okresie okupacji przekształcony w Obóz Karny, po wojnie - w Centralne Więzienie w Rawiczu. W połowie lat 30. więzienie posiadało dwa pawilony mieszkalne, w których znajdowało się 426 cel pojedynczych i 26 cel wspólnych, pralnię, łaźnię, pięć ciemnic. Od samego początku stał się jednym z cięższych w kraju, najcięższym politycznym zakładem karnym II Rzeczypospolitej. Osadzono w nim komunistów, opozycjonistów i przedstawicieli mniejszości narodowych. Obecnie na murze więziennym powstał największy rawicki mural, stworzony z okazji setnej rocznicy powstania wielkopolskiego i odzyskania przez Polskę niepodległości.

Rawicz, budynek poczty, ul. Marszałka J. Piłsudskiego, 2 poł. XIX w., uznany za najbardziej reprezentacyjny obiekt w Rawiczu. Murowany z cegły, nakryty mansardowym dachem z bogatym detalem architektonicznym, prezentuje formy neobaroku.

Znacznie skromniej prezentuje się **budynek dawnego hotelu „Adler”, ob. budynek Starostwa Powiatowego w Rawiczu, Rynek 17**, wzniesiony w 1909 r. Remonty: remont dachu, malowanie wnętrz, wymiana stolarki okiennej, remont elewacji, renowacja balkonów.

6.3.4. Zabytki techniki

Izbice, wiatrak koźlak przy dawnym gościńcu „Gawra”, 2 poł. XVIII w. Pierwotnie zlokalizowany w Golinie Wielkiej, przeniesiony do Izbic w latach 80. XX w.

Sarnowa, wiatrak, ul. Wiatraczna, 1841 r.; we wnętrzu zachowany mechanizm mielenia ziarna.

Rawicz, zespół dworca kolejowego, stacja powstała z chwilą uruchomienia linii kolejowej Wrocław - Poznań, w 1856 r. Zespół obejmuje budynek dworca, budynek spedycji, budynek gospodarczy i wieżę ciśnień. Początkowo była to linia prywatna, jednotorowa, mająca ułatwić wywóz płodów rolnych z Wielkopolski i rozszerzenie rynków zbytu dla górnośląskich kopalń i fabryk. Po upaństwowieniu linii kolejowych na terenie Niemiec, co miało miejsce w 1879 r., rozpoczęto budowę drugiego toru, zakończoną w 1888 r. Wówczas trasa Poznań - Wrocław bardzo zyskała na znaczeniu. Dworzec kolejowy powstał w poł. XIX i w sporej części istnieje do chwili obecnej, mimo kilkakrotnych przebudów. Zasadnicze zmiany w architekturze budynku miały miejsce w okresie elektryfikacji linii kolejowej. Pewne innowacje wprowadzono w latach 70. i 80. XX w., kompleksową przebudowę przeprowadzono w latach 2017-2021.

Budynek dworca kolejowego Rawicz-Wschód, linia kolejowa Rawicz - Kobylin wybudowana w 1896/97. Do 1932 r. tor łączący Rawicz z Kobylinem znajdował się w rękach prywatnych, potem wykupiony przez Polskie Koleje Państwowe.

W kilku miejscach ziemi rawickiej funkcjonowały wąskotorowe kolejki dojazdowe. Jedną z nich łączyła dworzec Rawicz Wschód z tzw. „Cepterem” - dawnym folwarkiem Jałacin (Adlerhof) i Łaszczynem (majątek Szczanieckich).

6.4. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome w Gminie Rawicz to przede wszystkim wyposażenie kościołów. W skład tej grupy wchodzi różnego rodzaju przedmioty rzemiosła artystycznego w postaci paramentów liturgicznych, odlewnictwa cyny (lichtarze), brązu (dzwony), obiekty malarstwa i rzeźby, stolarszczyzna (ołtarze, ławki, konfesjonały), witraże, etc. Wyposażenie obecnie funkcjonujących kościołów jest dosyć skromne, co wynika z estetyki kościołów ewangelickich, którymi większość z nich była oraz ze zniszczeń wojennych. Wśród cenniejszego wyposażenia należy wymienić:

Kościół Św. Andrzeja Apostoła w Rawiczu-Sarnowie - barokowy ołtarz główny z rzeźbami Chrystusa na krzyżu, św. Grzegorza i św. Augustyna oraz dwu niezidentyfikowanych świętych; w zwieńczeniu rzeźby św. Jadwigi Śląskiej i św. Doroty oraz obraz św. Andrzeja Apostoła. Rokokowe ołtarze boczne z rzeźbami św. Piotra i Pawła, obrazami św. Jana Nepomucena i św. Michała Archanioła oraz z rzeźbami św. Floriana i Wawrzyńca oraz obrazami św. Rocha i św. Mikołaja. Barokowa Ambona z końca XVIII w. z rzeźbami Chrystusa i ewangelistów na korpusie, świętych Janów Nepomucena i Chrzyciela oraz aniołów na baldachimie. Chrzcielnica rokokowa z końca XVIII w., dwa konfesjonały z rokokową dekoracją na ścianach bocznych, dwa portrety trumienne Zakrzewskich: Telesfora i Stanisława na blasze z tablicami inskrypcyjnymi i kartuszami herbowymi. Nagrobek Józefa Szczanieckiego, Podkomorzego Wielkiego Koronnego.

Kościół pw. Chrystusa Króla w Rawiczu - wyposażenie w neogotyckie: ołtarz z 1902 r., przebudowany w latach 1950-54 i w 1974, z figurami MB, Św. Jana Ewangelisty i św. Józefa oraz rzeźbionymi w drewnie popiersiami świętych: Wawrzyńca, Stanisława, Edwarda oraz Floriana. Dwa boczne ołtarze z 1916 r. (płd. - z obrazem Matki Bożej zw. Rawicką z 1871 r. w pracowni plastycznej niemieckiego artysty Carla Wohnlicha), z figurami św. Barbary i św. Franciszka. Ambona z korpusem w formie kosza, nakryta ozdobnym, rzeźbionym baldachimem, organy, konfesjonały.

Kościół pw. Św. Floriana w Zielonej Wsi - wyposażenie z czasu budowy kościoła (1899-1900): ołtarz główny z figurą św. Floriana, św. Barbary i św. Bartłomieja. W prezbiterium obrazy z wizerunkami św. Piotra i św. Pawła oraz trzy okna witrażowe. Na arkadach oddzielających nawy obrazy - sceny z życia Chrystusa. W nawach bocznych ołtarze Matki Boskiej oraz św. Anny.

Rawicz, kościół pw. św. Andrzeja Boboli - najcenniejszym obiektem są wielkie organy zbudowane w latach 1917-1918. Instrument wykonany w znanej w Europie, śląskiej firmie Schlagund Söhne ze Świdnicy. Organy mają 50 głosów i ponad 3000 większych i mniejszych piszczałek. Były gruntownie restaurowane i unowocześnione na początku lat 80. XX w.

Muzeum Ziemi Rawickiej, powstałe w 1973 r. Zabytki ruchome zgromadzone są na stałych ekspozycjach: Etnograficznej, Dawnych Rzemiosł, Brackiej, Kadeckiej, Portretowej i w Reprezentacyjnym Gabinetcie Burmistrza.

6.5. Zabytki archeologiczne²⁰

Zasób i charakter stanowisk archeologicznych określa Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) oraz rejestr i ewidencja zabytków prowadzone przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków. Badania archeologiczne na szeroką skalę na terenie gminy nie były prowadzone poza okresem międzywojennym, gdy prowadził je prof. K. Jażdżewski, dokumentując stanowiska kultur mezolitycznych i neolitycznych.

Pierwsze ślady pobytu człowieka znalezione na terenie obecnej Gminy Rawicz pochodzą z mezolitu, czyli średniej epoki kamienia (8000-2500 p.n.e.). Stanowiska z tego okresu, zawierające narzędzia i broń, odkryto na terenach wsi: Krystynki, Dębno Polskie, Rawicz, Szymanowo, Folusz, Sarnowa. Dotyczą ludności kultury tardenuaskiej, której koczownicza ludność trudniła się myślistwem, rybołówstwem i zbieractwem. Znaleźiska dotyczące starszej fazy obejmują krzemienne grociki igielkowe (groty strzał) i różne odmiany skrobaczy, klinowate rylce. W młodszej fazie pojawiły się grociki dłutowane. Wyróżniają się stanowiska z Dębna Polskiego, Sarnowy i Folusza - z powodu obfitości znalezisk świadczące o dłuższym pobycie grup ludzkich.

W młodszej epoce kamienia, w czasie rewolucji neolitycznej, przyniesionej na teren Wielkopolski przez ludność naddunajską, człowiek przeszedł na osiadły tryb życia, zajął się uprawą ziemi i hodowlą bydła, posiadał umiejętność wytwarzania ceramiki. Z tego okresu pochodzi zdecydowanie większa liczba stanowisk archeologicznych. W pierwszym etapie rozwinęła się kultura ceramiki wstęgowej, potem kultura pucharów lejkowatych, której ślady zlokalizowano na terenie miejscowości: Dębno Polskie, Kowaliki, Krystynki, Łaszczyn, Sarnowa, Szymanowo, Zawady oraz Żołędnica. Znaleźiska we wsi Krystynki potwierdzają umiejętność przędzenia i tkania płótna.

W kolejnej, trzeciej fazie neolitu pojawiły się plemiona reprezentujące kulturę grzebykowo-dółkową i kulturę ceramiki sznurowej, mieszające się z osiadłymi już plemionami. Ludność kultury ceramiki sznurowej osiedlała się na wydmach w pobliżu rzek, utrzymywała kontakty handlowe z sąsiednimi plemionami, zmarłych grzebano w grobach płaskich w pozycji skurczonej. Ślady kultury grzebykowo-dółkowej na terenie gminy nie występują, natomiast stanowiska kultury sznurowej zlokalizowano w miejscowościach: Dębno Polskie, Folusz,

²⁰ Sobisiak W., Dzieje Ziemi Rawickiej, Poznań 1967

Kowaliki, Krystynki i Łaszczyn. Występują również stanowiska o trudnej do określenia przynależności kulturowej.

Początek epoki brązu (ok. 1700 p.n.e.) to dominacja kultury unietyckiej, rozwijającej się z kultury ceramiki sznurowej przy współdziałaniu kultur sąsiednich. Jej przedłużeniem była kultura prałużycka, stosunkowo słabo reprezentowana w Gminie Rawicz.

W II i III okresie epoki brązu nastąpiło dalsze ujednoczenie istniejących kultur, w efekcie wykształciła się kultura łużycka. Charakteryzowała się nowymi formami w kulturze materialnej, ale też radykalnymi zmianami w kulturze duchowej objawiającymi się w sposobie chowania zmarłych. Wprowadziła zwyczaj ciałopalenia, co przetrwało do okresu wczesnośredniowiecznego. Z tego okresu na terenie gminy pochodzą osady w Łaszczynie oraz stanowiska w Dębnie Polskim, Krystynkach, Sarnowie i Żołędnicy.

W młodszym okresie epoki brązu nastąpił znaczny wzrost liczby ludności - o czym świadczy ilość cmentarzysk i osad (Łaszczyn, Sarnowa), zwiększenie arealu terenów uprawnych pozyskiwanych w wyniku wypalania lasów oraz rozwój wymiany handlowej. W tym czasie na terenie ziemi rawickiej wykształciła się grupa śląsko-łużycka oddziałująca na tereny na prawym brzegu Orli. Natomiast w najmłodszym okresie brązu na terenie gminy dominuje zachodnio-wielkopolska grupa kultury łużyckiej. Ludność epoki brązu żyła we wspólnotach rodowych, gdzie ziemia była dobrem wspólnym. Zajmowała się rolnictwem i hodowlą oraz, ubocznie, rybołówstwem, łowiectwem i zbieractwem. Rozwijało się rzemiosło (garncarstwo, tkactwo, kowalstwo) i handel z Bałtami i Germanami.

Pełen rozkwit kultury łużyckiej nastąpił w okresie żelaza wraz z rozkwitem zachodnio-wielkopolskiej grupy kultury łużyckiej. Oprócz powszechnego użycia żelaza pozyskiwanego z miejscowych rud darniowych, których złoża znajdowały się na miejscu (rejon Masłówki po Stanisławowo), pojawiła się ceramika malowana o ogromnym zróżnicowaniu kształtów. Na terenie gminy Rawicz znaleziska pochodzą ze Słupi Kapitulnej. Ludność nie zakładała nowych osad, raczej zasiedlano stare. W tym czasie doszło do wzrostu zamożności niektórych grup, o czym świadczy wyposażenie grobów.

Na przełomie VII i VI w. p.n.e. doszło do najazdu Scytów, w efekcie którego zniszczeniu uległy liczne osady. Nastąpił upadek kultury łużyckiej i jej stopniowy zanik na przestrzeni IV w. p.n.e. W okresie lateńskim zastąpiła ją kultura pomorska rozprzestrzeniająca się z Wyżyny Kaszubskiej na południe. Na terenie Gminy Rawicz reprezentowana jest dosyć skromnie - stanowiska w Łaszczynie, Słupi Kapitulnej, Dębnie Polskim i Żołędnicy.

Od III/II w. p.n.e. do I poł. V w. n.e. rozwijała się kultura przeworska. Jej stanowiska zlokalizowano w Dębnie Polskim, Łaszczynie, Rawiczu, Żołędnicy i Słupi Kapitulnej. W międzyczasie, w I w. n.e. nastąpiła inwazja plemion germańskich, przybyłych z północy Europy, którzy zajmowali te tereny do IV w. n.e. Przez Wielkopolskę biegł wówczas szlak bursztynowy, dzięki któremu odbywała się infiltracja kultury rzymskiej.

Koniec wpływów rzymskich nastąpił wraz z upadkiem cesarstwa rzymskiego i najazdem Hunów w 375 r., który spowodował wielką wędrówkę ludów. W jej efekcie nastąpiło znaczne ograniczenie osadnictwa. Słowianie, na terenie obecnej Wielkopolski, w tym Gminy Rawicz, pojawili się zapewne w VI w. Była to ludność głównie rolnicza, stosująca prymitywne wypaleniskowe metody uprawy. Po okresie wielkich wędrówek ludów, od ok. VII w., następował powolny wzrost gospodarczy, wprowadzone zostały stałe uprawy rolne, przybywało osad, zwłaszcza wzdłuż rzek i rozwijał się handel: eksport obejmował skóry, futra, miód pszczeli, wosk, woły, import - głównie wyroby metalowe, ceramiczne i złotnicze oraz broń.

Do końca IX w. organizacja ludów słowiańskich ograniczała się do wspólnot plemiennych i rodowych. Pojawiły się grody (Sarnowa), jako siedziby zwierzchniej władzy, naczelników i książąt plemiennych oraz osady otwarte. Dopiero w dobie formowania się państwa plemiennego zaczęły wykształcać się zwarte typy osad: owalnice w kształcie wrzeciona (np. Dębno Polskie) czy ulicówki (Łaszczyn). Podstawą gospodarki były wówczas jednorodzinne gospodarstwa chłopskie, powstające w miejscu wypalanych lasów. Rozwijało się sadownictwo. Hodowano bydło i nierogaciznę, zajmowano się zbieractwem i myślistwem. Rozkręcało się także garncarstwo i podstawowe rzemiosła. W okresie formowania się państwa Piastów ziemia rawicka była słabo zaludniona.

Stanowiska z terenu Gminy Rawicz zewidencjonowano w ramach AZP: 68-26, 68-27, 69-26, 69-27, 70-27, 70-28. Efektem dotychczasowych przeprowadzonych badań było odkrycie 324 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanym znaczeniu. Są to przede wszystkim relikty i ślady osadnictwa z epoki kamienia oraz średniowiecza. Wśród stanowisk znajdują się także grodziska, cmentarzyska i obozowiska. Zestawienie tabelaryczne zasobów archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu Gminy Rawicz w podziale na funkcje przedstawiono poniżej, w Tabeli nr 1. Największa koncentracja stanowisk występuje w miejscowościach: Słupia Kapitulna – 61, Sarnowa – 52, Szymanowo – 39, Łaszczyn – 34, Rawicz – 27, Dębno Polskie – 24. Wśród zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych tylko jedno jest wpisane do rejestru zabytków (nr 287/A z dnia 15.10.1968 r.). To grodzisko stożkowate usytuowane w Rawiczu-Sarnowie, datowane na XIII/XIV w., założone na planie owalu, o wymiarach około 40x30 m.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich działań naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z WWKZ.

Tabela nr 1. Zestawienie tabelaryczne zasobów archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu Gminy Rawicz w podziale na funkcje

FUNKCJA STANOWISKA	IŁOŚĆ	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW
osady	565	-
cmentarzyska	14	-
grodziska	2	1
inne	29	-

* na podstawie materiałów od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Lesznie

W najbliższych latach w Gminie Rawicz planowane są inwestycje wodno-kanalizacyjne, które wiąże się z pracami ziemnymi, przez co niosą zagrożenia dla zabytków archeologicznych. Do działań takich należy wykonanie inwestycji wod.-kan. na terenach:

- Rawicz, ul. Targowa – Wały Ks. J. Poniatowskiego – skrzyżowanie ul. Sienkiewicza z Grunwaldzką,
- Rawicz, ul. Piotra Skargi,
- Rawicz, ul. Królowej Jadwigi,
- Rawicz, ul. Grota Roweckiego,
- Rawicz, ul. 11 Listopada – Sportowa,
- Rawicz, ul. Dworcowa,
- Masłowo, ul. Żniwna,
- Masłowo, ul. Pszenna - Owsiana,
- Folwark – ul. Miodowa,
- Folwark, ul. Fiołkowa – Storczykowa,
- Sierakowo – ul. Czeladnicza - Klimaszki,
- Dębno Polskie, ul. Pelikana,
- Łaszczyn,
- Izbice,
- Rawicz, rejon ul. Ciepłińskiego i Podgórznej,
- Słupia Kapitulna.

Dodatkowo planowana jest inwestycja polegająca na odbudowie zbiornika małej retencji wodnej o powierzchni ok. 1000 m² i pojemności ok. 1800 m³, zlokalizowanego na części działki o numerze ewid. 1181 w obrębie Masłowo gm. Rawicz zaplanowana na rok 2023.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

6.6. Dziedzictwo niematerialne

Wartości niematerialne, obok dziedzictwa materialnego, wyznaczają tożsamość kulturową regionu. Wartości niematerialne to kultura duchowa i społeczna, znajdująca odzwierciedlenie w wierzeniach, języku, obrzędowości, obyczajach i zwyczajach.

W ciągu stuleci ukształtował się specyficzny, wielkopolski krajobraz kulturowy. Rozwijała się tu tradycyjna kultura ludowa we wszelkich jej przejawach - w sferze materialnej, duchowej, folkloru i obyczajowości i kształtowała regionalna odmiana polszczyzny w postaci dialektu wielkopolskiego. Podłożem tych procesów była nawastrwiająca się sieć osadnicza i komunikacyjna, której początki sięgają średniowiecza. Ślady tej ewolucji czytelne są w różnorodnych typach wsi, ich formach przestrzennych i kształtach dawnej zabudowy.

Charakterystyczne cechy ogólne dialektu południowo-wielkopolskiego²¹ to:

- brak mazurzenia (na całym obszarze),
- udźwięczniająca fonetyka międzywyrazowa,
- dyftongizacja, np. *ptauk*, *buoso*, *myj* (na zachodzie), *loudzie* (ptak, bosy, my, ludzie),
- samogłoski nosowe wymawiane wąsko i asynchronicznie, np. *wych*, *wiuzać*, *wszyńdzie*, *widzom* (węch, wiązać, wszędzie, widzą); na południu wymowa beznosówkowa, np. *ksiużka*, *wuchać* (książka, wachać),
- przejście *n* w *ń* po *i*, *y*, np. *drabinia*, *winio*, *pierzynia* (drabina, wino, pierzyna),
- silne uproszczenie grup spółgłoskowych, np. *leki*, *stasze*, *szur* (lekki, starsze, szczur),
- brak ubezdźwięcznienia *w*, np. *chwila*, *twardyj*, *świat*, *kwiat* (literacka wymowa [chfila, tfardy, śfiat, kfiat]),

²¹ Karaś H., Zasięg i podziały dialektu wielkopolskiego, Internet:

https://gwarypolskie.uw.edu.pl/file4489.pdf?option=com_content&do_pdf=1&id=838 (Data dostępu: 17.03.2022)

- przejście *el* w *au, ou*, np. *kiäubasa, koukiouka*,
- formy typu *koniewi* obok *chłopowi*,
- formy dopełniacza liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju nijakiego typu *kazanio, picio*,
- formy mianownika liczby mnogiej typu *kawalyrzo, soltysi*,
- końcówka *-ygo* lub *-ygó* w dopełniaczu zaimków, np. *tanigo, tygo, tegu, tégó, gu (go)*,
- zachowanie końcówki *-i* w odmianie liczebników 5-10, np. *w szyści miejscach*.

Do charakterystycznych wyróżników kulturowych regionu należą m.in. regionalne cechy muzyki ludowej - zwłaszcza repertuaru i instrumentarium - oraz związanego z nią folkloru tanecznego. Dla Wielkopolski reprezentatywnym instrumentem wyróżniającym ten region w skali całego kraju są dudy, występujące zazwyczaj razem ze skrzypcami „podwiązany” w dwuosobowym składzie kapeli ludowej. Instrument ten był dawniej rozpowszechniony w całej południowej części Wielkopolski, od Poznania włącznie aż po granicę śląską w rejonie Rawicza i Krotoszyna. Również obecnie, choć w mniejszym stopniu, jest on żywym symbolem ludowej kultury muzycznej regionu.

Muzyczne tradycje regionu do lat 80. XX w. kultywowała Kapela Rawickich Dudziarzy, która w 1978 r. otrzymała prestiżową Nagrodę im. Oskara Kolberga. Powstała w 1968 r. przy Powiatowym Domu Kultury w Rawiczu. W jej skład weszło kilku starszych muzykantów z Rawicza i okolicznych wsi, wcześniej grających w małych wiejskich kapelach złożonych zazwyczaj z jednego dudziarza i jednego skrzypka. Wierni tradycyjnej muzyce Wielkopolskiej, grali tak, jak uczyli się od starszych muzykantów wiejskich, nie wnosząc obcych i sztucznych manier muzycznych.

W pld. części gminy Rawicz wyodrębnić można, wyróżniający się swymi cechami kulturowymi, podregion Hazy²² - niewielki podregion zajmujący pld.wsch. połac powiatu rawickiego, nad dolną Orlą i Baryczą. Etymologia tego etnonimu nie jest wyjaśniona, sami mieszkańcy o swoim terenie mówią Hazy. Wyróżniają się oni przede wszystkim swoistą gwarą z rzadkim w Wielkopolsce mazurzeniem i elementami śląskimi. Żywe są tam również tradycje muzyki dudziarskiej i śpiewu ludowego. Podregion ten tworzą wsie: Zielona Wieś, Wydawy, Stwolno, Łakta, Ugoda i Zawady (tzw. Hazy właściwe), a także: Golejewko, Słupia Kapitulna, Sworowo, Szkaradowo. Muzeum Ziemi Rawickiej podaje także inne wsie hazackie: Kubeczki, Niedźwiadki, Podborowo.

Hazacy (Chazacy, Hazaki, Leśniacy) to potomkowie osadników śląskich z XVI w., sprowadzeni przed 1580 r. Początkowo zajmowali się wycinką lasu i chaszczycy. Sąsiedni mieszkańcy nazywali ich początkowo Leśniakami, sami też określali się Lasakami (lasouki). Lecz istnieje jeszcze kilka hipotez na temat ich nazwy. Według jednej z nich nazwa „Chazacy” wywodzi się od długiego płaszcza noszonego przez pierwszych osadników, tzw. „hazuka” (z języka czeskiego lub niemieckiego). Potomkowie Hazaków chcą, by nazwę pisano przez „h”, powołują się na materiały zebrane przez O. Kolberga, wedle których Niemcy wołali za Hazakami „haben Saken” (‘ma torbę’) i „Hab-Sak” gdyż w czasie podróży nosili na ramionach sakwy z jedzeniem.

Ze względu na położenie na trudno dostępnych, bagnistych i zalesionych terenach Hazy długo były odizolowane od pozostałych obszarów w regionie, dzięki czemu zachowała się charakterystyczna gwara z mazurzeniem i dużą ilością elementów śląskich. Sami Hazacy stanowili bardzo zwartą i hermetyczną grupę etniczną, np. zawierali małżeństwa tylko między sobą. Wytworzyli regionalną kuchnię, dla której charakterystyczne były warówki (kluski z kaszy jaglanej gotowane na mleku, poza postami spożywane z kapustą kiszoną i skwarkami z boczku), żur hazacki, czernina łaszczyńska, czy nalewka wiśniowa. Zachowały się również zwyczaje, jak: adwentowe odwiedzanie domów przez „starych Józefów”, czy przez „nowe lotko” (młode pokolenie) w niedzielę palmową, rozpalenie wieczorem ognisk na polach i palenie żuru w Wielkie Czwartki, święcenie zbóż w drugie święto wielkanocne, organizowanie pochodów smolarzy w drugi dzień Zielonych Świąt. Dawny folklor hazacki kultywuje zespół wokalny-taneczny „Wisieloki” z Szymanowa

²² Rodek E., Hazacy. Kultura ludowa południowej Wielkopolski, Internet: portal Dialekty i gwary polskie <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=wielkopolska-poludniowa&l4=wielkopolska-pld-kultura&l5=wielkopolska-pld-kultura-hazacy>

założony w 1974 r. Tradycje kuchni hazackiej pielęgnuje Koło Gospodyń Wiejskich „Fajne Babki” z Zawad. W Muzeum Ziemi Rawickiej zachował się strój hazacki, w którym można odnaleźć wiele podobieństw do śląskiego stroju ludowego. Współcześnie nad dorobkiem kulturowym Hazaków czuwa zespół regionalny z Szymanowa, który w 2002 r. zorganizował Hazackie Spotkania Kapel Ludowych im. Anny i Franciszka Brzeskotów.

7. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Rawicz funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

7.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Rawicz znajdują się zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, w tym jedno stanowisko archeologiczne. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków na terenie Gminy Rawicz:

DĄBRÓWKA

- zespół pałacowy, nr rej.: 480/Wlkp/A z 2.07.1974: pałac, 1 poł. XIX, k. XIX, park, 1 poł. XIX
- spichrz folwarczny, poł. XIX, nr rej.: 382/Wlkp/A z 14.12.1991

DĘBNO POLSKIE

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), 1 poł. XIX-1 poł. XX, nr rej.: 1013/Wlkp/A z 20.12.2016

IZBICE

zespół dworski:

- dwór, ob. dom nr 77, 4 ćw. XIX, nr rej.: 353/Wlkp/A z 8.01.1987
- park, 2 poł. XIX, nr rej. 73/Wlkp/A z 8.01.2002
- wiatrak „koźlak”, przy gościńcu „Gawra”, nr rej.: 351/Wlkp/A z 26.05.1988

KONARZEWO

- zespół dworski i folwarczny, 1 poł. XIX, nr rej.: 397/Wlkp/A z 29.10.1968 i z 15.07.1996: dwór, oficyna, park, stajnia, spichrz, ogrodzenie z bramą

ŁASZCZYN

- zespół kościelno-cmentarny, nr rej.: 583/Wlkp/A z 24.01.1995: kościół par. pw. św. Marcina i Małgorzaty, 1888-92, kaplica grobowa rodziny Szczanieckich, k. XIX, dzwonnica, drewn., 2 poł. XIX, plebania, XIX, cmentarz, 2 poł. XIX
- zespół dworski:
 - dwór, k. XVIII, XIX/XX, nr rej.: 394/1-2/Wlkp/A z 29.10.1968
 - park, XVIII-XX, nr rej.: 394/1-2/Wlkp/A z 7.09.1995

RAWICZ

- założenie urbanistyczne miasta, nr rej.: kl.IV-73/19/56 z 7.03.1956
- kościół par. pw. Chrystusa Króla, ul. kardynała Wyszyńskiego, 1902, nr rej.: 373/Wlkp/A z 19.01.1994
- cmentarz kościelny, j.w
- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. pw. św. Andrzeja Boboli, ul. Buszy, 1808, 1915, nr rej.: 375/Wlkp/A z 1.06.1968
- pozostałości fortyfikacji ziemnych, XVII-XVIII, nr rej.: 504/1171 z 17.07.1970
- ratusz, 1756, nr rej.: 329/Wlkp/A z 8.11.1965
- dom, ul. Buszy 1, nr rej.: 322/Wlkp/A z 27.05.1969
- dom, ul. Buszy 7, 2 poł. XIX, nr rej.: 380/Wlkp/A z 18.06.1969
- kasyno, ul. Grota-Roweckiego 4a, 4 ćw. XIX, nr rej.: 106/Wlkp/A z 30.08.2002
- dom, ul. Grunwaldzka 1, XVIII/XIX, nr rej.: 331/Wlkp/A z 26.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 3, XVIII/XIX, nr rej.: 332/Wlkp/A z 26.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 4, XVIII/XIX, nr rej.: 333/Wlkp/A z 26.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 5, XVIII/XIX, nr rej.: 334/Wlkp/A z 26.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 6, XVIII/XIX, nr rej.: 379/Wlkp/A z 26.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 7, XVIII/XIX, nr rej.: 335/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 8, XVIII/XIX, nr rej.: 336/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 10, XVIII/XIX, nr rej.: 357/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 14, XVIII/XIX, nr rej.: 358/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 16, XVIII/XIX, nr rej.: 337/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 18, XVIII/XIX, nr rej.: 338/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 20, XVIII/XIX, nr rej.: 339/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 21, XVIII/XIX, nr rej.: 370/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 23, XVIII/XIX, nr rej.: 369/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 36, XVIII/XIX, nr rej.: 359/Wlkp/A z 26.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 41, 1802, nr rej.: 340/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 48, XVIII/XIX, nr rej.: 360/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 50, XVIII/XIX, nr rej.: 361/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 52, XVIII/XIX, nr rej.: 362/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 54, XVIII/XIX, nr rej.: 363/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Grunwaldzka 58, pocz. XIX, nr rej.: 364/Wlkp/A z 27.11.1968
- dom, ul. Poznańska 6, XVIII/XIX, nr rej.: 366/Wlkp/A z 19.06.1969

- dom, Rynek 9, XVIII/XIX, nr rej.: 352/Wlkp/A z 19.03.1969
- dom, Rynek 12, XVIII/XIX, nr rej.: 368/Wlkp/A z 27.05.1969
- dom, Rynek 18, 1 poł. XIX, nr rej.: 365/Wlkp/A z 16.09.1974
- dom z oficynami, Rynek 20, 1801, 3 ćw. XIX, 1907, nr rej.: 281/Wlkp/A z 28.02.2006
- zabudowa gospodarcza, 1907, nr rej.: j.w.
- dom, Rynek 26, XVIII/XIX, nr rej.: 386/Wlkp/A z 26.05.1969
- dom, Rynek 27, XVIII/XIX, nr rej.: 321/Wlkp/A z 16.09.1974
- dom, Rynek 28, 1 poł. XIX, nr rej.: 354/Wlkp/A z 16.09.1974
- dom, Rynek 29, 1 poł. XIX, nr rej.: 355/Wlkp/A z 17.09.1974
- dom, Rynek 30, 1 poł. XIX, nr rej.: 393/Wlkp/A z 17.09.1974
- dom, Rynek 31, XVIII/XIX, nr rej.: 415/Wlkp/A z 17.09.1974
- dom, Rynek 32, 1 poł. XIX, nr rej.: 367/Wlkp/A z 17.09.1974
- dom, Rynek 33, k. XVIII, nr rej.: 356/Wlkp/A z 26.11.1968
- dom, ul. Sienkiewicza 11, 1 poł. XIX, nr rej.: 330/Wlkp/A z 18.06.1969
- budynek kuchni, na terenie zakładu karnego, ul. 17 Stycznia 28, k. XVIII, XIX, nr rej.: 789/Wlkp/A z 25.03.2010
- zespół strzelniczy Bractwa Kurkowego, ul. Targowa 1, nr rej.: 898/Wlkp/A z 9.09.2013: Nowy Dom Strzelecki, ob. dom kultury, 1903, dwa pawilony połączone kioskiem, muszla koncertowa
- dom, ul. Wały Dąbrowskiego 7, pocz. XIX, nr rej.: 314/Wlkp/A z 18.06.1969
- zespół d. seminarium nauczycielskiego, ul. Wały Dąbrowskiego 29-29a, nr rej.: 809/Wlkp/A z 17.08.2010 : szkoła, ob. LO (nr 29), 1879, sala gimnastyczna, po 1879, willa dyrektora (nr 29a), 1910
- zespół pałacowy, ul. Wały Dąbrowskiego 31, 4 ćw. XIX, nr rej.: 392/Wlkp/A z 17.06.1987: pałac, park
- dom, ul. Wały Kościuszki 10, XIX/XX, nr rej.: 383/Wlkp/A z 25.10.1989
- zespół willowy, ul. Wały Powstańców Wielkopolskich 2, nr rej.: 208/Wlkp/A z 29.11.2004: willa, ob. przedszkole, 1870, 4 ćw. XIX, stajnia z wozownią, ob. bud. gosp., 1920, ogród, 1870, ogrodzenie z bramą i furtką, 4 ćw. XIX
- dom, ul. Wojska Polskiego 12, 4 ćw. XIX, nr rej.: 132/Wlkp/A z 22.05.2003
- dom, ul. Wojska Polskiego 22, 1 poł. XIX, nr rej.: 323/Wlkp/A z 19.06.1969
- dom, ul. Wojska Polskiego 34, 1 poł. XIX, nr rej.: 324/Wlkp/A z 19.06.1969
- dom, ul. Wojska Polskiego 38, 1 poł. XIX, nr rej.: 381/Wlkp/A z 19.06.1969
- dom, ul. Wojska Polskiego 40, 1 poł. XIX, nr rej.: 416/Wlkp/A z 19.06.1969
- dom, ul. Wojska Polskiego 42, 1 poł. XIX, nr rej.: 404/Wlkp/A z 21.06.1969
- dom, ul. Wolności 1, k. XVIII, nr rej.: 315/Wlkp/A z 27.11.1968
- kamienica, ul. Żwirowa 1, 1906, nr rej.: 209/Wlkp/A z 29.11.2004

RAWICZ - SARNOWA

- założenie urbanistyczne, XIV-XIX, nr rej.: 1007/A z 3.09.1986
- zespół kościoła parafialnego, nr rej.: 773/Wlkp/A z 21.12.1932, z 1.06.1968 i z 14.12.2009: kościół par. pw. św. Andrzeja, 1718, 1757, cmentarz kościelny, 1 poł. XVIII, 3 bramy w ogrodzeniu kościoła, 1 poł. XVIII, plebania z otoczeniem, ul. Kilińskiego 33, 3 ćw. XIX, brama na teren probostwa, XVIII/XIX
- cmentarz ewangelicki, nieczynny, poł. XIX, nr rej.: 737/Wlkp/A z 12.03.2009
- ogrodzenie, mur., nr rej.: j.w.
- ratusz, 1837, nr rej.: 316/Wlkp/A z 27.04.1970
- zespół dworski, XVII/XVIII - XIX, nr rej.: 782/Wlkp/A z 9.04.1975 i z 22.02.2010: dwór, park
- dom, ul. Chopina 6, 1829, nr rej.: 428/Wlkp/A z 26.06.1969 (dec. Dąbrowskiego)
- dom, ul. Kościuszki 4, 1 poł. XIX, nr rej.: 317/Wlkp/A z 23.06.1969
- wiatrak koźlak, ul. Wiatraczna, XIX, nr rej.: 305/Wlkp/A z 26.05.1988
- grodzisko stożkowate, XIII/XIV, nr rej.: 287/A z 15.10.1968 r.

SŁUPIA KAPITULNA

- kościół par. pw. św. Katarzyny, 1843-51, nr rej.: 374/Wlkp/A z 3.06.1969

ZIELONA WIEŚ

- zespół kościoła par., nr rej.: 378/Wlkp/A z 6.07.1987: kościół pw. św. Floriana, 1889-1904, cmentarz przy kościele, k. XIX, brama główna, k. XIX, plebania, k. XIX, budynek gospodarczy przy plebanii, k. XIX, dom organisty, k. XIX

ŻOLEDNICA

- zespół pałacowy, pocz. XX, nr rej.: 377/Wlkp/A z 9.04.1975 i z 15.04.1996: pałac, park

7.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Gminy Rawicz wpisane zostały do rejestru zabytków ruchomych (Tabela nr 2). Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Lesznie.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Rawicz

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	MIEJSCE PRZECHOWYWANIA	NRI I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Łaszczyn	35 obiektów stanowiących wystrój i wyposażenie kościoła pw. św. Marcina	388/Wlkp/B z dnia 20.02.2015 r.
2	Rawicz	19 elementów	stanowiących wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Boboli
		1 element	
3	Rawicz	61 obiektów stanowiących wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła	499/Wlkp/B z dnia 01.02.2018 r.

7.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalonego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Rawicz jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono szczególne zasady zagospodarowania terenu wynikające z potrzeb ochrony środowiska kulturowego. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

W czerwcu 2021 r. miejscowymi planami zagospodarowania objętych było 1.172,4 ha, co stanowi 8,77% powierzchni Gminy Rawicz. Na terenach nieobjętych obecnie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wydaje się decyzje o warunkach zabudowy i decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

Poniżej, w Tabeli nr 3, przedstawiono spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Rawicz.

Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Rawicz

LP.	NAZWA OPRACOWANIA	NR UCHWAŁY, DATA UCHWALENIA	DATA PUBLIKACJI	LOKALIZACJA	ZAŁĄCZNIKI		UWAGI
					RYSunEK	UCHWAŁA	
001	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Rawicza obejmująca tereny oznaczone symbolami: E 22 P oraz część terenu E 21 RPU (DYSKOTEKA – ul. Kurpińskiego)	XVIII/154/2000 13 września 2000 r.	13.09.2000	ul. Kurpińskiego			
002	Korekta przebiegu drogi oznaczonej symbolem 073 Lw ½ we wsi Sierakowo gmina Rawicz	XXVI/230/01 27 czerwca 2001 r.	8.08.2001				stracił moc 1 lipca 2021 r.
003	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej we wsi Sierakowo, ul. Zielona	VII/84/03 29 kwietnia 2003 r.	27.06.2003	ul. Zielona			
004	Zmiana miejscowego ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Rawicza w jednostce bilansowej D 29 RPU obejmującej teren położony w rejonie ulic Sarnowskiej i Ceglanej w Rawiczu (WETERYNARIA)	VII/85/03 29 kwietnia 2003 r.	2.07.2003	rejon ulic Sarnowskiej i Ceglanej			
005	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulic: Poznańskiej, Przyjemskiego, Rolniczej i Nowej w Rawiczu	XI/111/03 8 października 2003 r.	10.11.2003	rejon ulic: Poznańskiej, Przyjemskiego, Rolniczej i Nowej			

006	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulic Piłsudskiego, Wały Kościuszki i Kadeckiej w Rawiczu	XIII/134/03 3 grudnia 2003 r.	17.12.2003	rejon ulic Piłsudskiego, Wały Kościuszki i Kadeckiej			
007	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulic Łąbędziej, Zielonej, Krótkiej i Przyjemskiego położonych w Sierakowie, gmina Rawicz	XIII/135/03 3 grudnia 2003 r.	17.12.2003	rejon ulic Łąbędziej, Zielonej, Krótkiej i Przyjemskiego			
008	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego cmentarza w Dębnie Polskim	XXXVII/305/13 27 listopada 2013 r.	22.01.2014	Cmentarz w Dębnie Polskim			
009	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulic Marszałka Józefa Piłsudskiego, Dworcowej, 11 Listopada w Rawiczu	XXXVII/392/17 26 kwietnia 2017 r.	13.05.2017	rejon ulic Marszałka Józefa Piłsudskiego, Dworcowej, 11 Listopada			Zmieniony w części 016
010	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Osiedle Sarnowa I” w Rawiczu, gmina Rawicz	XXVIII/403/17 31 maja 2017 r.	19.06.2017	Rejon ulic Wiatraczna, Stodołowa, Strzelecka			
011	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulicy Gen. Grota Roweckiego w Rawiczu (SZPITAL)	XXXVIII/404/17 31 maja 2017 r.	19.06.2017	Szpital w Rawiczu			
012	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wyznaczenia korytarza technologicznego napowietrznej linii elektroenergetycznej 110kV relacji GPZ Rawicz – GPZ Góra na terenie gminy Rawicz	XXXIX/424/17 21 czerwca 2017 r.	18.07.2017	GPZ Rawicz – GPZ Góra			
013	Miejscowy plan	NR XLI/454/17	20.09.2017	Hengst			

	zagospodarowania przestrzennego „Kąty I” w Kątach, gmina Rawicz	13 września 2017 r.					
014	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Sierakowo Północ I” w Sierakowie, gmina Rawicz	XLVI/514/17 28 grudnia 2017 r.	12.01.2018	Strefa przemysłowa - Poznańska			
015	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Sierakowo Północ II”	XLVI/513/17 28 grudnia 2017 r.	12.01.2018	Strefa przemysłowa - Poznańska			
016	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulic Marszałka Józefa Piłsudskiego, Dworcowej, 11 Listopada w Rawiczu.	LVI/628/18 19 września 2018 r.	27.09.2018	Rejon ulic Piłsudskiego i Dworcowej			
017	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Rawicz Południe I” w Dębnie Polskim, gmina Rawicz	IV/54/19 30 stycznia 2019 r.	18.02.2019	Rejon ulic Sienkiewicza, Kmicica, Wawrzyniaka			
018	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Łaszczyn Wschód” w obrębie geodezyjnym Łaszczyn, gmina Rawicz	XXVI/278/20 23 września 2020	05.10.2020	Łaszczyn			
019	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Łaszczyn Zachód”, gmina Rawicz	XXVI/279/20 23 września 2020	05.10.2020	Strefa przemysłowa Łaszczyn/Izbice/Sierakowo			
020	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego "Rawicz Zachód - Sarnowa" w obrębach geodezyjnych Rawicz oraz Sarnowa, gmina Rawicz	XXVI/280/20 23 września 2020	05.10.2020	Obszar Sarnowy i północnej części Rawicza			
021	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Dębno Polskie – Kąty” w obrębach geodezyjnych Dębno Polskie oraz Kąty, gmina Rawicz	XXVII/298/ 28 października 2020	13.11.2020	Obszar w Dębnie Polskim przy drodze nr 5			

022	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Masłowo Północ” w Masłowie, gmina Rawicz	XXVII/299/20 28 października 2020	13.11.2020	Obszar ograniczony ul. Śląską, Działkową, Bocianią oraz Żniwną			
023	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Sarnówka Północ”	XXIX/324/20 23 grudnia 2020	03.02.2021	Sarnówka			
024	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulicy Kadeckiej w Rawiczu, gmina Rawicz	XXXIII/387/21 14 kwietnia 2021	04.05.2021	Obszar pomiędzy ul. Kadecką a ul. Podgórną			
025	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru Starego Miasta w Rawiczu	XXXIII/388/21 14 kwietnia 2021	14.05.2021	Stare Miasto			
026	„Żołędnica” w obrębie geodezyjnym Żołędnica, gmina Rawicz	XXXIII/389/21 14 kwietnia 2021 r.	14.05.2021	Żołędnica			
027	„Rawicz Północ-Sierakowo” w obrębach geodezyjnych Rawicz oraz Sierakowo, gmina Rawicz	XXXV/404/21 26 maja 2021 r.	01.07.2021	Obszar między Sarnowską a Łaszczyńską			

Dodatkowo trwa procedura przystąpień/zmian dla 5 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

- Przystąpienie do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Konarzewo” w obrębie geodezyjnym Konarzewo, gmina Rawicz.
- Przystąpienie do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Sierakowo Poligon” w obrębach geodezyjnych Sierakowo oraz Rawicz, gmina Rawicz.
- Przystąpienie do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Rawicz Wschód” w obrębie geodezyjnym Rawicz, gmina Rawicz.
- Przystąpienie do zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Rawicz Zachód - Sarnowa” w obrębach geodezyjnych Rawicz oraz Sarnowa gmina Rawicz.
- Przystąpienie do zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Dębno Polskie-Kąty” w obrębach geodezyjnych Dębno Polskie oraz Kąty.

7.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków została utworzona w 2014 r., przyjęta Zarządzeniem nr 796/2014 Burmistrza Gminy Rawicz z dnia 26 lutego 2014 r., ze zmianami: Zarządzenie nr 902/2021 Burmistrza Gminy Rawicz z dnia 3 listopada 2021 r. (wyłączenie obiektu), Zarządzenie nr 1025/2022 Burmistrza Gminy Rawicz z dnia 22 marca 2022 r. (wyłączenie obiektu). Spis obiektów ujętych w GEZ zawiera Załącznik nr 1.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ. Gmina Rawicz będzie wykonywać aktualizację gminnej ewidencji zabytków.

Poniżej, w Tabeli nr 4, przedstawiono spis obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Rawicz. Gmina jest właścicielem 23 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad tymi obiektami, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całość przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców.

Tabela nr 4. Spis obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Rawicz

LP.	NAZWA	MIĘSCOWOŚĆ	ULICA	NR	NUMER DZIAŁKI	WŁASNOŚĆ
1	zespół d. willi fabrykanta Linza	Rawicz	Wąły Powstańców Wielkopolskich	2	237	Gmina Rawicz
2	willa, ob. przedszkole	Rawicz	Wąły Powstańców Wielkopolskich	2	237	Gmina Rawicz
3	stajnia z wozownią, ob. budynek gospodarczy	Rawicz	Wąły Powstańców Wielkopolskich	2	237	Gmina Rawicz
4	ogrodzenie z bramą i furtką	Rawicz	Wąły Powstańców Wielkopolskich	2	237	Gmina Rawicz
5	ogród willowy	Rawicz			237	Gmina Rawicz
6	zespół Nowego Domu Strzeleckiego	Rawicz	Targowa	1	1300/4	Gmina Rawicz
7	Nowy Dom Strzelecki, ob. Dom Kultury	Rawicz	Targowa	1	1300/4	Gmina Rawicz
8	pawilon parkowy	Rawicz	Targowa	1	1300/4	Gmina Rawicz
9	muszla koncertowa	Rawicz	Targowa	1	1300/4	Gmina Rawicz
10	kasyno	Rawicz	Generała Grota Roweckiego	4a	58/29	Gmina Rawicz
11	dom	Rawicz	Grunwaldzka	20	1134/1	Gmina Rawicz
12	dom	Rawicz	Grunwaldzka	23	1158/3	Gmina Rawicz
13	dom	Rawicz	Grunwaldzka	41	1183/2	Gmina Rawicz
14	dom	Rawicz	Grunwaldzka	54	1116	Gmina Rawicz/ Prywatne
15	szpital, ob. dom	Rawicz	Henryka Sienkiewicza	11	1201	Gmina Rawicz
16	ratusz	Rawicz	Rynek	1	843	Gmina Rawicz
17	dom	Rawicz	Rynek	9	668	Gmina Rawicz
18	ratusz	Rawicz			335	Gmina Rawicz
19	pozostałości fortyfikacji ziemnych	Rawicz	Rynek	1	843	Gmina Rawicz
20	ogrodzenie	Rawicz			641	Gmina Rawicz
21	cmentarz ewangelicki	Rawicz			641	Gmina Rawicz
22	cmentarz przykościelny	Rawicz			641	Gmina Rawicz
23	cmentarz ewangelicki	Dębno Polskie			520	Gmina Rawicz

8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 5 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Rawicz.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY RAWICZ	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• unikalny układ urbanistyczny miasta Rawicz na planie szachownicy, zabytkowe plandy; • opracowana gminna ewidencja zabytków; • uchwała w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków; • bardzo dobrze działające instytucje: Dom Kultury w Rawiczu i Rawicka Biblioteka Publiczna oraz Muzeum Ziemi Rawickiej; • atrakcyjne obiekty kultury, wiele inwestycji w sferę kultury w ostatnich latach (budowa Małego Kina Społecznościowego w Sierakowie, odnowienie Domu Kultury oraz zabytkowych wiat i Muszli Koncertowej wraz z utwardzeniem terenu, działa Kino Promień i Małe Kino Społecznościowe); • dziedzictwo kulturowe - Hazy, Korpus Kadetów, Bractwo Kurkowe; • wielokulturowość; • jarmarki historyczne i świąteczne oraz inne, znaczące wydarzenia, jak Ogólnopolski Przegląd Sztuki Współczesnej FORMA, Rawicki Jarmark Historyczny, Rawicka Jesień Teatralna, Międzynarodowy Festiwal Muzyków Ludowych;	• stan zachowania obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • zaniedbana unikatowa architektura centrum miasta (chaos reklamowy, zły stan techniczny obiektów zabytkowych oraz nawierzchni na terenie starego miasta); • niewielkie oznakowanie obiektów zabytkowych; • częściowa wizualizacja obszaru (mała ilość tablic informacyjnych); • niezbyt dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna oraz niewielka liczba miejsc noclegowych; • brak opracowanych kart stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków; • przeciętna jakość usług turystycznych dostępności do bazy gastronomicznej i noclegowej w gminie; • brak strategii rozwoju mikroregionu hazackiego.

• wiele cyklicznych imprez lokalnych (np. dożynki gminne i lokalne we wsiach, obchody świąt i rocznic); • dobre finansowanie instytucji kultury z budżetu gminy.	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • plany rewitalizacji ze szczególnym uwzględnieniem zabytkowego centrum miasta i okalających go plant; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijająca się działalność kulturalna; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • zwiększający się napływ turystów; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem.

9. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Rawicz. GPOnZ wyznacza w zamierzeniu cele, których realizacja powinna doprowadzić do poprawy zabytków oraz wpłynąć w przyszłości na wzmocnienie wizerunku gminy. Wyznaczone kierunki działań oraz zadania sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 6 i 8. Dodatkowo w Tabeli nr 8 zamieszczono wykaz inwestycji zakładanych do realizacji w okresie obowiązywania GPOnZ na obszarach objętych ochroną konserwatorską lub na obiektach będących w gminnej ewidencji zabytków.

Tabela nr 6. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Rawicz.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych.	Realizacja zadań własnych Gminy Rawicz w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością lub współwłasnością, zgodnie z Tabelą nr 4.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Gmina na przestrzeni przyszłych 4 lat w ramach zaplanowanego budżetu zamierza sukcesywnie dofinansowywać prace zmierzające do renowacji, następujących zabytków: 1. Rewitalizacja budynku przy ul. Szarych Szeregów 3 w Rawiczu (zadanie w trakcie realizacji) kwota: 6 285 735,26 zł 2. Rewitalizacja budynku przy ul. Buszy 5 (zadanie w trakcie realizacji) kwota: 5 694 558,80 zł 3. Budowa zbiorników na wody opadowe przy ZSP1 w Rawiczu Kwota: 95 891,55 zł	

	4. Budowa monitoringu miejskiego w Rawiczu (zadanie w trakcie realizacji) 270.600,00 zł	
	Coroczne uchwalanie przez Radę Gminy wysokości środków przeznaczonych na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz coroczne zwiększanie, w miarę możliwości, budżetu przeznaczanego na ten cel.	Poziom % dotacji w budżecie gminy, wartość przekazanych dotacji, ilość złożonych wniosków, kwota wnioskowanych dotacji, ile obiektów poddano pracom, zakres prac
	Aktualizacja Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, w celu weryfikacji stanu faktycznego i wprowadzenia odpowiednich, zgodnych z obecnymi standardami ochrony zabytków, ustaleń.	Czy i jakie zmiany wprowadzono, do jakich dokumentów
	Rewitalizacja nieczynnych cmentarzy ewangelickich i żydowskich oraz tworzenie lapidariów we współpracy z WUOZ.	Jakie działania podjęto/zrealizowano, gdzie, ich zakres, wartość poniesionych środków
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: - Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; - Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; Wszelkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
	Uzupełnienie gminnej ewidencji zabytków o brakujące karty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz opracowania kart dla stanowisk archeologicznych do końca I kwartału 2023 r.	Czy wykonano karty, czy konsultowano z WUOZ
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji

	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.	Czy dokonano zmian w mpzp, czy wprowadzono zapisy
	Okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, która powinna być wykonywana corocznie.	Czy wykonywano aktualizację
	Przygotowywanie i realizacja programów rewitalizacji terenów i obiektów o szczególnym znaczeniu historycznym.	Jakie programy przygotowano, jakich działań dotyczą, czy ujęto i jakie zabytki
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	W jakiej formie monitorowano, czy z kimś współpracowano, ilość złożonych wniosków, wartość pozyskanych funduszy

Tabela nr 7. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu II

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Rawicz.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Edukacja społeczności lokalnej w kwestii znaczenia dziedzictwa dla regionu.	Wspieranie organizacji konkursów, wystaw, imprez, kiermaszy, festynów kulturowych z dziedzictwem kulturowym w tle przy ścisłej współpracy np. z Domem Kultury w Rawiczu, Rawicką Biblioteką Publiczną oraz Muzeum Ziemi Rawickiej.	Jakie działania realizowano, gdzie, w jakiej formie, czego dotyczyły, z kim współpracowano, wartość zaplanowanych/poniesionych środków
	Projekt edukacji historycznej Muzeum Ziemi Rawickiej pt. Nasza historia – Nasza tożsamość organizowany w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa.	Zakres działań, wartość zaplanowanych/poniesionych środków
	Współpraca z cechem rzemiosł w wykreowaniu nowego wydarzenia dot. rzemiosła i przedsiębiorczości (jarmark rzemieślniczy) – nawiązujący do tradycji cechowej miasta.	
Zapewnienie szerokiego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym regionu i zabytkach gminy.	Udostępnianie na stronach internetowych Urzędu Gminy informacji o zabytkach.	Jakie informacje udostępniono, dla ilu obiektów, ilość odsłon
	Instalacja stałych tablic informacyjnych o zabytkach na terenie Gminy Rawicz.	Gdzie i ile umieszczono tablic, wartość poniesionych środków
	Utworzenie szlaku dziedzictwa żydowskiego i ewangelickiego.	Czy utworzono szlak, w jakiej formie, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków
	Stworzenie spójnego systemu informacji geograficznej (GIS) o obiektach zabytkowych, atrakcjach turystycznych, produktach regionalnych, trasach turystycznych, usługach, terenach inwestycyjnych, planach zagospodarowania.	Czy stworzono system, w jakiej formie, jakie obiekty ujęto

	Aktywna współpraca z mediami w celu promocji zabytków i upowszechniania działań związanych z opieką nad zabytkami.	Z kim współpracowano, czy i gdzie zamieszczono informacje, na jaki temat
	Oznakowanie obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków w Systemie Informacji Przestrzennej.	Czy oznakowano obiekty
Popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu.	W zakresie turystyki i wypoczynku należy poprawić wykorzystanie turystyczne gminy poprzez zwiększenie szlaków rowerowych.	Jakie działania zaplanowano/ podjęto, jakie obiekty objęto, z kim współpracowano, wartość zaplanowanych/poniesionych środków
	Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych dziedzictwu kulturowemu i historii regionu.	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Wspieranie imprez kulturalnych, popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy, m.in. Ogólnopolski Przegląd Sztuki Współczesnej FORMA, Rawicka Jesień Teatralna, Rawicki Jarmark Historyczny, Międzynarodowy Festiwal Muzyków Ludowych.	Jakie imprezy zorganizowano, gdzie, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków

Tabela nr 8. Wykaz inwestycji zakładanych do realizacji na obszarach objętych ochroną konserwatorską lub na obiektach będących w gminnej ewidencji zabytków

LP.	NAZWA ZADANIA INWESTYCYJNEGO	ZAKŁADANY TERMIN REALIZACJI
1	Zagospodarowanie całego budynku ratusza w Rawiczu	2023 r.
2	Modernizacja zabytkowego ratusza w Rawiczu – Sarnowie	Rozpoczęcie – 2022 r.
3	Modernizacja budynku przychodni na rynku w Rawiczu – Sarnowie	Rozpoczęcie – 2023 r.
4	Montaż instalacji fotowoltaicznych na budynku ZSP2 w Rawiczu	2023 r.
5	Modernizacja DK w Rawiczu (w tym przede wszystkim kontynuacja wymiany okien, wymiana instalacji CO, modernizacja pomieszczeń po bibliotece, odnowienie elewacji)	Kontynuacja rozpoczętych działań
6	Zagospodarowanie terenu targowiska miejskiego przy ul. Marcinkowskiego w Rawiczu	2024 r.
7	Budowa parkingu przy Multibibliotece w Rawiczu	2023 r.
8	Termomodernizacja budynków ZSP1 w Rawiczu wraz z zagospodarowaniem terenu	2024 r.
9	Termomodernizacja budynków SP3 w Rawiczu wraz z zagospodarowaniem terenu	2025 r.
10	Termomodernizacja budynku po starej SP6 w Rawiczu wraz z zagospodarowaniem terenu	2026 r.
11	Termomodernizacja budynków UMG Rawicz	2024 r.
12	Modernizacja pomieszczeń w budynkach przy ul. Piłsudskiego 19 i 21 w Rawiczu oraz dostosowanie ich do potrzeb osób z niepełnosprawnościami wraz z zagospodarowaniem terenu.	Rozpoczęcie – 2022 r.
13	Budowa brakującego oświetlenia na terenie gminy Rawicz	Rozpoczęcie – 2023 r.
14	Budowa remizy strażackiej w Rawiczu - Sarnowie	2025 r.
15	Modernizacja budynku przy ul. Wały Powstańców Wlkp. 1 w Rawiczu wraz ze zmianą sposobu użytkowania obiektu.	2026 r.
16	Montaż instalacji fotowoltaicznych na budynkach użyteczności publicznej (UMG, Szkoły i Przedszkola)	Kontynuacja rozpoczętych działań

10. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje.

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Rawicz),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Rawicz dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Rawicz,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

11. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

11.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,

- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – przyznawane są zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 roku w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Środki finansowe na dany rok pozostające w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomościach na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli lub posiadaczy zabytków, wg wzorów zamieszczonych na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu. Na stronie znajduje się także regulamin wewnętrzny przyznawania dotacji.

• Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego – zasady udzielania dotacji przez Województwo szczegółowo określa Uchwała nr XXIX/409/08 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 1 grudnia 2008 r. Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Podstawą udzielenia dotacji jest prawidłowo złożony wniosek wraz z kompletem załączników.

Dotacje Starostwa Powiatowego Rawickiego – reguluje uchwała nr /72/11 Rady Powiatu Rawickiego z dnia 27.10.2011 r. w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych niestanowiących własności Powiatu Rawickiego.

• Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje Gminy Rawicz – są przyznawane zgodnie z uchwałą nr L/579/18 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie gminy Rawicz, niestanowiącym wyłącznej własności Gminy.

Łączną kwotę dotacji w danym roku budżetowym określa każdorazowo uchwała budżetowa Rady Miejskiej Gminy Rawicz. Udzielenie dotacji może nastąpić po złożeniu przez wnioskodawcę, wniosku o udzielenie dotacji do Burmistrza Gminy Rawicz w terminie do dnia 30 września roku poprzedzającego rok przyznania dotacji.

Poniżej, w Tabeli nr 9, przedstawiono wykaz dotacji na zabytki udzielonych w latach 2014-2022. Łączna kwota przekazana na ten cel to 620 000,00 zł. Głównymi beneficjentami były rawickie parafie.

Tabela nr 9. Wykaz dotacji na zabytki udzielonych w latach 2014-2022

ROK	WYSOKOŚĆ DOTACJI	NAZWA BENEFICJENTA	NAZWA ZADANIA/ZAKRES PRAC
2014	100 000 zł	Parafia Rzymskokatolicka pw. Chrystusa Króla i Zwiastowania N.M.P. w Rawiczu	dofinansowanie prac polegających na: 1) remoncie organów kościelnych, 2) remoncie empyry chóru oraz wnęki za organami, 3) renowacji konfesjonatów
2015	100 000 zł	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Marcina w Łaszczynie	dofinansowanie prac polegających na wykonaniu konserwacji ołtarza głównego i dwóch analogicznych ołtarzy bocznych kościoła parafialnego
2016	100 000 zł	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Apostoła w Rawiczu	dofinansowanie prac polegających na remoncie pokrycia dachowego, wymianie stolarki okiennej oraz remoncie części elewacji budynku plebanii
2017	100 000 zł	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Boboli w Rawiczu	dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich polegających na wykonaniu renowacji organów kościelnych
2018	100 000 zł	Parafia pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Słupi Kapitulnej	konserwacja i restauracja polichromii wnętrza kościoła, wymiana zawilgoconych tynków w dolnych partiach kościoła, malowaniu wnętrza kościoła
2019	27 500 zł	Parafia pw. św. Floriana w Zielonej Wsi	naprawę dachu na salce katechetycznej znajdującej się na obszarze zespołu kościelnego
	72 500 zł	Parafia pw. Chrystusa Króla i Zwiastowania N.M.P. w Rawiczu	remont elewacji kościoła
2020	- zł		
2021	10 000 zł	Rawicka Biblioteka Publiczna	środki przeniesiono do budżetu jednostki na prace konserwatorskie płaskorzeźby z byłego Gimnazjum nr 1 w Rawiczu
2022	10 000 zł		

11.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,

6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np.

w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

• **Ulgi podatkowe**

Formą pomocy finansowej dla właścicieli obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków jest system ulg podatkowych:

– na podstawie art. 4., ust. 1., pkt. 9., lit. c i d Ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (t. j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1813 ze zm.) zwolnione od podatku jest nabycie spadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca jest zaliczany do I lub II grupy spadkowej oraz gdy zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami. Zwolnienie od podatku przysługuje też w przypadku nabycia spadku zabytków ruchomych i kolekcji wpisanych do rejestru zabytków;

– na podstawie art. 7, ust. 1, pkt. 6 Ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t. j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1170 ze zm.) zwalnia się od podatku od nieruchomości: budynki i grunty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

11.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

11.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. W 2020 r. skończył się okres obowiązywania funduszy europejskich. Obecnie trwają prace nad konkretnymi programami w nowej perspektywie finansowej na lata 2021-2027 z funduszy Unii Europejskiej.

• Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 – Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiągnięciu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

- Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury
- Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

12. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
10. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Rawiczu.
11. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Lesznie.
12. Lokalny program rewitalizacji dla gminy Rawicz na lata 2026-2023, Załącznik nr 1 do Uchwały nr XLIII/479/17 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dnia 08.11.2017 r.
13. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rawicz, Uchwała Nr XXVI/265/16 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dnia 11.07. 2016 r. i Zmiana Studium i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rawicz Uchwała Nr II/11/18 Rady Miejskiej Gminy Rawicz z dn. 28.2018 r.; Program ochrony środowiska dla miasta i gminy Rawicz na lata 2016-2020 z perspektywą na lata 2021-2024, zmiana maj 2018 r.
14. Sobisiak W., Dzieje Ziemi Rawickiej, Poznań 1967.
15. A. Gąsiorowski, Uwagi o mniejszych kasztelaniach wielkopolskich XIII- XV , w: „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. XIX, z. 1, 1967, s. 75).
16. Kaźmierczak J, Rawicz gród Przyjemskich; historyczny rys powstania i rozwoju miasta 1638-1938, Warszawa 1938.
17. Chudzyński L., Stacherzak D., Chudzyńska M., Koncepcja rewaloryzacji plant im. Jana Pawła II w Rawiczu, Wrocław 2004.
18. Polanica-Traczyńska G., Traczyński A., Inwentaryzacja i analiza dendrologiczna zieleni na plantach im. Jana Pawła II w Rawiczu, Rawicz – Bolesławiec; Sierpowski S. (red), Rawicz zarys dziejów, Poznań – Rawicz 2004.
19. Balińska G., Inkorporacja miasteczka w procesie tworzenia aglomeracji - szansa czy zagłada? w: Architectus, nr 1 (15) 1999 https://dbc.wroc.pl/Content/42495/architectus_1999_1_05.pdf (data dostępu: 15.02.2022).
20. Hamielec J., Wędrując po Rawiczu i okolicach, Rawicz 2016.
21. Sobisiak W., Dzieje Ziemi Rawickiej, Poznań 1967.
22. Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu, IHPAN, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=22840> (data dostępu: 01-20.02.2022).
23. Zając E., Pałace i dwory Wielkopolski na trasie poszukiwań genealogicznych, Internet: http://www.wtgniazdo.org/upload/rocznik/2010/rocznik_2010-80-81-Zajac.pdf (data dostępu: 17.02.2022).
24. Bieniecki Z., Zabytkowe założenia i zespoły urbanistyczne a rozwój i przekształcenia miast Wielkopolski, w: Ochrona Zabytków, 18/1 (68), 1965, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/Ochrona_..(data dostępu: 01.03.2022).
25. Musielak T., Dziedzictwo niedostrzegalne. Cmentarze poewangelickie na terenie Rawicza, w:Rocznik leszczyński, T. 17, Leszno 2017.
26. Linette E., Sarnowa. Rozpoznanie historyczno-urbanistyczne i wskazania konserwatorskie, Poznań 1963.
27. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. V: Województwo poznańskie, z. 21: Powiat rawicki, oprac. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1971.

28. Libicki P., Dwory i pałace wiejskie w Wielkopolsce, Poznań, 2003.
 29. Kościół i Parafia pw. św. Andrzeja Boboli, oprac. ks. K. Wylegała.
 30. Karaś H., Zasięg i podziały dialektu wielkopolskiego.
 31. Rodek E., Hazacy. Kultura ludowa południowej Wielkopolski.

13. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zestawienie tabelaryczne zasobów archeologicznego dziedzictwa kulturowego z terenu Gminy Rawicz w podziale na funkcje.
 2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Rawicz.
 3. Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Rawicz.
 4. Tabela nr 4. Spis obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Rawicz.
 5. Tabela nr 5. Analiza SWOT.
 6. Tabela nr 6. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu I.
 7. Tabela nr 7. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu II.
 8. Tabela nr 8. Wykaz inwestycji zakładanych do realizacji na obszarach objętych ochroną konserwatorską lub na obiektach będących w gminnej ewidencji zabytków.
 9. Tabela nr 9. Wykaz dotacji na zabytki udzielonych w latach 2014-2022.

14. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Rawicz

LP.	NUMER KARTY	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES/ LOKALIZACJA	NUMER BUDYNKU	UWAGI
1	1	RAWICZ	UKŁAD URBANISTYCZNY			
2	2	RAWICZ	POZOSTAŁOŚCI FORTYFIKACJI ZIEMNYCH			
3	4	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Władysława Broniewskiego	1	
4	5	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	1	
5	6	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	2	
6	7	RAWICZ	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO P.W. ŚW. TRÓJCY	Ignacego Buszy	3	
7	8	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	4	
8	9	RAWICZ	SZKOŁA WYZNANIOWA	Ignacego Buszy	5	
9	10	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	7	
10	11	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	9	
11	14	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	12	
12	15	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	13	
13	16	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	15	
14	17	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	16	
15	18	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	17	
16	22	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	25	
17	23	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Buszy	26	
18	1023	RAWICZ	DOM MIESZKALNY Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ	Długa	15	
19	1012	RAWICZ	DOM MIESZKALNY ZE STODOŁĄ	Długa	18	
20	1013	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Długa	23	
21	35	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Długa	25	

22	36	RAWICZ	DWORZEC GŁÓWNY W ZESPOLE GŁÓWNEGO DWORCA KOLEJOWEGO	Dworcowa	1	
23	37	RAWICZ	SPEDYCJA W ZESPOLE GŁÓWNEGO DWORCA KOLEJOWEGO	Sportowa	1	
24	38	RAWICZ	BUDYNEK GOSPODARCZY W ZESPOLE GŁÓWNEGO DWORCA KOLEJOWEGO	Sportowa	5	
25	39	RAWICZ	WIEŻA CIŚNIEN W ZESPOLE GŁÓWNEGO DWORCA KOLEJOWEGO	Sportowa	5	
26	48	RAWICZ	BUDYNEK ADMINISTRACYJNY W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	9f	
27	53	RAWICZ	BUDYNEK KOSZAROWY W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	9e	
28	54	RAWICZ	STAJNIA W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	9l	
29	55	RAWICZ	BUDYNEK GOSPODARCZY W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	9k	
30	57	RAWICZ	BUDYNEK GOSPODARCZY W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	9i	
31	59	RAWICZ	DOM MIESZKALNY KADRY OFICERSKIEJ W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	7a-b	
32	60	RAWICZ	DOM MIESZKALNY DOWÓDZTWA W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	4	
33	61	RAWICZ	KASYNO W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	4a	
34	62	RAWICZ	OGRODZENIE W KOSZARACH 3 BATALIONU 55 PULKU PIECHOTY	Generała Grota-Roweckiego	9	
35	63	RAWICZ	SZKOŁA KADETÓW W KOSZARACH KORPUSU KADETÓW	Generała Grota-Roweckiego	6	
36	64	RAWICZ	SZKOŁA W KOSZARACH KORPUSU KADETÓW	Generała Grota-Roweckiego	6	
37	65	RAWICZ	SZKOŁA W KOSZARACH KORPUSU KADETÓW	Generała Grota-Roweckiego	6	
38	66	RAWICZ	SZKOŁA W KOSZARACH KORPUSU KADETÓW	Generała Grota-Roweckiego	6	
39	67	RAWICZ	KOSZARY W KOSZARACH KORPUSU KADETÓW	Generała Grota-Roweckiego	6/13	
40	68	RAWICZ	KOSZARY W KOSZARACH KORPUSU KADETÓW	Generała Grota-Roweckiego	6	obiekt wyłączony z WEZ
41	73	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	1	
42	74	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	2	
43	75	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	3	
44	76	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	4	
45	77	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	5	
46	78	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	6	
47	79	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	7	
48	80	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	8	
49	82	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	10	
50	83	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	11	
51	84	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	12	
52	86	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	14	
53	88	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	16	
54	89	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	17	
55	90	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	18	
56	91	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	19	

57	92	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	20	
58	93	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	21	
59	94	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	22	
60	95	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	23	
61	96	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	24	
62	97	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	25	
63	98	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	27	
64	99	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	28	
65	101	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	31	
66	104	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	34	
67	105	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	36	
68	106	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	37	
69	107	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	38	
70	110	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	41	
71	112	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	44	
72	113	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	46	
73	114	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	48	
74	115	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	50	
75	116	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	52	
76	117	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	54	
77	118	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	56	
78	119	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	58	
79	121	RAWICZ	DOM MIESZKALNY Z OGRODZENIEM	Generała Józefa Hallera	2	
80	123	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Generała Józefa Hallera	5	
81	124	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Generała Józefa Hallera	7	
82	125	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Generała Józefa Hallera	11	
83	126	RAWICZ	MAGAZYN WOJSKOWY	Generała Józefa Hallera	12	
84	127	RAWICZ	MAGAZYN WOJSKOWY	Generała Józefa Hallera	10	
85	128	RAWICZ	SZPITAL	Generała Józefa Hallera	6	
86	129	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Generała Józefa Hallera	18	
87	135	RAWICZ	BUDYNEK DWORCA W ZESPOLE DWORCA KOLEJOWEGO RAWICZ- WSCHÓD	Stanisława Kamińskiego	13	
88	138	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Klasztorna	2	
89	139	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Klasztorna	3	
90	140	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Klasztorna	4	
91	141	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Klasztorna	5	
92	142	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Klasztorna	6	
93	143	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Klasztorna	7	
94	144	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Klasztorna	8	
95	145	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marii Konopnickiej	1	
96	146	RAWICZ	KINO „PALACOWE”	Marii Konopnickiej	2a	
97	147	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marii Konopnickiej	4	
98	149	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marii Konopnickiej	7	
99	151	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marii Konopnickiej	9	
100	155	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marii Konopnickiej	13	
101	156	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marii Konopnickiej	14	

102	157	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marii Konopnickiej	15	
103	160	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marii Konopnickiej	21	
104	163	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Mikołaja Kopernika	4	
105	164	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Mikołaja Kopernika	5	
106	165	RAWICZ	SALE MODLITW, SZKOŁA, MYKWA I RZEŻNIA d. gminy żydowskiej	Mikołaja Kopernika	6	
107	167	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Mikołaja Kopernika	11	
108	1022	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kościelna	1	
109	170	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kościelna	7	
110	171	RAWICZ	DOM ZAKONNY SS. ELZBIETANEK	Kościelna	9	
111	172	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Królowej Jadwigi	1	
112	173	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Królowej Jadwigi	2	
113	175	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Królowej Jadwigi	5	
114	177	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Królowej Jadwigi	8	
115	179	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Królowej Jadwigi	10	
116	182	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Królowej Jadwigi	14	
117	186	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Królowej Jadwigi	26	
118	198	RAWICZ	DOM WŁAŚCICIELA W ZESPOLE DAWNEJ FABRYKI BICZYSK	11 Listopada	3	
119	199	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	11 Listopada	7	
120	200	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	2	
121	202	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	4	
122	203	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	4a	
123	204	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	5	
124	205	RAWICZ	HOTEL	3 Maja	6	
125	206	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	7	
126	207	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	9	
127	208	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	11	
128	209	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	12	
129	210	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	13	
130	211	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	16	
131	213	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	18	
132	215	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	20	
133	216	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	21	
134	217	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	22	
135	219	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	24	
136	220	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	25	
137	221	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	27	
138	222	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	28	
139	223	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	29	
140	226	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	33	
141	228	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	35	
142	230	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	37	
143	232	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	3 Maja	40	
144	235	RAWICZ	MLECZARNIA	Mały Plac Ćwiczeń	4	
145	236	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Marcinkowskiego	1	
146	239	RAWICZ	SZPITAL DLA STARCÓW	Karola Marcinkowskiego	8	
147	241	RAWICZ	PIWNICZKA SKLEPIONA POD PLANTAMI	Karola Marcinkowskiego	8	
148	243	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Adama Mickiewicza	3	
149	245	RAWICZ	BUDYNEK GOSPODARCZY	Adama Mickiewicza	7	

150	248	RAWICZ	SZKOŁA I w zespole szkoły	Adama Mickiewicza	16/18	
151	249	RAWICZ	SZKOŁA II w zespole szkoły	Adama Mickiewicza	16/18	
152	252	RAWICZ	MAUZOLEUM RODZINY KAKETE	Ogrodnicza		
153	253	RAWICZ	CMENTARZ EWANGELICKI	Ogrodnicza		
154	261	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	1	
155	263	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	3	
156	264	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	4	
157	265	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	5	
158	266	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	6	
159	268	RAWICZ	POCZTA	Marszałka Józefa Piłsudskiego	9	
160	270	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	11	
161	271	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	12	
162	273	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	15	
163	274	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	16	
164	275	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	17	
165	276	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	18	
166	277	RAWICZ	PROKURATURA	Marszałka Józefa Piłsudskiego	19	
167	278	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	20	
168	279	RAWICZ	BUDYNEK URZĘDU POWIATOWEGO	Marszałka Józefa Piłsudskiego	21	
169	280	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	23	
170	281	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	25	
171	282	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	26	
172	283	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	27	
173	288	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	32	
174	291	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	38	
175	293	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	40	
176	294	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	41	
177	295	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	43	
178	296	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	45-45a	
179	297	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	46	
180	298	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	49	
181	299	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Marszałka Józefa Piłsudskiego	51	
182	301	RAWICZ	SLUP OGLOSZENIOWY	Marszałka Józefa Piłsudskiego		
183	303	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Podzamecze	5	
184	304	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Podzamecze	7	
185	306	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Podzamecze	11	
186	322	RAWICZ	STODOŁA W ZESPOLE DOMU NR 8	Półwiejska	8	

187	325	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Adama Olbrachta Przyjmy-Przyjemskiego	3-3a	
188	327	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ratuszowa	1c	
189	329	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ratuszowa	3	
190	338	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ratuszowa	14	
191	339	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ratuszowa	17	
192	340	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ratuszowa	19	
193	341	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ratuszowa	22	
194	343	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ratuszowa	25	
195	345	RAWICZ	RATUSZ	Rynek	1	
196	346	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	2	
197	347	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	3	
198	349	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	5	
199	350	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	6	
200	351	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	7	
201	352	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	8	
202	353	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	9	
203	354	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	10	
204	355	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	11	
205	356	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	12	
206	357	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	13	
207	358	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	14	
208	359	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	15	
209	360	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	16	
210	361	RAWICZ	HOTEL ADLER	Rynek	17	
211	362	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	18	
212	363	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	19	
213	364	RAWICZ	DOM MIESZKALNY W ZESPOLE DOMU NR 18	Rynek	20	
214	365	RAWICZ	OFICyna ZACHODNIA W ZESPOLE DOMU NR 18	Rynek	20	
215	366	RAWICZ	OFICyna WSCHODNIA W ZESPOLE DOMU NR 18	Rynek	20	
216	367	RAWICZ	ZACHODNI CIĄG ZABUDOWAŃ GOSPODARCZYCH W ZESPOLE DOMU NR 19	Rynek	20	
217	368	RAWICZ	WSCHODNI CIĄG ZABUDOWAŃ GOSPODARCZYCH W ZESPOLE DOMU NR 20	Rynek	20	
218	370	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	21	
219	371	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	22	
220	372	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	23	
221	373	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	24	
222	374	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	25	
223	375	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	26	
224	376	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	27	
225	377	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	28	
226	378	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	29	
227	379	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	30	
228	380	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	31	
229	381	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	32	
230	382	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	33	
231	383	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	34	

232	384	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	35	
233	385	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek	36	
234	386	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Sarnowska	1	
235	393	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Józefa Scherwentkego	11	
236	394	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Henryka Sienkiewicza	1	
237	404	RAWICZ	SZPITAL, późn. Dom Starców	Henryka Sienkiewicza	11	
238	409	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Henryka Sienkiewicza	21	
239	410	RAWICZ	DOM STARCÓW	Henryka Sienkiewicza	23	
240	417	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Generała Władysława Sikorskiego	10	
241	419	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Piotra Skargi	3	
242	420	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Piotra Skargi	4	
243	421	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Spokojna	1	
244	422	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Stanisława Staszica	2	
245	423	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Stanisława Staszica	2a	
246	424	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Stanisława Staszica	2b	
247	425	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Stanisława Staszica	2c	
248	426	RAWICZ	ELEKTROWNIA MIEJSKA	Stanisława Staszica	4	
249	428	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	1	
250	429	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	2	
251	430	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	3	
252	431	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	4	
253	432	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	8a	
254	433	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	10	
255	434	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	12	
256	435	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	14	
257	436	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	15	
258	437	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	16	
259	438	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	17	
260	439	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	18	
261	440	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	19	
262	441	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	20	
263	443	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	22	
264	444	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	23	
265	445	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	24	
266	446	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	26	
267	447	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	27	
268	448	RAWICZ	BUDYNEK MIESZKALNY W ZESPOLE POKLASZTORNYM REFORMATÓW	17 Stycznia	28	
269	449	RAWICZ	BUDYNEK BRAMNY W ZESPOLE POKLASZTORNYM REFORMATÓW	17 Stycznia	28	
270	450	RAWICZ	POKLASZTORNY BUDYNEK GOSPODARCZY W ZESPOLE POKLASZTORNYM REFORMATÓW	17 Stycznia	28	
271	451	RAWICZ	BUDYNEK WIEZIENNY, TZW. SKRZYDŁO WSCHODNIE W ZESPOLE POKLASZTORNYM REFORMATÓW	17 Stycznia	28	
272	452	RAWICZ	BUDYNEK Z CELAMI WIEZIENNYMI, TZW. ODDZIAŁ SPECJALNY W ZESPOLE POKLASZTORNYM REFORMATÓW	17 Stycznia	28	

273	453	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	29	
274	454	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	31	
275	455	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	33	
276	456	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	5	
277	457	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	37	
278	458	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	39	
279	459	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	41	
280	460	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	43	
281	461	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	45	
282	462	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	17 Stycznia	49-49a	
283	467	RAWICZ	SZKOŁA	Szarych Szeregów	3	
284	482	RAWICZ	DOM STRZELECKI	Targowa	1	
285	483	RAWICZ	PAWILON PARKOWY	Targowa	1	
286	485	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Targowa	7	
287	488	RAWICZ	RZEŻNIA KOŃSKA	Targowa	10	
288	489	RAWICZ	SZKOŁA	Wały Jarosława Dąbrowskiego	1	
289	490	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Jarosława Dąbrowskiego	2	
290	491	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Jarosława Dąbrowskiego	3	
291	492	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Jarosława Dąbrowskiego	4	
292	493	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Jarosława Dąbrowskiego	5	
293	494	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Jarosława Dąbrowskiego	6	
294	495	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Jarosława Dąbrowskiego	7	
295	498	RAWICZ	DOM KATOLICKI	Wały Jarosława Dąbrowskiego	15	
296	499	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Jarosława Dąbrowskiego	17	
297	500	RAWICZ	WILLA	Wały Jarosława Dąbrowskiego	19	
298	504	RAWICZ	SZKOŁA W ZESPOLE SEMINARIUM NAUCZYCIELSKIEGO	Wały Jarosława Dąbrowskiego	29	
299	505	RAWICZ	WILLA DYREKTORA W ZESPOLE SEMINARIUM NAUCZYCIELSKIEGO	Wały Jarosława Dąbrowskiego	29a	
300	506	RAWICZ	SALA GIMNASTYCZNA W ZESPOLE SEMINARIUM NAUCZYCIELSKIEGO	Wały Jarosława Dąbrowskiego	29	
301	507	RAWICZ	PARK, PODWÓRZE I BOISKO SZKOLNE W ZESPOLE SEMINARIUM NAUCZYCIELSKIEGO	Wały Jarosława Dąbrowskiego	29	
302	508	RAWICZ	PAŁAC W ZESPOLE PAŁACOWYM	Wały Jarosława Dąbrowskiego	31	
303	509	RAWICZ	PARK W ZESPOLE PAŁACOWYM	Wały Jarosława Dąbrowskiego	31	
304	510	RAWICZ	SZKOŁA W ZESPOLE SZKOŁY, TZW. PREPARANDY	Wały Jarosława Dąbrowskiego	33	
305	511	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Tadeusza Kościuszki	1	
306	513	RAWICZ	WILLA	Wały Tadeusza Kościuszki	3	
307	514	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Tadeusza Kościuszki	5	
308	515	RAWICZ	WILLA	Wały Tadeusza Kościuszki	9	
309	516	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Tadeusza Kościuszki	10	
310	519	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wały Tadeusza Kościuszki	13	

311	520	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Tadeusza Kościuszki	15	
312	522	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Tadeusza Kościuszki	21	
313	523	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Tadeusza Kościuszki	23	
314	528	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Tadeusza Kościuszki	31	
315	530	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Tadeusza Kościuszki	35	
316	531	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Tadeusza Kościuszki	37	
317	532	RAWICZ	ŚLUP OGŁOSZENIOWY	Wąły Tadeusza Kościuszki		
318	533	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	2	
319	535	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	4	
320	536	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	5	
321	537	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	6	
322	538	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	7/9	
323	539	RAWICZ	DOM MIESZKALNY W ZESPOLE DOMU NR 8	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	8a	
324	540	RAWICZ	BUDYNEK GOSPODARCZY W ZESPOLE DOMU NR 8	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	8a	
325	541	RAWICZ	WILLA	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	10	
326	542	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	11	
327	543	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	13	
328	544	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	19	
329	545	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	21	
330	546	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Księcia Józefa Poniatowskiego	23	
331	547	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Powstańców Wielkopolskich	1	
332	548	RAWICZ	WILLA LINZA W ZESPOLE WILLOWYM NR 2	Wąły Powstańców Wielkopolskich	2	
333	549	RAWICZ	STAJNIA Z WOZOWNIĄ W ZESPOLE WILLOWYM NR 2	Wąły Powstańców Wielkopolskich	2	
334	550	RAWICZ	OGRÓD W ZESPOLE WILLOWYM NR 2	Wąły Powstańców Wielkopolskich	2	
335	551	RAWICZ	OGRODZENIE Z BRAMĄ I FURTKĄ W ZESPOLE WILLOWYM NR 2	Wąły Powstańców Wielkopolskich	2	
336	552	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Powstańców Wielkopolskich	3/4	
337	563	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Powstańców Wielkopolskich	20	
338	564	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Powstańców Wielkopolskich	21	
339	565	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wąły Powstańców Wielkopolskich	22	
340	574	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wazów	10	
341	575	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wazów	12	
342	578	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wazów	18	
343	580	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wazów	22	
344	597	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	1	
345	599	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	4	
346	601	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	7	
347	602	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	8	

348	603	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	9	
349	604	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	10	
350	605	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	11	
351	606	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	12	
352	607	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	13	
353	608	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	15	
354	610	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	18	
355	611	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	19	
356	612	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	20	
357	614	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	22	
358	615	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	23	
359	618	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	27	
360	619	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	28	
361	620	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	29	
362	622	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	32	
363	623	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	33	
364	624	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	34	
365	628	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	38	
366	630	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	40	
367	632	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	42	
368	634	RAWICZ	FABRYKA FORTEPIANÓW I PIANIN A. ECKIEGO	Wojska Polskiego	46	obiekt wyłączony z WEZ
369	635	RAWICZ	KARCZMA	Plac Wolności	1	
370	636	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Plac Wolności	3	
371	637	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Plac Wolności	5	
372	638	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Plac Wolności	6	
373	639	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Plac Wolności	7	
374	640	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Plac Wolności	8	
375	641	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Plac Wolności	9	
376	645	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kardynała Stefana Wyszyńskiego	2	
377	647	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kardynała Stefana Wyszyńskiego	2a	
378	648	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kardynała Stefana Wyszyńskiego	3	
379	649	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kardynała Stefana Wyszyńskiego	4	
380	652	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kardynała Stefana Wyszyńskiego	8	
381	654	RAWICZ	KOŚCIÓŁ PAR. P.W. CHRYSYTA KRÓLA I ZWIASTOWANIA NMP w zespole kościoła	Kościelna		
382	655	RAWICZ	PLEBANIA w zespole kościoła par. p.w. Chrystusa Króla i Zwiastowania NMP	Kardynała Stefana Wyszyńskiego	14	
383	656	RAWICZ	DOM MIESZKALNY-KAMIENICA EFFENBERGÓW	Żwirowa	1	
384	660	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Żwirowa	8	
385	661	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Żwirowa	11	
386	662	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Żwirowa	11a	
387	663	RAWICZ	CMENTARZ PARAFIALNY	Żwirowa		
388	664	RAWICZ	ZALOŻENIE URBANISTYCZNE			
389	666	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Fryderyka Chopina	6	
390	668	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Fryderyka Chopina	7	
391	668	RAWICZ	CMENTARZ EWANGELICKI	Gajowa		

392	669	RAWICZ	MUROWANE OGRODZENIE CMENTARZA EWANGELICKIEGO	Gajowa		
393	670	RAWICZ	DOM MIESZKALNY w zespole domu nr 7	Jana Kilińskiego	7	
394	671	RAWICZ	OGRODZENIE ZE SŁUPAMI BRAMY w zespole domu nr 7	Jana Kilińskiego	7	
395	672	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Jana Kilińskiego	9	
396	673	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Jana Kilińskiego	19	
397	674	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Jana Kilińskiego	23	
398	676	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Jana Kilińskiego	27	
399	677	RAWICZ	KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA w zespole kościoła	Jana Kilińskiego	33	
400	678	RAWICZ	BRAMKA W OGRODZENIU w zespole kościół par. p.w. św. Andrzeja Apostoła	Jana Kilińskiego	33	
401	679	RAWICZ	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY w zespole kościoła par. p.w. św. Andrzeja Apostoła	Jana Kilińskiego	33	
402	680	RAWICZ	BRAMA ZACHODNIA W OGRODZENIU CMENTARZA w zespole kościoła par. p.w. św. Andrzeja Apostoła	Jana Kilińskiego	33	
403	681	RAWICZ	BRAMA POŁUDNIOWA W OGRODZENIU CMENTARZA w zespole kościoła par. p.w. św. Andrzeja Apostoła	Jana Kilińskiego	33	
404	682	RAWICZ	PARAFIA WRAZ Z OTOCZENIEM w zespole kościoła par. p.w. św. Andrzeja Apostoła	Jana Kilińskiego	31	
405	683	RAWICZ	BRAMA WJAZDOWA NA TEREN PROBOSTWA-PÓLNOĆNA w zespole kościół par. p.w. św. Andrzeja Apostoła	Jana Kilińskiego	33	
406	684	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	1	
407	685	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	4	
408	687	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	6	
409	688	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	8	
410	689	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	14	
411	691	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	19	
412	692	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	21	
413	693	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	23	
414	694	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	25	
415	695	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	26	
416	696	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	30	
417	697	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	31	
418	698	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	34	
419	699	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	35	
420	700	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	38	
421	701	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	41	
422	702	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	42	
423	703	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	43	
424	704	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	44	
425	705	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Kolejowa	45	
426	706	RAWICZ	DOM MIESZKALNY w zespole domu nr 46	Kolejowa	46	
427	707	RAWICZ	OGRODZENIE Z 2 BRAMĄ w zespole domu nr 46	Kolejowa	46	
428	708	RAWICZ	POCZTA	Kolejowa	50	
429	711	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Kurpińskiego	1	

430	712	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Kurpińskiego	2	
431	713	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Kurpińskiego	3	
432	714	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Kurpińskiego	4	
433	715	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Kurpińskiego	5	
434	716	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Kurpińskiego	7	
435	717	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Kurpińskiego	11	
436	718	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Karola Kurpińskiego	13	
437	719	RAWICZ	DWÓR w zespole dworsko-parkowym	Karola Kurpińskiego	16	
438	720	RAWICZ	PARK w zespole dworsko-parkowym	Karola Kurpińskiego	16	
439	721	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Feliksa Nowowiejskiego	4	
440	722	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Jana Kilińskiego	35	
441	723	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Feliksa Nowowiejskiego	11	
442	726	RAWICZ	SZKOŁA	Jana Kilińskiego	29	
443	727	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	2	
444	728	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	4	
445	729	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	5	
446	731	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	7	
447	732	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	8	
448	734	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	10	
449	735	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	12	
450	737	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	15	
451	738	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	17	
452	738	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	18	
453	744	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	23	
454	745	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	24	
455	746	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	25	
456	747	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	26	
457	748	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Ignacego Paderewskiego	27	
458	754	RAWICZ	RATUSZ	Rynek Samowski	1	
459	755	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	2	
460	756	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	3	
461	758	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	5	
462	759	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	6	
463	760	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	7	
464	761	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	8	
465	763	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	10	
466	765	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	12	
467	766	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	13	
468	768	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	15	
469	772	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	22	
470	773	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	23	

471	775	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	25	
472	776	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	26	
473	777	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	27	
474	779	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	29	
475	782	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	32	
476	783	RAWICZ	DOM MIESZKALNY	Rynek Samowski	33	
477	785	RAWICZ	20 stodół	Stodołowa		
478	788	RAWICZ	WIATRAK KOŹLAK	Wiatraczna		
479	789	RAWICZ	CMENTARZ PARAFIALNY	700 lecia		
480	791	DĄBRÓWKA	PALAC w zespole pałacowo-folwarcznym		7	
481	792	DĄBRÓWKA	MAUZOLEUM RODZINY NAUMANN w zespole pałacowo-folwarcznym			
482	793	DĄBRÓWKA	PARK KRAJOBRAZOWY Z ALEJĄ LIPOWĄ w zespole pałacowo-folwarcznym			
483	794	DĄBRÓWKA	STAJNIA w zespole pałacowo-folwarcznym		4	
484	795	DĄBRÓWKA	CHLEWNIĄ w zespole pałacowo-folwarcznym			
485	796	DĄBRÓWKA	STODOŁA w zespole pałacowo-folwarcznym			
486	797	DĄBRÓWKA	SPICHLERZ w zespole pałacowo-folwarcznym			
487	798	DĄBRÓWKA	CZWORAK		6	
488	799	DĄBRÓWKA	DOM MIESZKALNY		8	
489	802	DĄBRÓWKA	DOM MIESZKALNY		18	
490	805	DĄBRÓWKA	SZKOŁA		21	
491	807	DĘBNO POLSKIE	STODOŁA	Rawicka	40	
492	808	DĘBNO POLSKIE	STODOŁA	Rawicka	44	
493	818	IZBICE	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY		77	
494	826	IZBICE	WIATRAK KOŹLAK	przy drodze nr 5, obok zajazdu Gawra		
495	828	KĄTY	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY	w centralnej części wsi		
496	829	KONARZEWO	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym		1	
497	830	KONARZEWO	OFICYNĄ w zespole dworsko-folwarcznym	na terenie parku, obok pałacu		
498	833	KONARZEWO	PARK w zespole dworsko-folwarcznym	w otoczeniu pałacu		
499	835	KONARZEWO	WOLARNIA w zespole dworsko-folwarcznym	na terenie podwórza gospodarczego		
500	836	KONARZEWO	STAJNIA w zespole dworsko-folwarcznym	na terenie podwórza gospodarczego		
501	837	KONARZEWO	SPICHLERZ w zespole dworsko-folwarcznym	na terenie podwórza gospodarczego		
502	838	KONARZEWO	STODOŁA w zespole dworsko-folwarcznym	na terenie podwórza gospodarczego		
503	839	KONARZEWO	POZOSTAŁOŚCI OGRODZENIA Z BRAMĄ w zespole dworsko-folwarcznym	na granicy podwórza gospodarczego		
504	844	KOWALIKI	BUDYNEK GOSPODARCZY ZE SPICHLERZEM	w pozostałościach zespołu folwarcznego		
505	845	KRYSTYNKI	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym		1	
506	846	KRYSTYNKI	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	w otoczeniu dworu		

507	847	KRYSTYNKI	PASZARNIA w zespole dworsko-folwarcznym	na pd.-zach. od pałacu		
508	848	ŁASZCZYN	KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MARCINA I MAŁGORZATY w zespole kościoła			
509	849	ŁASZCZYN	DZWONNICA w zespole kościoła par. p.w. św. Marcina i Małgorzaty			
510	850	ŁASZCZYN	KAPLICA GROBOWA RODZINY SZCZANIECKICH w zespole kościoła par. p.w. św. Marcina i Małgorzaty			
511	851	ŁASZCZYN	CMENTARZ w zespole kościoła par. p.w. św. Marcina i Małgorzaty	w północno-zachodniej części cmentarza		
512	853	ŁASZCZYN	PLEBANIA w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Marcina i Małgorzaty		30	
513	855	ŁASZCZYN	BUDYNEK GOSPODARCZY w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Marcina		30	
514	856	ŁASZCZYN	BUDYNEK GOSPODARCZY w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Marcina		30	
515	858	ŁASZCZYN	SZKOŁA		25	
516	859	ŁASZCZYN	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym		63	
517	860	ŁASZCZYN	OFICyna w zespole dworsko-folwarcznym	w obrębie podwórza gospodarczego dawnego majątku		
518	861	ŁASZCZYN	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	na wschód od pałacu		
519	862	ŁASZCZYN	STAJNIA w zespole dworsko-folwarcznym	w obrębie podwórza gospodarczego dawnego majątku		
520	863	ŁASZCZYN	OBORA w zespole dworsko-folwarcznym	w obrębie podwórza gospodarczego dawnego majątku		
521	864	ŁASZCZYN	BUDYNEK INWENTARSKI w zespole dworsko-folwarcznym	w obrębie podwórza gospodarczego dawnego majątku		
522	865	ŁASZCZYN	STODOŁA w zespole dworsko-folwarcznym	w obrębie podwórza gospodarczego dawnego majątku		
523	866	ŁASZCZYN	SPICHLERZ w zespole dworsko-folwarcznym	w obrębie podwórza gospodarczego dawnego majątku		
524	867	ŁASZCZYN	LODOWNIA w zespole dworsko-folwarcznym	w obrębie podwórza gospodarczego dawnego majątku		
525	868	ŁASZCZYN	CZWORAK w zespole dworsko-folwarcznym		32	
526	871	ŁASZCZYN	CZWORAK w zespole dworsko-folwarcznym		56	
527	872	ŁASZCZYN	CZWORAK w zespole dworsko-folwarcznym		57	
528	887	MASŁOWO	STODOŁA w zagrodzie nr 28	Hugona Kollątaja	28	
529	1024	MASŁOWO	SZKOŁA	Śląska	58	
530	898	MASŁOWO	STODOŁA w zagrodzie nr 67	Śląska	67	
531	901	MASŁOWO	DOM MIESZKALNY	Śląska	74	
532	912	SŁUPIA KAPITULNA	DOM MIESZKALNY		44	
533	914	SŁUPIA KAPITULNA	KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KATARZYNY w zespole kościoła		57	
534	915	SŁUPIA KAPITULNA	OGRODZENIE Z 2 BRAMAMI w zespole kościoła par. p.w. św. Katarzyny		57	

535	916	SŁUPIA KAPITULNA	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY w zespole kościoła par. p.w. św. Katarzyny		57	
536	917	SŁUPIA KAPITULNA	PLEBANIA w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Katarzyny		57	
537	918	SŁUPIA KAPITULNA	BUDYNEK GOSPODARCZY w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Katarzyny		57	
538	919	SŁUPIA KAPITULNA	BUDYNEK GOSPODARCZY w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Katarzyny		57	
539	920	SŁUPIA KAPITULNA	ORGANISTÓWKA I MIESZKANIE DLA BIEDNYCH w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Katarzyny			
540	921	SŁUPIA KAPITULNA	KAPLICZKA z figurą św. Wawrzyńca	w centralnej części wsi, przy głównej drodze		
541	922	SŁUPIA KAPITULNA	KAPLICZKA z figurą św. Józefa	przy drodze polnej		
542	926	SŁUPIA KAPITULNA	DOM MIESZKALNY w zespole 9 domów szczytowych		68	
543	927	SŁUPIA KAPITULNA	STODOŁA w zagrodzie nr 90		90	
544	933	SŁUPIA KAPITULNA	DOM MIESZKALNY		110	
545	939	SŁUPIA KAPITULNA	4 STODOŁY			
546	941	STWOLNO	KAPLICZKA	przy drodze, obok zabudowań domu nr 7		
547	942	STWOLNO	KAPLICZKA	ok. 50 m od ostatnich zabudowań wsi, na pd.-zach.		
548	943	SZYMANOWO	SZKOŁA w zespole szkoły		5	
549	944	SZYMANOWO	SZKOŁA w zespole szkoły		5	
550	945	SZYMANOWO	ZESPÓŁ DWORSKI		86	
551	951	SZYMANOWO	WILLA z pozostałościami parku w zespole willi nr 46		46	
552	957	SZYMANOWO	STODOŁA w zagrodzie nr 93		93	obiekt wyłączony z WEZ
553	960	SZYMANOWO	CMENTARZ EWANGELICKI			
554	965	WYDAWY	DOM MIESZKALNY		61	obiekt wyłączony z WEZ
555	966	WYDAWY	DOM MIESZKALNY		62	obiekt wyłączony z WEZ
556	967	ZALĘCZE	DOM „LEŚNICZÓWKA WODNIKI”		1	
557	971	ZALĘCZE	DOM MIESZKALNY		19	
558	984	ZIELONA WIEŚ	DOM MIESZKALNY		20	
559	986	ZIELONA WIEŚ	DOM MIESZKALNY		49	
560	988	ZIELONA WIEŚ	SZKOŁA II w zespole szkoły		72	
561	989	ZIELONA WIEŚ	KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. FLORIANA w zespole kościoła		75	
562	990	ZIELONA WIEŚ	BRAMA w zespole kościoła par. p.w. św. Floriana			
563	991	ZIELONA WIEŚ	PLEBANIA w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Floriana			
564	992	ZIELONA WIEŚ	STODOŁA w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Floriana			
565	993	ZIELONA WIEŚ	BUDYNEK GOSPODARCZY w zespole plebanii kościoła par. p.w. św. Floriana			

566	994	ZIELONA WIEŚ	ORGANISTÓWKA w zespole organistówki kościoła par. p.w. św. Floriana			
567	995	ZIELONA WIEŚ	BUDYNEK GOSPODARCZY w zespole organistówki kościoła par. p.w. św. Floriana			
568	996	ZIELONA WIEŚ	DOM KATECHETYCZNY w zespole kościoła par. p.w. św. Floriana	na północ od zabudowań plebanii		
569	997	ZIELONA WIEŚ	CMENTARZ w zespole kościoła par. p.w. św. Floriana			
570	1001	ŻOŁĘDNICA	PALAC w zespole pałacowo-folwarcznym	na terenie parku		
571	1002	ŻOŁĘDNICA	RZĄDCÓWKA w zespole pałacowo-folwarcznym			
572	1003	ŻOŁĘDNICA	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole pałacowo-folwarcznym			
573	1004	ŻOŁĘDNICA	OBORA w zespole pałacowo-folwarcznym	na terenie podwórza dawnego zespołu folwarcznego		
574	1011	ZYLICE	CMENTARZ EWANGELICKI	200 m na północ od zabudowań wsi, przy bocznej drodze		

Załącznik nr 2. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA
1	Izbice	68-26	1	1	?(pradzieje) - ślad os.
2	Izbice	68-26	2	2	HA (ułycka) - osada ot.
3	Izbice	68-26	3	3	HA (ułycka) - osada ot.
4	Izbice	68-26	4	4	mezolit - obozowisko
5	Konarzewo	68-27	2	5	WS-PS - ślad os.
6					?(pradzieje) - ślad os.
7	Konarzewo	68-27	3	3	HA (łużycka) - osada
8	Konarzewo	68-27	5	4	?(pradzieje) - ślad os. późne śrw. - ślad os.
9	Konarzewo	68-27	6	6	VEB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada
10	Izbice	68-27	7	1	ep. kamienia - ślad os. (łużycka) - osada wczesne śrw. - osada
11	Konarzewo	68-27	8	8	?(pradzieje) - osada wczesne śrw. - osada
12	Konarzewo	68-27	9	9	wczesne śrw. - osada
13	Konarzewo	68-27	10	7	ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - osada wczesne śrw. - osada
14	Łaszczyn	68-27	11	4	?(pradzieje) - ślad os. późne śrw. - osada
15	Łaszczyn	68-27	12	1	kultura łużycka - osada
16	Łaszczyn	68-27	21	5	?(pradzieje) - osada
17	Łaszczyn	68-27	26	2	faza st. (KPL) - osada osada
18	Konarzewo	68-27	27	1	neolit -osada
19	Konarzewo	68-27	28	2	?(pradzieje) - osada? WS F.D/E - osada
20	Żołędnica	68-27	29	1	OWR (przeworska) - osada
21	Masłowo	69-26	1	1	neolit (KPL?) - osada

22	Masłowo	69-26	2	2	mezolit (?) - osada WS-PS - ślad os.
23	Masłowo	69-26	3	3	ep. kamienia (?) - ślad os. HA (łużycka) - osada okr. nowoż. - pkt. os.
24	Masłowo	69-26	4	4	HA (łużycka) - osada
25	Masłowo	69-26	5	5	ep. kamienia (?) - ślad os. ?(pradziej) (?) - ślad os.
26	Masłowo	69-26	6	6	ep. kamienia (?) - ślad os.
27	Masłowo	69-26	7	7	mezolit (?) - osada wczesne śrw. - osada
28	Masłowo	69-26	8	8	mezolit (?) - osada
29	Żylice	69-26	9	1	ep. kamienia (?) - ślad os. ?(pradziej) (?) - ślad os.
30	Żylice	69-26	10	2	wczesne śrw. - ślad os.
31	Żylice	69-26	11	3	mezolit (?) - ślad os.
32	Załęcze	69-26	18	1	mezolit (?) - osada
33	Masłowo	69-26	29	9	okr. nowoż. - osada
34	Masłowo	69-26	30	10	wczesne śrw. - ślad os. okr. nowoż. - pkt. os. ? pradziej - ślad os.
35	Masłowo	69-26	31	11	ep. kamienia - pkt. os. późne śrw. - ślad os. okr. nowoż. - ślad os. nieokreślona - ślad os.
36	Sarnowa	69-27	1	1	mezolit - osada
37	Sarnowa	69-27	2	2	neolit - osada wczesne śrw. - osada
38	Sarnowa	69-27	3	3	mezolit - osada neolit - osada wczesne śrw. - osada
39	Sarnowa	69-27	4	4	neolit - osada
40	Sarnowa	69-27	5	5	mezolit - obozowisko neolit - osada
41	Sarnowa	69-27	6	6	neolit - osada
42	Sarnowa	69-27	7	7	neolit - osada
43	Sarnowa	69-27	8	8	neolit - osada
44	Sarnowa	69-27	9	9	mezolit - obozowisko ? (?) - osada
45	Sarnowa	69-27	10	10	neolit - osada
46	Sarnowa	69-27	11	11	mezolit - obozowisko neolit (KPL) - osada
47	Sarnowa	69-27	12	12	neolit - osada
48	Szymanowo	69-27	13	1	neolit - osada (łużycka) - osada
49	Sarnowa	69-27	14	13	neolit - osada
50	Szymanowo	69-27	15	2	neolit - osada (łużycka) - osada
51	Sarnowa	69-27	16	14	neolit (KPL) - osada II EB - osada wczesne śrw. - osada
52	Sarnowa	69-27	17	15	wczesne śrw. - osada
53	Rawicz	69-27	18	1	neolit - osada

54	Sarnowa	69-27	19	16	PS XIV-XV - grodz. stożk.
55	Szymanowo	69-27	20	3	neolit (KPL) - osada wczesne śrw. - osada
56	Szymanowo	69-27	21	4	mezolit - obozowisko
57	Szymanowo	69-27	22	5	(?) - ?
58	Szymanowo	69-27	23	6	mezolit - osada kultura łużycka - osada kultura grob. kłosz. - osada wczesne śrw. - osada
59	Szymanowo	69-27	24	7	mezolit - obozowisko neolit - osada kultura łużycka - osada wczesne śrw. - osada
60	Szymanowo	69-27	25	8	mezolit - obozowisko ep. brązu (łużycka) - cment.
61	Szymanowo	69-27	26	9	neolit - osada
62	Szymanowo	69-27	27	10	kultura łużycka - cment. wczesne śrw. - osada
63	Szymanowo	69-27	28	11	neolit - osada kultura łużycka - osada wczesne śrw. - osada
64	Rawicz	69-27	29	2	wczesne śrw. - skarb
65	Rawicz	69-27	30	3	wczesne śrw. - osada
66	Rawicz	69-27	31	4	ep. brązu - ślad os.
67	Rawicz	69-27	32	5	I-II - cment. ciał.
68	Rawicz	69-27	33	6	laten - ślad os.
69	Rawicz	69-27	34	7	neolit - ślad os.
70	Rawicz	69-27	35	8	kultura łużycka - cment.
71	Łaszczyn	69-27	39	3	EB-HA (łużycka) - cment. okr. rzymski - osada wczesne śrw. - osada
72	Folwark	69-27	40	6	WS-PS - ślad os. ?(pradzieje) (?) - ślad os.
73	Łaszczyn	69-27	41	4	ep. kamienia (?) - ślad os. wczesne śrw. - osada WS-PS - osada
74	Łaszczyn	69-27	42	5	ep. kamienia (?) - ślad os. ep. brązu (łużycka) - osada ?(pradzieje) (?) - osada
75	Łaszczyn	69-27	43	6	ep. brązu (łużycka) - cment.? OWR (przeworska) - ślad os. ?(pradzieje) (?) - osada
76	Łaszczyn	69-27	44	7	EB-HA (łużycka) - osada? ?(pradzieje) (?) - osada?
77	Łaszczyn	69-27	45	8	EB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) (?) - osada
78	Łaszczyn	69-27	46	9	wczesne śrw. - osada ?(pradzieje) (?) - osada
79	Rawicz	69-27	47	9	II-V EB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) (?) - osada
80	Rawicz	69-27	48	10	ep. kamienia - ślad os.
81	Łaszczyn	69-27	49	10	IV-V EB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) (?) - osada

82	Łaszczyn	69-27	50	11	III-V EB - (łużycka) - osada WS-PS - osada ?(pradzieje) (?) - osada
83	Łaszczyn	69-27	51	12	WS-PS - osada ?(pradzieje) (?) - osada
84	Łaszczyn	69-27	52	13	neolit (lendziel.) - ślad os. neolit (?) - ślad os. ?(pradzieje) (?) - osada
85	Łaszczyn	69-27	53	14	?(pradzieje) - ślad os.
86	Łaszczyn	69-27	54	15	?(pradzieje) - osada
87	Łaszczyn	69-27	55	16	OWR (przeworska) - ślad os. ?(pradzieje) - ślad os.
88	Łaszczyn	69-27	56	17	?(pradzieje) - osada
89	Sarnowa	69-27	57	17	ep. kamienia - obozowisko neolit (KCWR) - osada HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada wczesne śrw. - osada
90	Sarnowa	69-27	58	18	ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - osada WS-PS - osada
91	Sarnowa	69-27	59	19	?(pradzieje) - ślad os.
92	Sarnowa	69-27	60	20	ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - osada WS-PS - osada
93	Sarnowa	69-27	61	21	IV-V EB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada
94	Sarnowa	69-27	62	22	POR (przeworska) - osada ?(pradzieje) - osada WS-PS - osada
95	Sarnowa	69-27	63	23	?(pradzieje) - osada WS-PS - osada
96	Sarnowa	69-27	64	24	?(pradzieje) - osada
97	Sarnowa	69-27	65	25	WS-PS - ślad os.
98	Sarnowa	69-27	66	26	WS-PS - osada
99	Sarnowa	69-27	67	27	mezolit - obozowisko
100	Rawicz	69-27	68	11	POR (przeworska) - osada ?(pradzieje) - osada
101	Rawicz	69-27	69	12	HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada
102	Masłowo	69-26	6	6	ep. kamienia (?) - ślad os.
103	Masłowo	69-26	7	7	mezolit (?) - osada wczesne śrw. - osada
104	Masłowo	69-26	8	8	mezolit (?) - osada
105	Żylice	69-26	9	1	ep. kamienia (?) - ślad os. ?(pradzieje) (?) - ślad os.
106	Żylice	69-26	10	2	wczesne śrw. - ślad os.
107	Żylice	69-26	11	3	mezolit (?) - ślad os.
108	Załącze	69-26	18	1	mezolit (?) - osada
109	Masłowo	69-26	29	9	okr. nowoż. - osada
110	Masłowo	69-26	30	10	wczesne śrw. - ślad os. okr. nowoż. -pkt. os. ? pradzieje - ślad os.

111	Masłowo	69-26	31	11	ep. kamienia - pkt. os. póne śrw. - ślad os. okr. nowoż. - ślad os. chronologia nieokreślona - ślad. os.
112	Sarnowa	69-27	1	1	mezolit - osada
113	Sarnowa	69-27	2	2	neolit - osada wczesne śrw. - osada
114	Sarnowa	69-27	3	3	mezolit - osada neolit - osada wczesne śrw. - osada
115	Sarnowa	69-27	4	4	neolit - osada
116	Sarnowa	69-27	5	5	mezolit - obozowisko neolit - osada
117	Sarnowa	69-27	6	6	neolit - osada
118	Sarnowa	69-27	7	7	neolit - osada
119	Sarnowa	69-27	8	8	neolit - osada
120	Sarnowa	69-27	9	9	mezolit - obozowisko ? (?) - osada
121	Sarnowa	69-27	10	10	neolit - osada
122	Sarnowa	69-27	11	11	mezolit - obozowisko neolit (KPL) - osada
123	Sarnowa	69-27	12	12	neolit - osada
124	Szymanowo	69-27	13	1	neolit - osada kultura łużycka - osada
125	Sarnowa	69-27	14	13	neolit - osada
126	Szymanowo	69-27	15	2	neolit - osada kultura łużycka - osada
127	Sarnowa	69-27	16	14	neolit (KPL) - osada II EB - osada wczesne śrw. - osada
128	Sarnowa	69-27	17	15	wczesne śrw. - osada
129	Rawicz	69-27	18	1	neolit - osada
130	Sarnowa	69-27	19	16	PS XIV-XV - grodz. stożk.
131	Szymanowo	69-27	20	3	neolit (KPL) - osada wczesne śrw. - osada
132	Szymanowo	69-27	21	4	mezolit - obozowisko
133	Szymanowo	69-27	22	5	? - ?
134	Szymanowo	69-27	23	6	mezolit - osada kultura łużycka - osada kultura grob. kłosz - osada wczesne śrw. - osada
135	Szymanowo	69-27	24	7	mezolit - obozowisko neolit - osada kultura łużycka - osada wczesne śrw. - osada
136	Szymanowo	69-27	25	8	mezolit - obozowisko ep. brązu (kultura łużycka) - cmnet.
137	Szymanowo	69-27	26	9	neolit - osada
138	Szymanowo	69-27	27	10	kultura łużycka - cment. wczesne śrw. - osada
139	Szymanowo	69-27	28	11	neolit - osada kultura łużycka - osada wczesne śrw - osada

140	Rawicz	69-27	29	2	wczesne śrw - skarb
141	Rawicz	69-27	30	3	wczesne śrw - osada
142	Rawicz	69-27	31	4	ep. brązu - ślad os.
143	Rawicz	69-27	32	5	I-II - cment. ciał.
144	Rawicz	69-27	33	6	laten - ślad os.
145	Rawicz	69-27	34	7	neolit - ślad os.
146	Rawicz	69-27	35	8	kultura łużycka - cment.
147	Łaszczyn	69-27	39	3	EB-HA (kultura łużycka) - cment. okr. rzymski - osada wczesne śrw. - osada
148	Folwark	69-27	40	6	WS-PS - ślad os. ?(pradzieje) (?) - ślad os.
149	Łaszczyn	69-27	41	4	ep. kamienia (?) - ślad os. wczesne śrw. - osada WS-PS - osada
150	Łaszczyn	69-27	42	5	ep. kamienia (?) - ślad os. ep. brązu (łużycka) - osada ?(pradzieje) (?) - osada
151	Łaszczyn	69-27	43	6	ep. brązu (łużycka) - cment? OWR (przeworska) - ślad os. ?(pradzieje) (?) - osada
152	Łaszczyn	69-27	44	7	EB-HA (łużycka) - osada? ?(pradzieje) (?) - osada
153	Łaszczyn	69-27	45	8	EB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) (?) - osada
154	Łaszczyn	69-27	46	9	wczesne śrw. - osada ?(pradzieje) (?) - osada
155	Rawicz	69-27	47	9	II-V EB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) (?) - osada
156	Rawicz	69-27	48	10	ep. kamienia - ślad os.
157	Łaszczyn	69-27	49	10	IV-V EB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) (?) - osada
158	Łaszczyn	69-27	50	11	III-V EB (łużycka) - osada WS-PS - osada ?(pradzieje) (?) - osada
159	Łaszczyn	69-27	51	12	WS-PS - osada ?(pradzieje) (?) - osada
160	Łaszczyn	69-27	52	13	neolit (lendziel.) - ślad os. neolit (?) - ślad os. ?(pradzieje) (?) - osada
161	Łaszczyn	69-27	53	14	?(pradzieje) - ślad os.
162	Łaszczyn	69-27	54	15	?(pradzieje) - osada
163	Łaszczyn	69-27	55	16	OWR (przeworska) - ślad os. ?(pradzieje) - ślad os.
164	Łaszczyn	69-27	56	17	?(pradzieje) - osada
165	Sarnowa	69-27	57	17	ep. kamienia - obozowisko neolit (KCWR) - osada HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada wczesne śrw. - osada
166	Sarnowa	69-27	58	18	ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - osada WS-PS - ślad os.

167	Sarnowa	69-27	59	19	?(pradzieje) - ślad os. ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - osada WS-PS - ślad os.
168	Sarnowa	69-27	61	21	IV-V EB-HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada
169	Sarnowa	69-27	62	22	POR (przeworska) osada ?(pradzieje) - osada WS-PS - osada
170	Sarnowa	69-27	63	23	?(pradzieje) - osada WS-PS - osada
171	Sarnowa	69-27	64	24	?(pradzieje) - osada WS-PS - ślad os.
172	Sarnowa	69-27	66	26	WS-PS - osada
173	Sarnowa	69-27	67	27	mezolit - obozowisko
174	Rawicz	69-27	68	11	POR (przeworska) - osada ?(pradzieje) - osada
175	Rawicz	69-27	69	12	HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada
176	Szymanowo	69-27	70	12	OWR (przeworska) - osada
177	Szymanowo	69-27	71	13	HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada
178	Szymanowo	69-27	72	14	OWR (przeworska) - osada ?(pradzieje) - osada
179	Szymanowo	69-27	73	15	ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - osada WS-PS - ślad os.
180	Szymanowo	69-27	74	16	ep. kamienia - ślad os. neolit (?) - osada kultura łużycka - ślad os. ?(pradzieje) - ślad os. wczesne śrw. - ślad os.
181	Szymanowo	69-27	75	17	HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada WS-PS - osada
182	Szymanowo	69-27	76	18	ep. kamienia - ślad os. II-I w. p.n.e. (przeworska) - osada ?(pradzieje) - osada
183	Szymanowo	69-27	77	19	ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - ślad os.
184	Szymanowo	69-27	78	20	ep. kamienia - obozowisko ?(pradzieje) - osada WS-PS - ślad os.
185	Szymanowo	69-27	79	21	ep. kamienia ?(pradzieje) - osada
186	Słupia Kapitulna	69-27	80	1	ep. kamienia - ślad os. neolit - ślad os. HA (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada
187	Słupia Kapitulna	69-27	81	2	?(pradzieje) - osada
188	Słupia Kapitulna	69-27	82	3	WS-PS - ślad os.
189	Sarnówka	69-27	83	1	okr. nowoż. - pkt. os.
190	Sarnówka	69-27	84	2	kultura łużycka - ślad os.

					?(pradzieje) - ślad os. wczesne śrw. - ślad os.
191	Samówka	69-27	85	3	ep. kamienia - ślad os. wczesne śrw. - ślad os. późne śrw. - pkt. os. okr. nowoż. - ślad os.
192	Samówka	69-27	86	4	?(pradzieje) - ślad os. okr. nowoż. - pkt. os.
193	Samówka	69-27	87	5	okr. nowoż. - osada
194	Rawicz	69-27	88	13	okr. nowoż. - osada
195	Rawicz	69-27	89	14	wczesne śrw. - osada okr. nowoż. - ślad os.
196	Rawicz	69-27	90	15	ep. kamienia - ślad os. kultura łużycka - ślad os. okr. nowoż. - ślad os.
197	Dębno Polskie	70-27	1	1	OWR (przeworska) - osada
198	Szymanowo	70-27	2	22	neolit - osada III-V EB-HA (łużycka) - cment. wczesne śrw. - ślad os. późne śrw. - ślad os. ?(pradzieje) - osada
199	Dębno Polskie	70-27	3	2	?(pradzieje) - osada
200	Dębno Polskie	70-27	4	3	neolit - osada wczesne śrw. - ślad os.
201	Dębno Polskie	70-27	5	4	ep. kamienia - obozowisko neolit - osada
202	Dębno Polskie	70-27	6	5	sch. neolitu - osada neolit (KPL) - osada ep. brązu (łużycka) - osada OWR (przeworska) - osada wczesne śrw.
203	Szymanowo	70-27	7	23	III-V EB (łużycka) - osada OWR (przeworska) - osada wczesne śrw. - osada
204	Dębno Polskie	70-27	8	6	EB-HA (łużycka) - osada OWR (przeworska) - osada wczesne śrw. - osada
205	Dębno Polskie	70-27	9	7	ep. kamienia - ślad os. OWR (przeworska) - ślad os.
206	Dębno Polskie	70-27	10	8	sch. neolitu - ślad os. wczesne śrw. - osada późne śrw. - ślad os.
207	Dębno Polskie	70-27	11	9	ep. kamienia - ślad os. wczesne śrw. - osada
208	Dębno Polskie	70-27	12	10	ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - osada
209	Dębno Polskie	70-27	13	11	neolit - ślad os. HA (łużycka) - osada późne śrw. - osada ?(pradzieje) - osada
210	Szymanowo	70-27	14	24	neolit - osada
211	Szymanowo	70-27	15	25	sch. neolitu - osada
212	Dębno Polskie	70-27	16	12	neolit (KPL) - osada

					neolit - osada ep. brązu (łużycka) - ślad os. ep. kamienia - obozowisko
213	Dębno Polskie	70-27	17	13	sch. eneolitu - osada ep. brązu (łużycka) - osada
214	Zielona Wieś	70-27	18	1	?(pradzieje) - ślad os.
215	Wydawy	70-27	20	2	?(pradzieje) - ślad os.
216	Wydawy	70-27	21	3	ep. kamienia - ślad os kultura łużycka - osada
217	Folwark	70-27	22	1	?(pradzieje) - ślad os.
218	Folwark	70-27	23	2	OWR C1-C2 (przeworska) - osada późne śrw. - osada
219	Folwark	70-27	24	3	OWR C1-C2 (przeworska) - osada ?(pradzieje) - osada
220	Folwark	70-27	26	5	?(pradzieje) - ślad os.
221	Kąty	70-27	27	1	neolit - osada ślad os. - wczesne śrw.
222	Dębno Polskie	70-27	28	14	OWR C1-C2 (przeworska) - osada wczesne śrw. - osada ?(pradzieje) - osada
223	Dębno Polskie	70-27	29	15	?(pradzieje) - ślad os.
224	Dębno Polskie	70-27	30	16	ep. kamienia - ślad os. wczesne śrw. - osada ?(pradzieje) - osada
225	Szymanowo	70-27	31	26	III-V EB (łużycka) - osada ?(pradzieje) - ślad os.
226	Szymanowo	70-27	32	27	neolit - ślad os. ep. brązu (łużycka) - osada ?(pradzieje) - osada późne śrw. - ślad os.
227	Dębno Polskie	70-27	33	17	wczesne śrw. - ślad os. późne śrw. - ślad os. ?(pradzieje) - osada
228	Dębno Polskie	70-27	34	18	późne śrw. - ślad os. ?(pradzieje) - osada
229	Szymanowo	70-27	35	28	neolit - osada
230	Dębno Polskie	70-27	36	19	ep. kamienia - ślad os. ?(pradzieje) - ślad os.
231	Dębno Polskie	70-27	37	20	mezolit - obozowisko
232	Kąty	70-27	38	2	okr. nowoż. - pkt. os.
233	Folwark	70-27	39	6	okr. nowoż. - osada
234	Folwark	70-27	40	7	ep. kamienia - ślad os. okr. nowoż. - osada
235	Folwark	70-27	41	8	okr. nowoż. - pkt. os.
236	Folwark	70-27	42	9	kultura przeworska - ślad os.
237	Kąty	70-27	43	3	kultura łużycka - ślad os. kultura przeworska - pkt. os. ? pradzieje - ślad os. okr. nowoż. - ślad os.
238	Kąty	70-27	44	4	neolit (KAK?) - ślad os. kultura przeworska - ślad os. wczesne śrw. - ślad os.
239	Dębno Polskie	70-27	45	21	kultura przeworska - ślad os.

					okr. nowoż. - ślad os.
240	Dębno Polskie	70-27	46	22	neolit? - ślad os. kultura łużycka - ślad os. okr. nowoż. - ślad os.
241	Dębno Polskie	70-27	47	23	okr. nowoż. - ślad os.
242	Dębno Polskie	70-27	48	24	kultura łużycka - ślad os. okr. nowoż. - pkt. os.
243	Ugoda	70-28	33	1	ep. kamienia (?) - obozowisko
244	Ugoda	70-28	34	2	ep. kamienia (?) - ślad os.
245	Ugoda	70-28	35	3	wczesne śrw. - osada
246	Ugoda	70-28	36	4	ep. kamienia (?) - obozowisko
247	Ugoda	70-28	37	5	wczesne śrw. - ślad os.
248	Ugoda	70-28	38	6	późne śrw. - osada
249	Łąka	70-28	40	1	wczesne śrw. - osada
250	Łąka	70-28	41	2	ep. kamienia (?) - ślad os.
251	Łąka	70-28	42	3	późne śrw. - osada
252	Zielona Wieś	70-28	43	2	ep. kamienia (?) - ślad os. późne śrw. - osada
253	Zawady	70-28	44	1	mezolit (?) - obozowisko
254	Zawady	70-28	45	2	wczesne śrw. - osada
255	Zawady	70-28	46	3	?(pradzieje) (?) - ślad os.
256	Stwolno	70-28	47	1	wczesne śrw. - osada późne śrw. - ślad os.
257	Stwolno	70-28	48	2	wczesne śrw. - ślad os. późne śrw. - osada
258	Stwolno	70-28	49	3	ep. kamienia (?) - ślad os. późne śrw. - ślad os.
259	Stwolno	70-28	50	4	?(pradzieje) (?) - ślad os.
260	Stwolno	70-28	51	5	?(pradzieje) (?) - ślad os.
261	Stwolno	70-28	52	6	?(pradzieje) (?) - ślad os.
262	Stwolno	70-28	53	7	?(pradzieje) (?) - ślad os. późne śrw. - osada
263	Zawady	70-28	55	4	SHN/wcz. EB - ślad os. okr. nowoż. - ślad os.
264	Wydawy	70-28	60	6	neolit (KPL) - ślad os. kultura łużycka - ślad os. okr. nowoż. - ślad os.
265	Wydawy	70-28	63	5	ep. kamienia - ślad os.
266	Wydawy	70-28	62	4	neolit (KPL) - ślad os. kultura łużycka - ślad os.
267	Słupia Kapitulna	69-28	13	5	? pradzieje - ślad os. okr. nowoż. - ślad os.
268	Słupia Kapitulna	69-28	14	6	? pradzieje - ślad os.
269	Słupia Kapitulna	69-28	15	7	wczesne śrw. AB? - ślad os.
270	Słupia Kapitulna	69-28	16	8	wczesne śrw. - osada
271	Słupia Kapitulna	69-28	17	9	kultura przeworska - ślad os. chronologia nieokreślona (?) - ślad os.
272	Słupia Kapitulna	69-28	18	10	wczesne śrw. - ślad os. chronologia nieokreślona (?) - ślad os.
273	Słupia Kapitulna	69-28	19	11	wczesne śrw. - osada
274	Słupia Kapitulna	69-28	20	12	późne śrw. - ślad os.
275	Słupia Kapitulna	69-28	21	13	? pradzieje - ślad os.
276	Słupia Kapitulna	69-28	22	14	? pradzieje - pkt. os.?

277	Słupia Kapitulna	69-28	23	15	neolit (KPL) - ślad os.
278	Słupia Kapitulna	69-28	24	16	wczesne śrw. - ślad os.
279	Słupia Kapitulna	69-28	25	17	kultura p. średn. - śl. os. kultura nowoż. - śl. os.
280	Słupia Kapitulna	69-28	26	18	kultura wcz. średn. - śl. os. kultura p. średn. - ślad os. kultura nowoż. - śl. os.
281	Słupia Kapitulna	69-28	27	19	kultura p. średn. - śl. os. kultura nowoż. - śl. os.
282	Słupia Kapitulna	69-28	29	21	kultura p. średn. - ślad os. kultura nowoż. - śl. os.
283	Słupia Kapitulna	69-28	30	22	kultura p. średn. - śl. os. kultura nowoż. - śl. os.
284	Słupia Kapitulna	69-28	31	23	kultura wcz. średn. - osada kultura nowoż. - śl. - os.
285	Słupia Kapitulna	69-28	32	24	kultura przeworska - śl. os. kultura nowoż. - śl. os.
286	Słupia Kapitulna	69-28	33	25	kultura łużycka - śl. os. pradz. - śl. os.
287	Słupia Kapitulna	69-28	34	26	kultura łużycka - śl. os. kultura przeworska - śl. os. pradzieje - osada kultura nowożytna - śl. os.
288	Słupia Kapitulna	69-28	35	27	kultura p. średn. - śl. Os.
289	Słupia Kapitulna	69-28	36	28	pradz. - śl. os. kultura p. średn. - śl. os.
290	Słupia Kapitulna	69-28	37	29	kultura wcz. śred. - śl. os.
291	Słupia Kapitulna	69-28	38	30	kultura łużycka - osada pradz. - śl. os. kultura p. średn. - śl. os.
292	Słupia Kapitulna	69-28	39	31	kultura przeworska - osada kultura wcz. śred. - śl. os. kultura nowoż. - śl. os.
293	Słupia Kapitulna	69-28	40	32	kultura łużycka - śl. os. kultura przeworska - śl. os. kultura p. średn. - śl. os.
294	Słupia Kapitulna	69-28	41	33	kultura przeworska - osada pradz. - śl. os. kultura wcz. średn. - osada kultura p. średn. - śl. os.
295	Słupia Kapitulna	69-28	42	34	kultura łużycka - osada kultura przeworska - osada kultura wcz. średn. - śl. os. kultura p. średn. - śl. os.
296	Słupia Kapitulna	69-28	43	35	kultura łużycka - śl. os.
297	Słupia Kapitulna	69-28	44	1	neolit HA (łużycka) - cmentarzysko kultura przeworska - osada kultura wcz. średn. - osada
298	Słupia Kapitulna	69-28	45	36	kultura łużycka - osada kultura przeworska - śl. os. pradzieje - osada
299	Słupia Kapitulna	69-28	46	37	pradz. - osada

300	Słupia Kapitulna	69-28	47	38	kultura wcz. średn. - śl. os.
301	Słupia Kapitulna	69-28	48	39	pradz. - śl. os.
302	Słupia Kapitulna	69-28	49	40	pradz. - śl. os.
303	Słupia Kapitulna	69-28	50	49	pradz. - śl. os. kultura p. średn. - śl. os.
304	Słupia Kapitulna	69-28	51	42	kultura przeworska - śl. os. pradz. - osada
305	Słupia Kapitulna	69-28	52	43	kultura przeworska - osada chronologia nieokreślona - śl. os.
306	Słupia Kapitulna	69-28	53	44	kultura łużycka - osada
307	Słupia Kapitulna	69-28	54	45	kultura łużycka - śl. os.
308	Słupia Kapitulna	69-28	55	46	kulturawcz. śred. - śl. os.
309	Słupia Kapitulna	69-28	56	47	kultura łużycka - osada kultura przeworska - osada pradz. - osada
310	Słupia Kapitulna	69-28	57	48	kultura łużycka - osada pradz. - osada
311	Słupia Kapitulna	69-28	58	49	pradz. - śl. os.
312	Słupia Kapitulna	69-28	59	50	kultura wczesna EB - osada pradz. - śl. os.
313	Słupia Kapitulna	69-28	60	51	pradz. - śl. os.
314	Słupia Kapitulna	69-28	61	52	kultura przeworska - osada pradz. - osada kulturawcz. średn. - osada
315	Słupia Kapitulna	69-28	62	53	kultura łużycka - osada pradz. - osada kulturawcz. średn. - osada
316	Słupia Kapitulna	69-28	63	54	kultura łużycka - osada pradz. - śl. os. chronologia nieokreślona - śl. os.
317	Słupia Kapitulna	69-28	64	55	kultura przeworska - osada kulturawcz. średn. - śl. os. kultura p. średn. - śl. os. kultura nowoż. - śl. os.
318	Słupia Kapitulna	69-28	65	58	V 0 EB (kultura łużycka) - skarb
319	Słupia Kapitulna	69-28	66	59	neolit - śl. os.
320	Słupia Kapitulna	69-28	67	56	pradz. - śl. os.
321	Słupia Kapitulna	69-28	68	57	kultura łużycka - osada pradz. - śl. os.
322	Słupia Kapitulna	69-28	69	2	EB (kultura łużycka) - osada pradz. - śl. os. F. C (wcz. średn.) - osada kultura nowoż. - śl. os.
323	Słupia Kapitulna	69-28	70	4	F. D (wcz. średn.)
324	Słupia Kapitulna	69-28	71	3	neolit - osada II 0 EB - osada